

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
TERNOPIL NATIONAL VOLODYMYR HNATJUK
PEDAGOGICAL UNIVERSITY
GEOGRAPHY FACULTY
DEPARTMENT OF GEOGRAPHY OF UKRAINE AND TOURISM

**CURRENT STATE, PROBLEMS AND PROSPECTS OF
GEOGRAPHIC SCIENCE IN UKRAINE**

MATERIALS

Natioal Scientific and Practical Seminar
dedicated to the 65-th anniversary of the birth of
Professor Olga Volodymyrivna Zastavetska
(Ternopil, April 27, 2018)

TERNOPIL - 2018

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА
ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ГЕОГРАФІЇ УКРАЇНИ І ТУРИЗМУ

**СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ**

МАТЕРІАЛИ

всеукраїнського науково-практичного семінару,
присвяченого 65-річчю з дня народження
професора Ольги Володимирівни Заставецької
(м. Тернопіль, 27 квітня 2018 р.)

ТЕРНОПІЛЬ-2018

УДК 911.3:378.4. ТНПУ ()
ББК У04(4Укр)я431
С 91

Редакційна колегія: канд. геогр. наук, доц. Я. Мариняк (відп. ред.); канд. геогр. наук, доц. А. Кузишин (заст. відп. ред.); канд. геогр. наук, доц. Т.Заставецький (відп. секр.); канд. геогр. наук, доц. Л. Альтгайм; канд. геогр. наук, доц. К. Дударчук; канд. геогр. наук, викл. С. Задворний; д-р. геогр. наук, проф. Л. Заставецька; канд. екон. наук, проф. Є. Качан; канд. геогр. наук, викл. І.Рудакевич; д-р. геогр. наук, проф. М. Сивий; канд. геогр. наук, доц. В.Стецький; канд. геогр. наук, доц. Н. Стецько; канд. геогр. наук, доц. Н.Таранова; канд. геогр. наук, доц. Д. Ткач; д-р. геогр. наук, проф. Л. Царик; канд. геогр. наук, доц. П. Царик; канд. геогр. наук, доц. Н. Флінта; д-р. геогр. наук, проф. О. Шаблій.

*Рекомендовано Вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
Протокол №5 від 27.11.2018 р.*

С 91 Сучасний стан, проблеми та перспективи географічної науки в Україні: матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару, присвяченого 65-річчю з дня народження професора Ольги Володимирівни Заставецької (м. Тернопіль, 27 квітня 2018 р.). – Тернопіль: Вектор, 2018. – 144 с.

У матеріалах конференції подано статті широкого спектру внесок Ольги Заставецької у розвиток суспільної географії, її наукової школи, історії розвитку української географії, натургеографічних та геоекологічних і суспільно-географічних проблем, методиці географії та географо-краєзнавчим дослідженням.

Для науковців, докторантів, аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів, студентів, учителів та осіб, які цікавляться географічною наукою.

**УДК 911.3:378.4. ТНПУ ()
ББК У04(4Укр)я431**

Тексти подано в авторській редакції, мовою оригіналу. Автори несуть повну відповідальність за зміст статей, а також добір, точність наведених фактів, власних імен та інших відомостей.

Думка авторів статей може не збігатися з думкою організаторів наукової конференції.

©Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Професор

Ольга Заставецька

ПЕРЕДМОВА

На початку 90-х рр. ХХ ст. з проголошенням Незалежності України створились передумови щодо створення кафедри географії України у Тернопільському державному педагогічному інституті на географічному факультеті 1 вересня 1992 р. Це перша кафедра в країні з такою назвою серед педагогічних закладів та третя у колі класичних університетів (Львівський, Чернівецький). Створення цього підрозділу мало не лише навчально-методичне значення, але і набуло серйозного суспільно-політичного резонансу. Докорінна зміна напрацьованих науково-теоретичних досягнень потрібно переламувати через призму україноцентричного підходу. Це питання можливо було вирішити тільки організованим колективом однодумців, які мали спільну місію розширити географічні знання про свою батьківщину – Україну. Необхідно відмітити, що однодумцями у цьому питанні було і тогочасне керівництво факультету декан – доц. Л.П. Царик та ректор проф. В.П. Кравець.

Першим завідувачем кафедри став доц. Б.І. Заставецький (1941-2000). За досить короткий час зусиллями молодого колективу вдалося сформувати новий напрям – географію України, як складової частини україністики у Тернопільському державному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка. Характерною рисою новоствореної інституції стали індивідуальні креативні підходи щодо розуміння наукової проблематики. Закладені підвалини зберегли свої тенденції і до сьогодні. Упродовж цього періоду сформувався основний напрямок наукових досліджень присвячений вивченню проблем територіальної організації обласного соціально-економічного комплексу у перехідний період до формування ринкових відносин. Власне цілісним продуктом цього періоду стала докторська дисертація О.В. Заставецької (1998).

З 1 вересня 2000 р. на базі кафедри створено нову – геоекології та методики екологічних дисциплін, до складу якої ввійшли колишні працівники. Цього ж року раптово пішов із життя її засновник та перший завідувач Б.І. Заставецький (помер 30 вересня 2000 р.).

З цього часу кафедру географії України і краєзнавства очолювала О.В. Заставецька (1953-2017). Цей етап пов'язаний з туристично-краєзнавчою проблематикою, що призвело до утворення нового напрямку 242 Туризм. Нетривалий час кафедра мала назву географії України, краєзнавства і туризму, нині географії України і туризму. Під керівництвом проф. О.В. Заставецької освоєно пласт українознавчих студій від підготовки і видання підручників та навчальних посібників до кадрів вищої кваліфікації.

Рис. 1. Виступ ректора Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка проф. Б.Б. Буяка на відкритті всеукраїнського науково-практичного семінару, присвяченого 65-річчю з дня народження професора Ольги Володимирівни Заставецької (м. Тернопіль, 27 квітня 2018 р.)

Пропонований збірник наукових праць присвячений 65-річчю з дня народження професора Ольги Володимирівни Заставецької. Її наукова спадщина репрезентована численними монографіями, серіями статей у провідних журналах України, підручників як для вищої школи так і середньої, а особливого відображення набуло у часописі ” Історія української географії ”.

**І. ВНЕСОК ОЛЬГИ ЗАСТАВЕЦЬКОЇ
У РОЗВИТОК СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ
(СПОГАДИ, ЖИТТЄВИЙ ТА ТВОРЧИЙ ШЛЯХ)**

Олег Шаблій
доктор географічних наук,
професор кафедри економічної і соціальної географії
*Львівський національний університет
імені Івана Франка*

**У МОЇЙ СВІДОМОСТІ ВОНА ЖИВЕ І ТВОРИТЬ
(суб'єктивні замітки)**

Вістка про раптовий відхід у кращі світи *Ольги Заставецької* – професора географії, заслуженої ученої – доктора наук, продуцента наукових знань, організатора і керівника географічних видань, зокрема всеукраїнського фахового часопису “Історія української географії”, шкільних (середньо- і високошкільних) підручників і посібників і т. д. і т. п., – вразила мене своєю нелогічністю, неспрогнозованістю.

Рис. 2. Ольга Володимирівна керує міжнародною науковою конференцією до 110-ліття проф. Володимира Кубійовича, Тернопіль, 2010

Про жінку у суспільстві і зокрема в науці (в т. ч. у вищій школі) завжди хочеться писати як про унікальність, виключність, з подивом і похвальбою. Справді, незважаючи на все суспільне сприйняття чи несприйняття отої виключності жінки-креанта, вона, а радше, окремі особистості все-таки пробиваються на верхні щаблі суспільної драбини. При цьому, кажучи це, деякі «сміливці» криво корчать міну і прорікають, мовляв, ми знаємо, як це робиться. Як правило, такі «цінителі» жіночої мудрості і краси самі не мають нічого за плечима, а якщо і мають, то це – скоріш випадковість, а не закономірність.

Ольга Володимирівна, на диво, була багатогранною жінкою-феноменом. Правда, жінкою іншої суспільної епохи, ніж українки-пасіонарії початку ХХ ст. Такі, як *Олена Степанівна, Ольга Басараб (Левицька), Софія Галечко* чи *Орися Величко*. Іншою, ніж жінки-воїни у час ІІ світової війни, які вели непосильну підпільну боротьбу проти московсько-більшевицьких банд НКВД і НКГБ. Вона утверджувала наукові географічні істини, виховувала багаточисельну плеяду учителів-географів.

Ольга Заставецька – це жінка, що зростала у колгоспно-селянській родині, здобувала освіту у советській школі (середній і вищій) і увійшла в активну науково-географічну фахову діяльність ще в ту – тепер чужу нам епоху. Сказати, що Ольга Володимирівна селянського походження, було б неповно і неточно. Хоч батьки все життя мешкали у селі. Тато – з Вінничини, що після війни працював головою колгоспу у с. Купчинці біля Тернополя, а мама з тих самих Купчинців, які знаходяться у прекрасній природній місцині Західного Поділля, трудилася на посаді головного бухгалтера колгоспу. Таке родинне мікродовкілля *Заставецьких*, поєднане з природним мезо- і макродовкіллям, виробило у *Ольги Володимирівни* спокійний характер, твердий погляд про довколишній *людський* (соціальний і економічний) *космос*, його світла і тіні, плюси і мінуси. Ойкумена п. *Ольги* простяглася на сході до Тернополя (Вінничина, звідки походив тато, уявно була десь там у безконечності на кінці світа) та на заході – до Бережан (а я там у рік народження *Ольги Володимирівни* – 1953-й навчався вже на третьому курсі педагогічного училища; до речі, для мене Бережани десь 1945–1950 рр. теж знаходилися на південно-західному краю ойкумени).

Стверджую (вже вдруге!), що геокосмічний трикутник у межах Тернопіль–Бережани–Золочів дав Україні найбільшу кількість докторів і кандидатів наук у галузі географії: це три особи з родини *Заставецьких* (*Богдан, Тарас, Леся*), чотири з родини *Ткачів* (сама п. *Ольга Володимирівна*, її брат *Дмитро* і його дві дочки – *Ірина* і *Катерина*), *І. Тесля, Ф. Заставний, М. Петрига, Я. Б. Олійник, О. І. Шаблій, Є. П. Качан, І. Г. Процик,*

М.З.Мальський, Я. О. Мариняк, В.В. Стецький, І.Р. Рудакевич, Б. Я. Федунік, П.І. Штойко та ін. Хоч не всі працювали у Тернополі, але від їх взаємозв'язків зростала синергійна сила географічної системи (ССГС!).

Не випадково доля закинула *Богдана Заставецького* з-під Бережан – із села Литвинова – спочатку на географічний факультет до Львова, а потім – у ролі учителя – у Купчинці, де вже зростала і навчалася у школі його суджена – майбутня дружина, мати рідних дітей – *Ольга Ткач*. Я рідко зустрічав, щоб два визначних географа створювали такий творчий сімейний дует, такий творчий тандем. Ставши доктором наук, *Ольга Заставецька* підготувала близько 18 кандидатів наук з географії. Це – *Копер Надія, Горун Марія, Смочко Наталія, Штокало Ярослав, Альтгайм Любов, Яроменко Оксана, Барна Ірина, Журба Ігор, Пушкар Олег, Пушкар Тарас, Кузишин Андрій, Питуляк Микола, Задворний Сергій, Вавриків Лілія, Царик Петро, Рунців Оксана* та ін.

Не випадково часопис «Історія української географії» міцно прописався у Тернополі. Там йому і бути в нових умовах функціонування вищої школи України.

Не випадково після смерті *Богдана Заставецького*, здавалося, що все пропало. Ні! Зусиллями передовсім п. *Ольги*, колег з рідного її факультету, однодумців зі Львова, Чернівців і Києва добрі почини *Богдана Івановича* не лише утвердилися, але й були продовжені і поглиблені.

Дисертації

Сама *Ольга Володимирівна* захистила дві дисертації – кандидатську і докторську. Я мав безпосереднє відношення до їх підготовки і захисту.

Кандидатська дисертація має назву “Географічні основи комплексного економічного і соціального розвитку території”, яку вона захистила у 1982 р. у Київському національному університеті ім. Т. Шевченка. Вчилася у стаціонарній аспірантурі Київського держпедінституту ім. М. Горького (тепер ім. М. Драгоманова) під науковим керівництвом акад. *Максима Паламарчука*. Час від часу вона консультувалася у мене. Я, звичайно, не відмовляв, бо вже тоді був у приятельських стосунках з її чоловіком доц. *Богданом Заставецьким*.

Тема дисертації була тоді актуальною: урядові чинники постійно підкреслювали, що галузевий підхід у плануванні і розвитку народного господарства не ефективний. Його слід доповнити *територіальним, регіональним*. Отже, географи і геоеконісти схопилися за тему “території”, “територіальності”, “регіону”. Появилися статті і навіть монографії про територіальний і геопросторовий розвиток. Цю тему і проблему розвивали як

у Києві, так і у нас у Львові на кафедрі (акад. *М. М. Паламарчук*, проф. *О. Т. Ващенко* й інші члени кафедри – доц. *М. Паробецький*, *В. Луговий*, *О. Шаблій*, *С. Волос* та ін. Особливо у контексті вивчення теорії і практики формування інтегральних і міжгалузевих комплексів, методики їх дослідження.

Що стосується докторської дисертації, то Ольга Володимирівна для її написання була прикріплена до нашої кафедри, а я був науковим консультантом. Тема дисертації “Науково-методичні основи дослідження обласного соціально-економічного комплексу”. Захист відбувся у 1998 р. на спеціалізованій раді географічного факультету Київського національного університету ім. Т. Шевченка із спеціальності 11.00.02 “Економічна і соціальна географія”.

Дисертація мала головню теоретично-методичний зміст. Отже, треба було ще раз науково поглянути на досить велику територію обласного регіону. *Ольга Володимирівна* зосередила свою увагу на трьох обласних регіонах Поділля – Вінницькому, Хмельницькому і Тернопільському. Усі вони типологічні подібні. Передовсім своїм природно-географічним потенціалом, специфічним територіально-виробничим і навіть територіально-соціально-економічним комплексом, подібними перспективами розвитку. Крім того, дисертанту вдалося вперше в Україні представити ТСЕК як теоретичний конструкт за допомогою засобів математичної логіки. Останнє викликало захоплення як опонентів, так і членів спеціалізованої ради. Захист відбувся нормально при одностайному позитивному голосуванні. Ольга Володимирівна була щаслива, приймала поздоровлення. І ми відсвяткували цю перемогу у поблизькому ресторані на “Виставці досягнень народного господарства України”.

Незабаром *Ольга Володимирівна* отримала диплом доктора наук, а згодом і атестат професора кафедри географії України. Це дало їй можливість закріпитися на посаді завідувача кафедри географії України і туризму. Я мав нагоду ще раз поздоровити Ольгу Володимирівну з черговою перемогою. А вона з хвилюванням щиро подякувала за підтримку та допомогу і обіцяла оправдати довір'я.

І справді. Кафедра проф. *Ольги Заставецької* стала головним осередком дослідження методики викладання і вивчення географії України, особливо суспільно-економічної. Як з рогу достатку “посипалися” методичні і навчальні посібники членів кафедри, зокрема з географії України. *Ольга Володимирівна* була їх автором, співавтором і відповідальним редактором. Вони були з ентузіазмом сприйняті педагогічною спільнотою нашої держави, в т. ч. працівниками вищої школи. Я навіть рекомендував перевидати останні

шкільні підручники (зокрема за співавторством пп. *Л. Заставецької, І. Дітчука*, працівниці МОН п. *В. Бойко*). Радив також при перевиданні усунути деякі ілюстрації, які не несуть якоїсь особливої інформації. Пам'ятаймо, що для публікації необхідно всеукраїнський конкурс шкільних підручників.

Редактор часопису “Історія української географії”

Після смерті *Богдана Заставецького* (2000 р.) *Ольга Володимирівна* стала головним редактором ІУГ – цього першого всеукраїнського землезнавчого часопису, який почав систематично (два випуски в рік) і різносторонньо висвітлювати головні напрямки і тенденції розвитку географічної науки у нашій країні. По-суті, з усіх 36 чисел, виданих до 2018-го року, 34 вийшли за редакцією ученої. Це велике досягнення усієї географічної і великою мірою картографічної науки України.

Здавалось би, що історія науки, зокрема такої древньої як географія, вже давно вивчена. І тут нічого не додати і не відняти. Насправді, історія науки, особливо географічної та ще й в Україні, де жорстокий большевицький тоталітаризм своїм кованим кирзаком витоптав її живе тіло (згадаймо розстріляних чи відправлених в ГУЛАГ *С. Рудницького, К. Дубняка, О. Степанів, В. Гериновича* та ін.), дуже складна, неоднозначна, розбита на мало з'єднані ланки і досі потребує заповнення цих ланок і їх систематизації.

Думаю, що *Ольга Володимирівна* розуміла усю складність ситуації. Старші, а то й молоді автори (*О. Вісьтак, Ю. Кандиба, І. Ровенчак, П. Штойко, М. Влах, О. Шаблій* та ін.) успішно заповнювали існуючі лакуни. Але журнал під орудою *Ольги Володимирівної* надавав його шпальти і зовсім молодим, особливо аспірантам, бо Міністерством освіти і науки приписало необхідність друкуватися у фахових часописах. Тому в ІУГ часто, буквально у кожному числі, появлялися статті з тем дисертацій аспірантів не лише із заходу України, але з її центру, сходу і півдня. Одним словом, часопис став справді всеукраїнським. Та й його редколегія була представлена з різних науково-географічних центрів нашої держави: з Києва (проф. *Ярослав Олійник*, чл.-кор. АПН проф. *Петро Шищенко*, проф. *Валентина Нагірна*, проф. *Іван Ковальчук*), Харкова (проф. *Людмила Немець*), Одеси (проф. *О. Топчієв*), Чернівців (проф. *Валерій Руденко*), Львова (проф. *Олег Шаблій*, проф. *Степан Позняк*, доц. *Володимир Біланюк*).

З самого початку я був призначений шеф-редактором часопису. Моєю головною функцією було дбати про українознавче ідеологічне спрямування ІУГ. Зокрема: щоб це був журнал саме з історії науки, передовсім

національної. Мною у співавторстві з О. І. Вісьтак було розроблено принципову схему змістовного наповнення категорії «історія географії» (опублікована у ІУГ, ч. 2 за 2000 рік). Це дуже допомогло нам більш-менш пропорційно публікувати статті і наукові повідомлення з різних підрозділів історії географічної науки. Особливе місце зайняли статті з біографістики і методології історико-географічних досліджень.

Хоч загалом головна увага присвячувалася саме українській географії, однак тут було відведено достатньо місця історії географії країн світу, зокрема європейських (Німеччина, Австрія, Польща та ін.).

З п. *Олею* у нас ніколи не було конфліктів стосовно ІУГ. Існувало розуміння проблем, які стояли перед часописом такого типу. Дуже нам пощастило, що ученим секретарем ІУГ став ст. викладач Тернопільського педуніверситету ім. В. Гнатюка *Ігор Львович Дітчук*.

На жаль, майже одночасна смерть *Ольги Володимирівни* та *Ігора Львовича* у серпні–вересні 2017 р. дуже похитнула стійкість журналу. Саме у 2017 р. закінчився термін, визначений МОН України щодо правового статусу часопису. З допомогою дочки *Ольги Володимирівни*, доктора географічних наук *Лесі Заставецької* та її брата *Тараса* нам вдалося видати два останніх числа – № 35 і 36. Загалом їх загальнонаукове редагування було здійснено ще *Ольгою Володимирівною*. Але літературне редагування, доповнене новою рубрикою “Експурсії. Туризм. Красзнавство” належить вже мені і *Лесі Богданівні Заставецькій*. Таким чином, журнал не зупинився на півдорозі після відходу у вічність його головного редактора і вченого секретаря. А продовжує існувати і вдосконалюватися.

Мені також приємно згадати *Ольгу Володимирівну* як прискіпливу і доброзичливу молодшого колегу у науковому редагуванні цього неординарного часопису.

Організатор міжнародних і загальноукраїнських форумів

Ольга Володимирівна була чудовим організатором різноманітних наукових географічних зібрань – форумів, конференцій, симпозіумів, семінарів тощо. Як міжнародних, так і загальноукраїнських, регіональних чи місцевих. Зрозуміло, що мала організаторську жилку; що великою мірою це передалося їй від батьків. Але й також – і від чоловіка *Богдана Івановича*. Не скидаємо з рахунку і допомоги колег з факультету та з інших вишів України. Поважно це засвідчую, бо був не раз членом Оргкомітетів з організації форумів, зокрема присвячених визначним особистостям і датам їх біографії. Особливо вдалася всеукраїнська конференція: 2000 р. (ще при житті *Богдана Заставецького*) до 100-річчя професора *Володимира Кубійовича*.

Тоді ім'я визначного ученого лише входило у свідомість постсоветської географічної спільноти. Я видав три книги про вченого (1996, 1998, 2000 рр.). Пам'ятаю, як в кулуарах конференції я запропонував одному з маститих учених Києва наступний форум до річниці *В. Кубійовича* провести у Києві. Він без роздумів прорік:

– Щоб я організував наукову конференції цьому німецькому гауляйтеру, – ніколи!

– А хіба ви і вам подібні не були посібниками советського режиму? – запитав я. Та ви усі без винятку служили йому правдою і вірою. Ви ж були членами злочинної організації – КПСС. А скажіть, хто створив перший національний атлас України? Ви, очевидно, знаєте, що це здійснив націоналіст *В. Кубійович*, – по вашому – гауляйтер.

Якраз тоді географічна спільнота стала піднімати питання про розроблення сучасного національного атласа України¹. Ось у таких умовах довелося пробивати шляхи до серця і ума українського географа щодо вшанування спадщини національної землезнавчої і картографічної науки.

Особливо запам'яталася міжнародна конференція до 130-річчя від народження і 70-ліття від смерті фундатора новітньої суспільної географії академіка *Степана Рудницького* у 2007 році. Вона не просто була бездоганно організована. Під час проведення конференції здійснено декілька заходів: власне конференцію з відповідними науковими доповідями (пам'ятаю, що я тоді мав доповідь про три іпостасі *Степана Рудницького*): а) його історичні студії – дослідження Козаччини; б) географічні студії – спочатку регіональні, головно карпатські і пізніше – загальноукраїнські; в) картографічно-видавнича практика.

На цій конференції, що мала статус міжнародної, професор (і водночас закордонний академік НАН України) *Микола Мушинка* з Пряшева (Словаччина), подарував Тернополю письмовий стіл *Степана Рудницького* (а коли той виїхав до советської України, – то столом користувався доктор права *Станіслав Дністрянський* – швагер *С. Рудницького*). Стіл «осів» у Тернопільському обласному краєзнавчому музеї. Тоді ми мали велику честь і приємність сфотографуватися за цим столом.

---

¹ Пізніше у 2007 р. «Національний атлас України» був виданий. Він є просто географічним атласом. Я був членом його редакційної колегії. Але мої пропозиції щодо його структури і змісту не були прийняті! Інший член редколегії проф. *Ярослав Дашкевич* просто відмовився від запропонованої йому участі.

Третім заходом на конференції стала посвята меморіальної таблиці на будинку колишньої гімназії, де навчався учень *Степан Рудницький* у 80–90-х роках XIX ст. Тоді його батько був директором цієї гімназії. Це середня школа, у якій до *С. Рудницького* і після цього навчалося багато видатних українців – учених, політиків, громадських діячів (*І. Поллюй, І. Горбачевський*). Це була перша українська гімназія у Тернополі, яку на початку 1930-х років XX ст. польська влада закрила.

На посвяті меморіальної таблиці зібралися багато учасників ювілейної конференції і її гостей. З яскравими промовами виступили: сама професор *Ольга Заставецька*, гість з Словаччини – академік *Микола Мушинка*, Ваш вірний слуга – *Олег Шаблій*, доцент із Харкова – *Юрій Кандиба* та ін. Усі вони висловили свій пієтет перед іменем академіка *Степана Рудницького*, перед його гідним внеском у становлення національної географії і картографії, його не лише науковою, але й громадською діяльністю.

Закінчилася конференція науковою поїздкою-екскурсією до Бережан. Маршрут проходив через Зборів і сусіднє село Августівку, де на цвинтарі похований дід *С. Рудницького*, священник тутешньої парафії, отець *Денис*. Далі дорога пролягала через село Геленки (мала батьківщина випускника нашої аспірантури, ще недавнього посла України в Польщі, нинішнього декана факультету міжнародних відносин ЛНУ ім. І. Франка проф. *Маркіяна Мальського*) – до Бережан, у яких я навчався у педучилищі у 1950–1954 рр. У Бережанах ми відвідали Музей книги ім. *Богдана Лепкого*, гору та Бережанський замок (досить зруйнований), але з великою і не завжди величною історією: згадаймо хоча б ганебну большевицьку масакру 1941 р.

Ще одна конференція організована п. Ольгою була присвячена теж *С. Рудницькому*, але порівняно недавно – у 2007 р. Вона відбувалася під девізом «Рік акад. *Степана Рудницького* на Тернопільщині». *О. Заставецька* добилася спеціальної постанови на рівні Облради, щоб в усіх районних центрах області відповідні чинники (особливо райвідділи освіти) організували спеціальні засідання чи зібрання, пов'язані з іменем фундатора новітньої національної географії.

Тому ми – львівські географи взяли активну участь в одному такому засіданні у м. Бучачі у березні 2007 р., де зібралися учителі географії з усього району. Звичайно, тут виступали з доповідями, повідомленнями і розвідками не лише ми – представники Львівського національного університету ім. І. Франка (*О. Шаблій, О. Вісьтак, І. Ровенчак* та ін.), але й члени кафедри

географії України Тернопільського національного педуніверситету ім. В. Гнатюка, учителі Бучача і району, а навіть учні.

Пам'ятаю, як школярка – *Таня Мельниченко* (з Бучацької ЗОШ № 1) навіть створила вірш «*Запахло груднем, вже іде зима*», присвячений трагічній долі нашого національного мученика. Одна із строф вірша звучить так:

*«Учений цей географ-патріот
Для України він зробив багато:
Гарячими словами об'єднав народ,
Земні круги вивчав завзято».*

Так об'єдналися поезія і наукова проза. Так молоде покоління засвоювало ази любові до рідної Вітчизни. Так *Ольга Заставецька* торувалися шляхи утвердження національної географії не лише на Тернопіллі й Україні, але і у міжнародному вимірі.

Активна учасниця підготовки фахових географів найвищої кваліфікації

З того часу, як на географічному факультеті Львівського національного університету ім. І. Франка почала діяти Спеціалізована рада із захисту дисертацій на здобуття ученого ступеня кандидата і доктора географічних наук, *Ольга Володимирівна* була її членом. Звичайно, це сталося після захисту нею у 1998 р. докторату у Київському університеті. Отже, її активна праця тривала майже два десятиліття.

До 2008 р. Радою керував проф. *Федір Заставний*, після цього – честь керівництва випала мені. У Раді, згідно положення, повинні були брати участь представники інших вищих навчальних чи наукових закладів. З економіко-географів таким були: проф. *Світлана Писаренко* (Інститут регіональних досліджень НАН України), *Наталія Коцан* (Східноєвропейський університет ім. Лесі Українки у Луцьку) і *Ольга Заставецька* (Тернопільський педуніверситет ім. В. Гнатюка). Водночас *Ольга Володимирівна* входила у подібну Спецраду географічного факультету Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича.

Навіть важко усвідомити собі навантаження від праці в цих двох радах, які збиралися на засідання 8–10 разів у рік. Треба було не лише приїхати до Львова і Чернівців вчасно (переважно на десяту годину ранку). Це ще півбідни, хоч дорога займала 6–7 годин в обидва кінці. Ще обов'язково було задати питання претенденту, виступити в обговоренні по темі дисертації.

Отже, компетентно висвітлити її (дисертації) позитивні сторони і недоліки. При цьому обґрунтувати свої думки. Зрозуміло, що це потребувало часу на ознайомлення хоч би з авторефератом.

Ольга Володимирівна була об'єктивною. Вона ніколи не обходила гострих кутів. Делікатно і ввічливо наголошувала на актуальності теми дослідження дисертанта, науковій новизні праці, особливо підкреслювала той її пункт, що фігурує як «вперше». Пояснювала, чому вона вважає, що деякі положення новизни чи висновків дисертації її не задовольняють. Були і дискусійні питання, з якими пошукувач не повністю погоджувався, особливо з критичними зауваженнями.

Нерідко *Ольга Володимирівна* виступала опонентом на кандидатських і (або) докторських дослідженнях. Тут вже думка опонента часто визначала майбутню науково-педагогічну долю пошукувача наукового ступеня. Об'єктивність оцінок опонента цінилася понад усе. І проф. *О. Заставецька* тут сама складала своєрідний іспит. І складала завжди на «відмінно».

Часто цей іспит ускладнювався, коли дисертації захищали учорашні аспіранти *Ольги Володимирівни*. Таких було небагато. Але вони були: передовсім з Тернопільщини, Вінниччини, Івано-Франківщини і Закарпаття та ін. Правда, деякі з них захищали дисертації у Чернівецькому університеті, бо у нас був великий вплив через наявність у структурі Спецради трьох спеціалізацій: економічна і соціальна географія, конструктивна географія, географія ґрунтів і ґрунтознавство. Це особливо перевантажувало роботу: в одну з каденцій (2015–2017 рр.) на нашій Раді захистило 63 особи, в т. ч. десь до 40 % – це були претенденти на диплом з конструктивної географії. Зараз КГ у нашій Раді відсутня.

Були ще цікаві ситуації, коли дисертації захищали діти п. *Ольги* – докторську – дочка *Леся* і кандидатську – син *Тарас*. Дехто ставив питання, чи взагалі брати участь п. *Ользі* у таких захистах. Я наполіг на тому, що ніякі правила чи розпорядження МОН не забороняють такої участі.

Син *Тарас* захистив кандидатську дисертацію при керівництві Спецрадою проф. *Ф. Заставним*, тобто ще до 2008 р. Тоді, коли *Ольга Володимирівна* ще не була її (Ради) членом. А п. *Леся Заставецька* – у 2014 р. При цьому я був офіційним консультантом. Тому ведення захисту було доручено моєму заступнику – проф. *Валерію Петліну*. Комусь успішний захист дисертації застряг гострою кісткою у горлі. І у МОН та в ДАК посипалися доноси заздрісників. На диво, ДАК зреагував, хоч епоха доносництва, здавалося б, давно минула. Тому МОН вислав дисертацію в

Інститут географії (для її оцінки) на відповідність певним пунктам положень щодо змісту і процесу захисту. Інститут (його Спецрада), порушуючи академічні і моральні засади, самі влаштували повторний (!?) захист дисертації. І під тиском Голови ради прийняли негативне рішення. Таким чином, поставили під сумнів ухвалу своїх колег зі Львова. Ганьба та й годі!

Пленум Колегії МОН підтвердив присвоєння ученого ступеня доктора географічних наук. п. *Лесі Заставецькій*. Справедливість восторжествувала. Я поздоровив передовсім *Ольгу Володимирівну* з перемогою.

Коли страсті всілися, ми поставимо себе у цій ситуації на місце *Ольги Володимирівни*, якщо недруги, порушуючи Божі, людські і власне академічні норми та принципи, безпардонно топтали добре її ім'я, і усіх з родини *Заставецьких*, тавруючи їх то «мафією», то «кланом» не лише у Тернополі чи в Києві, але й на в різних містах і місцях України і навіть Центральної і Західної Європи.

Не смішно. Навіть трагічно! Чи не було це реальним чинником передчасного відходу *Ольги Заставецької* на той світ? Хай це питання буде риторичним.

Можна зробити тривіальний висновок: справедливість у кінцевому підсумку перемагає. Але якими зусиллями, якою ціною, якими жертвами? Чому на проміжну до перемоги справедливості зло, навіть в наукових мантиях і в академічних тогах, невідомо за які заслуги обласкане офіціозом, творить партійно-кагебистський шабаш. Використовуючи при цьому демократію пост- майданного часу.

Очевидно, треба копати глибше. Розглядати проблему розвитку і функціонування географічної науки загалом. А в ній – питання підготовки кадрів найвищої кваліфікації з молодих adeptів географії. Створювати відповідні організаційні освітні та академічні структури, які покладуть в основу своєї діяльності географічне дослідження ноосфери, як фундаментального об'єкта нашої науки.

*****

Завдяки *Заставецьким* – *Богданові* і *Ользі* Тернопільський національний педуніверситет ім. В. Гнатюка перетворився у третій географічний науковий, педагогічно-методичний осередок на заході України, провідну ланку Львівської всеукраїнської школи суспільної географії.

Вічна їм – пп. Ользі і Богданові Заставецьким пам'ять! Честь і хвала!

Дмитро Ткач
кандидат географічних наук,
доцент кафедри управління персоналом і регіональної економіки
Тернопільського національного економічного університету

Леся Заставецька
доктор географічних наук,
професор кафедри географії та методики її навчання

Тарас Заставецький
кандидат географічних наук,
доцент кафедри географії України і туризму
*Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

РОДИННІ ВИТОКИ ТА СТАНОВЛЕННЯ ОЛЬГИ ЗАСТАВЕЦЬКОЇ ЯК НАУКОВЦЯ

Оля була старшою дитиною в сім'ї селян-колгоспників. Батько – Ткач Володимир, родом з Вінничини – агроном. Мати Ткач Галина (з дому Каваць), місцева, с. Купчинець, колгоспниця. Дитинство Олі проходило в селянських умовах, коли батьки постійно зайняті на роботі та домашньою працею. Тому за дітьми часто доглядали дід Дмитро Каваць, бабуся Ганна тітка Зеня, надзвичайно добрі, працьовиті та розумні.

Саме вони сформували в Олі такі риси як доброта, зичливість, працелюбність, обов'язковість. З дитинства в дітей сформувався потяг до книги, знань. Батьки, які самі любили книги, читали багато; старались цю зацікавленість передати дітям. В домі було завжди багато різноманітної літератури. Багато важила й сама зацікавленість батьків успіхами дітей. Сприятлива для навчання дітей атмосфера в сім'ї панувала постійно. Здобутки дітей були радістю для всієї сім'ї. І це давало свої результати. І Оля, і Зеня, і Дмитро, йдучи до першого класу, не тільки знали букви та лічбу, але й перечитали всю доступну літературу.

Ще раз слід зауважити, що розвиток дітей відбувався в умовах галицького села, де вони окрім навчання мали багато обов'язків по господарству. Особливо діставалося старшій – Олі. І гуси доглядати, і корову пасти, й по дому прибирати. Уже тоді Оля навчилась все робити швидко і вчасно. Ця риса залишилася з нею на все життя.

У школі Оля вчилась легко й задоволенням. Кругла відмінниця з першого й до десятого класу, вона успішно засвоювала не тільки передбачене програмою, але й значно ширше. З різних предметів вона представляла школу на олімпіадах навіть з настільних шашок.

**Рис. 3. Початкова школа у с. Яструбово;
у третьому ряді, 3-тя зліва – О. Заставецька**

Особлива прихильність до географії у сестри з'явилась з появою у школі молодого вчителя Богдана Івановича Заставецького. Він зразу помітив у своїй учениці великий потенціал й скерував його на пізнання просторового розвитку людства. В подальшому Богдан Іванович постійно слідкував за успіхами своєї учениці. Саме за його наполягання Ольга після закінчення школи (із золотою медаллю) поступила на географічний факультет Львівського державного університету ім. Івана Франка. Часті спілкування вчителя з ученицею переросло у взаємну симпатію. З часом вони одружились.

Здібну й наполегливу студентку в університеті помітив тоді ще молодий, але талановитий вчений Олег Шаблій. З його легкої руки Ольга після закінчення університету пішла в науку. А їх наукова співпраця тривала все життя.

Розуміючи значимість Ольги як науковця, хотілось би також звернути увагу на побутово-родинні аспекти її життя. Будучи членом двох Вчених рад по захисту дисертацій, завідувачем кафедри географії України і туризму, виконуючи значне викладацьке навантаження, вона залишалась дбайливою мамою, сестрою, донькою.

Рис. 4. О. Заставецька – випускниця Львівського університету, 1975 р.

Вдома вона була доброю господинею. Дуже смачно готувала, і в цій сфері могла б дати фору багатьом дипломованим кухарям. Осінньо-зимові закрутки вона робила не тільки для своєї сім'ї, але й для всієї родини. Вона до останньої хвилини постійно відвідувала своє сільське обійстя, батьківську хату, намагалась всьому дати лад.

Хоча деколи обов'язки не дозволяли довго проводити час з дітьми, вона завжди підтримувала їх у важливі моменти їхнього життя. Ключовою бачиться її роль у становленні і професійному зростанні племінниць Наталі, Іри та Катерини.

Не менш важливою за наукові здобутки бачиться роль Ольги в розвитку шкільної освіти. Не байдужа до громадських проблем, вона розуміла виняткову роль освіти для нашого суспільства. Вона всяко сприяла здобуттю вищої освіти дітям, особливо селянським.

Займалась просвітницькою діяльністю в регіоні, в тому числі і в рамках «Просвіти». Незаперечна її роль у формуванні Купчинецької ОТГ.

Рис. 5. Ігор Дітчук та Ольга Заставецька під час конференції, приуроченої до 100-річчя від дня народження академіка М.Паламарчука

Важко писати про рідну людину в минулому часі. Проте, навіть побіжний характер споминів сповнює усвідомлення, що коротке життя сестри та мами на диво багате здобутками й не минуло безслідно.

Мирослав Сивий
доктор географічних наук,
професор кафедри географії та
методики її навчання
*Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

СПОМИНИ ПРО ЗАСТАВЕЦЬКИХ

Так склалося, що з Ольгою Володимирівною та Богданом Івановичем ми прожили в одному кооперативному будинку (правда, у різних під'їздах) понад 33 роки, пропрацювали поряд десятки років, то ж можна сказати, що спілкування наше було більш, ніж тривалим і знали ми один про одного досить багато. А почалось наше знайомство у далекому 1983 році, коли Свинко Йосип Михайлович організував кафедру географії на тодішньому природничому факультеті, деканом якого був Сергій Йосипович Грушко,

людина дуже неординарна й енергійна. Йосип Михайлович тоді збирав викладачів для майбутньої кафедри з різних кінців Радянського Союзу. Я приїхав зі Львова, де працював до того в системі Академії наук УРСР. А Ольга Володимирівна на той час вже була у штаті кафедри, тільки що захистила кандидатську дисертацію й працювала асистентом кафедри. Це була молода 30-річна жінка, яка читала на кафедрі загальногеографічні дисципліни. Через пару років Ольга Володимирівна перейшла працювати на новостворену кафедру економічної і соціальної географії, першим завідувачем якої був Іван Гнатович Процик.

Богдан Іванович прийшов на кафедру у 1983 році. Вже через рік ми разом із сім'єю Заставецьких отримали квартири в одному будинку й стали сусідами. Заставецькі були цікавими співрозмовниками й кваліфікованими географами, тому мені як геологу за базовою освітою було чого у них повчитись, особливо у неформальних обставинках. Пам'ятаю наші довгі вечірні посиденьки з Богданом Івановичем у нас вдома за чаєм (Богдан Іванович, на жаль, для мене звичайно не був активним прихильником алкогольних напоїв). Кінець 80-их років в Україні був дуже цікавим й насиченим різноманітними подіями – Союз тріщав по швах, в Україні зароджувались нові патріотичні організації і рухи. Першим було, по-моєму, Товариство української мови і Богдан Іванович в Тернополі брав активну участь в його створенні й становленні. Тому наші вечірні бесіди були в основному про політику – все було настільки новим, хвилюючим, багатообіцяючим, що політичні питання виступали пріоритетом. Ходили навіть такі жарти серед студентського загалу, що Богдан Іванович починав свої лекції із сакраментальної фрази: ”Україна в небезпеці, шановне панство“. Не берусь стверджувати, так це, чи ні, але Богдан Іванович, справді тоді був дуже активним в громадському житті міста – депутат обласної ради, рухівець та ін. Одночасно обоє Заставецьких брали найактивнішу участь в закладанні підвалин вищої географічної освіти у краї – організовувались перші польові практики, створювалась матеріальна база обох кафедр, проводились перші студентські й викладацькі конференції, виконувались договірні науково-дослідні роботи з інститутом землеробства й тваринництва та ін.

Десь у кінці 1900-х років вийшла моя монографія по мінеральних ресурсах Тернопільської області. Я приніс її Заставецьким додому і тоді, пам'ятаю, Богдан Іванович сказав:”А тепер, коледзю, сідай і роби таку роботу по Поділлю і це буде твоя докторська дисертація“. Таким чином, можу вважати Богдана Івановича своїм хрещеним батьком в географії. Ольга Володимирівна на той час уже захистила докторську дисертацію. Трохи

згодом, на початку 2000-х Ольга Володимирівна сприяла мені у підборі наукового консультанта до написання докторської роботи, познайомивши з провідними львівськими географами: О.І. Шаблієм, І.П. Ковальчуком та ін.

Рис. 6. Фото на згадку. Студентська науково-практична конференція «Життєвий і творчий шлях Олени Степанів»

Згадуються також неодноразові поїздки з Богданом Івановичем на польові практики – в Нирків, Устеріки та ін. Богдан Іванович тоді проводив практику з гідрології – це була одна з найприємніших практик: близько до води, не треба пертися вгору та ін. Це були незабутні дні: чеське пиво, застілля у місцевих вчителів з гуцульською кухнею, обов’язковим банушем, книшками, розповідями про місцеві звичаї. При цьому Богдан Іванович завжди знаходив можливості поєднувати географічні спостереження з відвідуванням місцевих культурних чи історичних пам’яток: в Карпатах це були, наприклад, музеї Ю.Федьковича у Путилі та І.Франка в Криворівні, що сприяло, звичайно, формуванню світогляду студентства.

Родина Заставецьких була географами від бога й лишила по собі помітний слід у становленні географічної науки й освіти в краї: це і створення географічних часописів (”Історія української географії“), й організація перших географічних форумів, й налагодження видавничої діяльності на кафедрах й плекання молодого покоління географів. Останнє є безперечно найбільшою заслугою Ольги Володимирівни, під керівництвом

якої захистилось 12 молодих науковців. А ще Ольга Володимирівна й Богдан Іванович були справжніми Українцями, патріотами свого краю, доброзичливими й чуйними людьми, завжди готовими допомогти (а Богдан Іванович ще й завзятим дискусантом на найрізноманітнішу тематику). Будемо пам'ятати їх такими.

Любомир Царик
доктор географічних наук,
професор кафедри геоекології та
методики викладання екологічних дисциплін
*Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

ОЛЬГА ЗАСТАВЕЦЬКА – ОРГАНІЗАТОР І РЕДАКТОР НАУКОВОГО ЧАСОПISУ, ЧЛЕН СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ВЧЕНИХ РАД З ЕКОНОМІЧНОЇ І СОЦІАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Засоби масової інформації – власне наукові періодичні видання як основне джерело інформації для внутрішньонаукового спілкування (з кінця ХХ ст. – і в електронній формі) – забезпечують «спадкоємність та тяглість наукового знання, відтворення теоретичного освоєння світу, можливість вивчення методів наукового дослідження дійсності», формують громадську думку та науковий світогляд у суспільстві.

Просте та влучне визначення фахових часописів як типу видання, яким доцільно послуговуватися сьогодні, було сформульовано американськими дослідниками масової комунікації Дж. Айсеєм у 1980-х роках. Згідно з ним, фаховий часопис – той, що написаний фахівцями для фахівців. Окремо потрібно згадати й класифікацію Дж. Айсей про три види науковості наукової літератури, яку можна застосувати і до періодичних видань: «а) власне наукова книга, призначена для суто академічної аудиторії; б) наукова література для ширшого кола фахівці для зацікавленого читання насамперед “академічної публіки”, а також фахівців - “суміжників”; популярна наукова література для зацікавленої публіки».

Ідею створення наукового часопису з історії української географії було започатковано результатами тісної співпраці лідерів-географів трьох провідних вищих навчальних закладів Західної України проф. Шаблія О.І. (Львівський НУ), доц. Заставецького Б.І. (Тернопільський ДПУ) та проф. Жупанського Я.І. (Чернівецький НУ). Створення незалежної Української держави вимагало від науковців географів докорінного перегляду навчальних

предметів та навчальних програм з географії, України, географічного краєзнавства. Передували появі наукового часопису проведення за ініціативи кафедр географії України трьох названих вузів двох міжнародних конференцій з історії української географії та картографії (1995, 2000) та двох міжнародних семінарів з питань викладання географічних українознавчих дисциплін (1997) і теорії та практики регіонального географічного краєзнавства (1999). За ініціативою викладачів кафедри розроблено програму дворічного вивчення географії України у загальноосвітніх закладах, на той час революційну як за змістом, так і терміном вивчення. Власне цю програму було впроваджено у навчальний процес загальноосвітніх закладів. З прийняттям програми гостро постало питання забезпечення вчителів, учнів, викладачів і студентів навчальними матеріалами. Бракувало фахового видання, призначеного для фахівців-географів різних кваліфікаційних рівнів, а також людей, зацікавлених проблематикою та функціонуванням географічної освіти і науки тобто фахівців і фахівців-суміжників, які перебувають в одній науковій сфері та можуть послуговуватися виданням у своїй практичній діяльності чи з метою наукової комунікації.

**Рис. 7. Кафедра географії України у її першому складі (1992 р.).
Зліва направо: Б. І. Заставецький, Я. О. Мариняк, О. В. Заставецька,
С. І. Гунько, Н. П. Стецько, Л. П. Царик, Б. Я. Федунік**

Перший випуск часопису побачив світ у березні 2000 року, його шеф-редакторами були О.І. Шаблій і Б.І. Заставецький, а редакційну колегію очолили Я.І. Жупанський і О.В. Заставецька. Це була визначна подія для молодих кафедр і географічного факультету зокрема.

30 вересня 2000 року передчасно помирає Б.І. Заставецький і шеф-редактором Всеукраїнського періодичного часопису «Історія української географії» стала професор О.В. Заставецька. Понад 30 номерів часопису було випущено за її безпосередньої участі. Українським вчителям, педагогам, викладачам, студентам постали замовчувані твори видатних географів, дослідників природи і суспільства: Володимира Кубійовича, Івана Олексичина, Григорія Махіва, Юрія Полянського, Павла Чубинського, Степана Рудницького, Миколи Мельника, Георгія Висоцького, Костя Дубняка, Михайла Волобуєва, Мирона Кордуби, Григорія Величка, Олени Степанів та багатьох інших.

До 25 публікацій розміщено у кожному з номерів, а це понад 750 статей, повідомлень, відгуків, які працювали на імідж фахового видання, а зрештою географічного факультету і Тернопільського університету.

Продумані рубрики наукового видання: постаті, наукові школи, краєзнавство і країнознавство, натургеографічні та геоекологічні студії, антропогеографічні дослідження, відгуки та повідомлення, хроніка факти проекти, ювілеї та номінації репрезентували широкий діапазон географічних досліджень і вивчень. У номерах журналу публікувались не лише знані наукові постаті, а й молоді аспіранти, здобувачі з усіх куточків України.

У редакційній колегії часопису співпрацюють знані географи України: проф. О.І. Шаблій, проф. Я.Б.Олійник, проф. П.Г. Шищенко, проф. О.Г.Топчієв, проф. С.П. Позняк, проф І.П. Ковальчук та інші.

З 2000 р. і до останніх днів життя Ольга Заставецька працювала завідувачем кафедри географії України і туризму. О. Заставецька була не тільки редактором Всеукраїнського періодичного часопису «Історія української географії», а й членом редколегії фахового наукового збірника «Наукові записки ТНПУ. Серія:Географія», «Регіональні аспекти розміщення продуктивних сил України», «Тернопільського енциклопедичного словника», видання «Історія міст і сіл Тернопільської області», атласів із серії «Моя мала Батьківщина – Тернопільська область», «Моя мала Батьківщина – Хмельницька область» та ін

Активна редакційно-видавнича діяльність О.В. Заставецької поєднувалась з її результативною роботою у спеціалізованих вчених радах Львівського національного університету ім. Івана Франка та Чернівцького національного університету ім. Юрія Федьковича за спеціальністю 11.00.02 –

економічна та соціальна географія., поглиблюючи співпрацю між кафедрами, розпочату у 90-і роки ХХ ст. Близько 15 років О. Заставецька не тільки виступала науковим керівником 18 кандидатських дисертацій, а й експертом, опонентом багатьох докторських дисертацій, захищених у спецрадах Львова, Києва, Харкова. Її аналізи й оцінки дисертаційних робіт відзначалися глибоким розумінням суті справи, професійністю і науковою довершеністю. За її участі підготовлені фахівці-географи вищої кваліфікації для навчальних закладів Луцька, Рівного, Львова, Ужгорода, Івано-Франківська, Хмельницького і Тернополя тощо.

Багато із задуманого не вдалось реалізувати Ольгою Володимирівною за життя. Однак підготовлені нею фахівці географи різних рангів у школі, вузах, рідному факультеті та кафедрі втілюватимуть її задуми у житті задля розвитку української географії, во ім'я розбудови української держави і свого рідного краю.

Надія Стецько

кандидат географічних наук,
доцент кафедри геоекології та
методики викладання екологічних дисциплін
*Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

ПОРУЧ ІЗ ВИДАТНИМ УКРАЇНСЬКИМ ВЧЕНИМ

Ольга Володимирівна Заставецька – вчений, дослідник, колоритна особистість у географічній науці, перший доктор географічних наук професор на географічному факультеті Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, на кафедрі географії України.

На час створення кафедри географії України у 1992 р. я працювала першим її старшим лаборантом. На ті роки не було обов'язкового розподілу випускників педагогічних вищих навчальних закладів, а мені як тернополяниці не було бажання покидати рідне місто, тому доводилося тривалий час шукати вчительської посади у м. Тернополі. Пошуки вчительської праці вирішив випадок, хоча тепер розумію, випадковостей не буває, у моєму житті таких випадків було багато, я їх сприймаю як подарунок долі.

Зустрівши Заставецького Богдана Івановича в інституті, куди я завітала за довідкою він запропонував мені працювати на новостворені кафедрі географії України старшим лаборантом. Дослівно пам'ятаю: Надю ти де

працюєш? Я відповіла шукаю вчительську посаду. Б.І. може підеш до мене лаборантом, а коли знайдеш вчительську роботу будеш мати вибір, я погодилась і не розуміла що вибір вже зроблено. Це був дуже хвилюючий момент у моєму житті, за один день я вже була працевлаштована. Вчорашні мої викладачі, тепер мої колеги по роботі. Заставецький Б.І. пояснив кафедра нова і працювати потрібно дуже багато, фактично так і було, але працювали всі члени кафедри з великим натхненням і на результат.

Родина Заставецьких не була для мене тера інкогніто, я добре знала подружжя із студентських років. Особливо Ольгу Володимирівну, яка викладала у нас на курсі дуже багато предметів починаючи з першого курсу. Під керівництвом Ольги Володимирівни я виконувала курсову та дипломну роботи. На той час кандидатів географічних наук на факультеті було достатньо. Студентів було багато по 125 осіб на курсі, викладачі на той час мали дуже велике навантаження, і звичайно при таких великих аудиторіях читати лекції було непросто. Феномен Ольги Володимирівни Заставецької полягав у тому, що лекції читала без нотаток, абсолютно володіла науковим матеріалом грамотно, доступно вміла подати матеріал, на лекціях завжди було цікаво, її любили всі студенти. Вона у дружній демократичній обстановці вільно спілкувалась із студентами, з нею швидко знаходили спільну мову, вона була цікавим співрозмовником. Студентська спільнота шанувала Ольгу Володимирівну, як науковця, педагога, багатогранну особистість, розумну доброзичливу людину. І це було без перебільшення саме так, теплоту її душі і гострий розум студенти дуже цінили контактуючи з нею.

Я дуже добре пам'ятаю, коли створювався географічний факультет і серед претендентів на першого декана географічного факультету із студентського середовища була висунута кандидатура Заставецької Ольги Володимирівни. Слід відмітити, що у неї був досить серйозний рейтинговий показник, абсолютні переваги стати першим деканом географічного факультету, але вона віддала свої голоси на користь іншого претендента.

Це були дуже бурхливі роки: кінець 80-х початок 90-х років ХХ ст., а саме кінець советського режиму проголошення і встановлення незалежної української держави. Ці епохальні історичні перетворення відкривали перед Ольгою Володимирівною і нові перспективи у адміністративній роботі. Власне на демократичній хвилі О. Заставецьку було делеговано до складу вперше обраного профспілкового комітету інституту, де вона спочатку була заступником Голови профспілки, а пізніше і невеликий термін Головою профспілки. Саме перебування у профспілковому комітеті та процеси, які проходили у колі географічного крила природничого факультету,

неодноразові звернення та часті походи до улюбленого та вперше демократично обраного ректора В. Кравця дали результат, у 1990 році вдалося відкрити географічний факультет. Я думаю, що саме добрі людські відносини і загальна атмосфера підтримки і взаєморозуміння були стимулом для відкриття географічного факультету. Ми як студенти – географи дуже раділи, що у нас є свій власний географічний факультет (якими ми все таки були мрійниками). Відносини між студентами-географами і викладачами були високо-моральні, дружні, у багатьох викладачах і особливо в Ользі Володимирівні ми бачили, фахівців своєї справи і мудрих наставників.

Створення географічного факультету мало в першу чергу виконати основну свою місію – це розв’язання основних проблем географічної освіти у межах регіону (адже дуже не вистарчало вчителів, які б мали географічну освіту, часто географію в школах навчали не фахівці). Важливим чинником щодо створення факультету був людський (моральний) чинник !!!

Але повернемося до фундації кафедри географії України. Становлення кафедри супроводжувалось започаткуванням документації, матеріальної бази, аудиторного фонду до всього було докладено дуже багато зусиль всіх членів кафедри. На той час не було комп’ютерної техніки багато приходилось друкувати на друкарській машинці, передруковувати, доробляти це займало багато часу, тому часто затримувалась на кафедрі. Особливо коли організовували конференції, семінари, документацію у Міністерство освіти та ін. Це звичайно був не простий процес і лежав на плечах старшого лаборанта. Так як і попереджав Б.І.Заставецький роботи було дуже багато у всіх напрямках і все хотілось зробити швидко і головне представити новостворену кафедру географії України на всеукраїнському рівні.

Старший лаборант не повинен був відставати в знаннях із дисциплін які вивчались на кафедрі, щоб у разі потреби проконсультувати студентів. Багато студентів звертались до кафедральної бібліотеки, яка створена на кафедрі зусиллями викладачів кафедри та вчених-географів з інших міст України, які дарували свої наукові видання.

На початку 90 х років ХХ ст.. розвивався новий напрям географії – власне досконале, детальне вивчення своєї нової країни. Завідувач кафедри Б.І. Заставецький організовував часті семінари на кафедрі явка викладів та старшого лаборанта була обов’язковою. Такі семінари були дуже цікаві з обговоренням актуальних питань, щодо вивчення географії України в загальноосвітній школі, університетах, обговорювались питання типових програм з дисциплін кафедри, наукові дослідження викладачів, я як лаборант теж була залучена то цього процесу, виступала з доповідями,

доповіді супроводжувалися гарячими дискусіями. Такі ситуації, цілком природно спонукали мене формувати себе як науковця.

Для розуміння докорінних процесів, що проходили у географічній науці, а саме нового філософського осмислення та відходу від марксизму-ленінізму на такі семінари запрошували для ведення панельного дискурсу й відомих цього часу філософів інституту проф. М. Братасюк та доц. В. Шепетюка. Також я повинна була відвідувати кафедральний науковий семінар, який проводився раз на два тижні.

Сама атмосфера науково діяльності посприяла залученню мене до наукової діяльності. перші свої ідеї я обговорювала з Ольгою Володимирівною Заставецькою. Ми як особи жіночої статті, більше жінок на кафедрі не було, завжди знаходили спільну мову у всіх життєвих питаннях. Вона була детонатором моїх ідей, і згодом зуміла трансформувати широкі дослідження в цій галузі. Напрямок моїх досліджень, це функціонування територіально-рекреаційних систем, на матеріалах Тернопільської області, був однозначно підтриманий нею. Деякі члени кафедри до таких досліджень рекреації і туризму відносились з іронією. Тернопільську область не розглядали як цікаву рекреаційну територію. Це звичайно тільки підсилило мій інтерес до цієї теми і проблематики. Ольга Володимирівна своїм аналітичним мисленням розуміла, що це цікавий напрямок географічних досліджень, і підтримала мене у починаннях. Я успішно захистила кандидатську дисертацію з цієї проблематики. Нині маємо низку дисертаційних досліджень із рекреаційної географії й туризму іноді складається враження, всі є фахівцями в цій галузі, і не існує інших проблем у Тернопільській області, ніж туризм.

Становлення кафедри географії України і започаткування на ній певних традицій, теж було пов'язане науково-навчальним процесом старший лаборант повинен був добре знати географічну літературу. У разі звернення лаборант міг підібрати студенту літературу з певної теми для курсової чи дипломної роботи, я добре знала нові наукові праці, наукові інтереси викладачів, і могла допомогти студентам. Викладачі кафедри теж повинні були чітко стежити за новими виданнями з географії України, а пізніше із геоекології, відвідувати виставки надходжень у бібліотеці (тоді вона не мала статусу наукової, як сьогодні) стежити за тематичними планами нових видань, повідомляти про них викладачів, закуповувати для кафедри нові книги і карти. Колеги з інших кафедр дивились на це із певними заувагами. Звичайно у центрі організації цього процесу і його духовним лідером був тодішній завідувач кафедри доц. Б. Заставецький, який чітко це все контролював. За вказівкою Богдана Івановича викладач Костецький І.В., як

такий, що був за першою освітою вчителем трудового навчання та креслення виготовив ” пачинку ”, тобто ящик-каталог, де саме зберігалась інформація по наукових напрямках географічних досліджень, літературні джерела.

Старший лаборант також вів каталог статей з географічних журналів, наукових праць про території України, науковими працівниками кафедри. Це давало змогу студентам добре орієнтуватися у літературі, зокрема, у написанні дипломних робіт.

Насичений процес науково-навчальної роботи на кафедрі географії України був дуже цікавий. Наукова діяльність викладачів кафедри була дуже активною, відповідно я мала гарний приклад наукової праці співробітників, а згодом доцентів кафедри Федуніка Б.Я., Мариняка Я.О., звичайно Заставецької О.В., Заставецького Б.І., Царика Л.П. і стимул до роботи. Варто відмітити, що колектив був дуже дружній, цікавий, і це були справжні особистості. Цікаво складались відносини з О. Заставецькою, яка мала особливий етап у своєму житті – працю над докторською дисертацією, я працювала над кандидатською дисертацією. Спілкування з Ольгою Володимирівною з наукової тематики займало фактично весь наш вільний час, який збігав дуже швидко за обговоренням. Заставецька О.В. була дуже ерудованою, начитаною, чітко знала географічні здобутки. Багато науковців звертались до неї за консультаціями, порадами, підтримкою приїздили з інших регіонів України. Я волею випадків як старший лаборант була присутня на обговоренні багатьох цікавих географічних подій, наукової інформації. Згадуючи ті часи розумію що в житті такі ситуації були не випадковими, цілком природно спонукали мене працювати формувати себе як науковця.

Старший лаборант кафедри брав активну участь у наукових конференціях Тернопільського відділу Українського географічного товариства. Перед такими заходами розсилались повідомлення членам товариства у різні міста України та поза її межі. Проводились дуже цікаві конференції з питань географії України, історії географічної науки та картографії, краєзнавства, туризму, екології. Це був період всеукраїнського визнання кафедри географії України в Тернопільському національному університеті імені Володимира Гнатюка.

Заставецький Б.І. плідно працював над написанням докторської дисертації з питань історії і методології досліджень з географії населення. Він розробив спеціальну анкету – розсилку про вчених у цій галузі знань. Майже щоденно треба було її друкувати так, копіювальної техніки тоді не було. Дуже часто вперед день важливих заходів які проводились кафедрою, приходилось працювати до пізньої ночі.

Особливо хочеться відмітити численні конференції та семінари, які організувала кафедра, на які з'їжджалися вчені із України та поза її меж. На цей час це був серйозний пізнавальний процес географічного всеобучу. Серйозне місце у когорті цих семінарів займали ті, які проводились спільно з однойменною кафедрою Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, яку очолював проф. Я. Жупанський (з легкої руки отримали назву "Дні Чернівецької культури"). Багато організаційної роботи тоді припадала на нас з Ольгою Володимирівною, але в будь які праці Ольга Володимирівна була великим оптимістом, вміла швидко організувати процес. Тому чоловіче представництво кафедри також швидко залучалося до роботи. У цій людині було дуже багато позитивного, це відчували і студенти і колеги по роботі.

Рис. 8. Всеукраїнська науково-практична конференція «Українське географічне краєзнавство: наукові засади, історія, постаті» (Тернопіль, листопад 2001)

З Ольгою Володимирівною ми часто обговорювали і звичайні побутові речі, що могли цікавити жіночу половину людства. Я бачила якою Ольга Володимирівна була турботливою дружиною, люблячою мамою для дітей, які завжди були для неї на першому місці. Завжди знаходила час для мами і великої своєї родини. З людською теплотою спілкувалась із колегами вчителями з якими навчалась, в університеті ніколи не відмовляла у їх

просьбах. І це при величезній затребуваності у науці, в колі актуальних наукових дискусій.

Богдан Іванович був моїм керівником кандидатської дисертації і вимагав жорстко дотримуватися термінів виконання роботи, мудрі поради Ольги Володимирівни допомагали швидко зорієнтуватись у проблематиці і роз'ясненні певних наукових парадигм і категорій. Вже тоді коли я пройшла попередній захист на рідній кафедрі. Приїхавши у Львів до мене досить добре віднеслись вчені цього університету, це Голова спеціалізованої ради проф. Ф.І. Заставний, проф. Шаблій, проф. Я.С.Кравчук, проф. Мальський, тоді доц. Л.Ф.Дубіс та ін. Проф. О.І. Шаблій коли прочитав у біографії, що я починала із посади старшого лаборанта кафедри, він проголосив знамениту фразу: ” Надіє Петрівно всі великі люди починали із лаборантів, це серйозна школа і передумова для подальшого пізнання наукового світу”. Як виявилось шановний професор, і багато інших знаних професорів теж розпочинали свою діяльність лаборантом.

Як група підтримки я була присутня на захисті докторської дисертації О.Заставецької у Київському національному університеті імені Т.Г.Шевченка. мала змогу познайомитись із поважними вченими спеціалізованої вченої ради, звичайно було багато хвилювань. Успішний захист Заставецької не викликав ніяких сумнів у наукових колах, всі тепло з високою оцінкою в значимості дослідження оцінили роботу Ольги Володимирівної. На факультеті появилася перший доктор географічних наук професор – жінка Заставецька Ольга Володимирівна, думаю багатьох це спонукало до праці. Ольга Володимирівна толерантно як зрілий науковець продовжувала плідну наукову діяльність. Я також успішно захистила кандидатську дисертацію і вже в іншій якості товаришувала з доктором географічних наук, професором Ольгою Володимирівною Заставецькою. Звичайно це були щирі дружні відносини, ми могли спілкуватись на різні теми, за плечима у нас було багато подій, думаю ми деколи розуміли одна, одну без слів.

Наші товариські відносини були з Ольгою Володимирівною і подальші роки трудової діяльності. Я часто зверталася до неї як маститого вченого, коли виникали певні наукові проблеми так, як вона була для мене незаперечним авторитетом і людиною з якою провела непрості та одночасно чи не найкращі роки науково-педагогічної праці на географічному факультеті. Людина яка мала далекосяжні плани, наукові перспективи, найбільшу радість від спілкування з людьми у якусь мить все залишила.

Андрій Кузишин
кандидат географічних наук,
доцент кафедри географії України і туризму,
Тернопільський національний
педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

ВИКЛАДАЦЬКО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРА ОЛЬГИ ЗАСТАВЕЦЬКОЇ

Люди, які пов'язують себе з освітньою сферою насамперед покликані залишити слід про себе власне в цій царині – царині освітньої діяльності. Вона є формою самоутвердження, варіантом продовження та популяризації своїх наукових поглядів і обов'язковою умовою для продовження себе в наступних поколіннях ...

Викладацько-освітню діяльність Ольги Володимирівни Заставецької варто поділяти на два непропорційних, але важливих та знакових періоди.

Перший – відносно короткий, – друга пол. 1975 р. – 1977 р. Це період, коли Ольга Володимирівна розпочала свою вчительську діяльність спочатку в Черняхівській середній школі Збараського району, а згодом – в Купчинецькій середній школі Козівського району. Знаковість цього періоду в двох важливих моментах – це початок педагогічної діяльності як такої і друге – це початок активної співпраці з Б.І. Заставецьким, що став, сучасною мовою кажучи, модератором та направляючим вектором освітньо-педагогічного формування та зростання Ольги Заставецької (тоді ще – Ткач).

Другий період в часовому вимірі зайняв більшу частину життєвого шляху О.В. Заставецької, розпочавшись з 1982 р. і практично тривав до кінця її життєвого шляху. 26 вересня 1981 р. її приймають на посаду асистента кафедри неорганічної хімії викладачем географічних дисциплін Тернопільського педагогічного інституту. У вересні 1982 р. вона стає членом новоутвореної кафедри географії, котра стала основою для майбутнього географічного факультету. Серед перших навчальних дисциплін, котрі читала тоді ще асистент Ольга Заставецька були «Загальне землезнавство», «Картографія», «Географія материків і океанів».

Захист кандидатської дисертації в 1982 р. на тему «Економіко-географічні проблеми комплексного розвитку території (на прикладі Тернопільської області)» слід вважати офіційним початком переходу Ольги Володимирівни в економіко-географічну царину сучасної географії. В 1985 р. в Тернопільському педагогічному інституті відкривається кафедра

економічної і соціальної географії, де продовжує свою діяльність Ольга Володимирівна.

На цей час припадає початок ще однієї складової освітньо-педагогічної діяльності – підготовка друкованих навчальних матеріалів для організації та здійснення освітнього процесу. В 1987-1988 рр. були видані методичні вказівки до виконання лабораторних робіт з курсу «Географія населення», методичні рекомендації вивчення своєї області в курсах шкільної географії та методичні рекомендації до написання курсових робіт (всі – у співавторстві з Б.І. Заставецьким). Саме ці видання започаткували лінійку видань, що мали методичний, а згодом – галузево-практичний характер.

Рис. 9. О.В. Заставецька та А.В. Кузишин під час науково-практичного семінару

У 1992 р. Ольга Володимирівна стала доцентом новоутвореної кафедри географії України і підтримала ідею згуртованого новоутвореного колективу (доц. Заставецький Б.І., доц. Царик Л.П., викл. Федунік Б.Я., викл. Мариняк Я.О., ст. лаб. Стецько Н.П.) щодо необхідності заповнення прогалини видань для середньої та вищої школи з дотриманням принципів україноцентризму та вивчення своєї малої Батьківщини. Зокрема, вона входила до ініціативної групи викладачів кафедри, які аргументовано відстоювали точку зору щодо розширення обсягів шкільного курсу

«Географія України», наповнення його змісту краєзнавчим матеріалом. Разом з доц. Заставецьким Б.І. та ст. викл. Федуніком Б.Я. в 1993 р. було підготовлено Програму шкільного курсу «Географія України», яка була розрахована на два роки навчання (8 і 9 клас). Ця програма стала базовою для більшості загальноосвітніх закладів України. В значній мірі стараннями родини Заставецьких «Географія України» та «Географія рідного краю» сформувалася в середині 90-х рр. ХХ ст. як важлива складова шкільної географічної освіти.

За ініціативи О.В. Заставецької було видано кілька краєзнавчих посібників «Географія Тернопільської області» та «Географія рідного краю» (в співавторстві з Б.І. Заставецьким), географічні атласи «Тернопільська область. Моя мала Батьківщина», «Хмельницька область. Моя мала Батьківщина», (в співавторстві з А.В. Кузишином, С.І. Гуньком, Л.П. Цариком). До сьогоднішнього дня вони залишаються серйозним джерелом інформації краєзнавчого характеру.

В перше десятиліття ХХ ст. україноцентрична тематика і далі залишалась ключовою в навчальних виданнях, які публікувала Ольга Володимирівна. Було підготовлено навчальні посібники «Географія України, 8 клас», «Географія, 9 клас», «Тестові завдання для підсумкового тестового контролю», «Рідний край. Тернопільщина». Ці підручники та посібники стали логічним продовженням тих започаткувань друкованих видань, які ініціювала проф. Заставецька на початку Української Незалежності.

З 2000-го року Ольга Володимирівна зосередилась на підготовці та читанні курсів «Економічна і соціальна географія України», «Теорія і методологія географічної науки», «Історія вітчизняних географічних досліджень», «Географічні основи регіональної економічної політики». Методичні підходи, які використовувалися в ході їх вивчення були результатом формування багаторічного досвіду – центральна роль проблем України з позиції її просторової організації, оцінка доробку вітчизняних вчених в царині географії, прогресивні концепції суспільної географії. Ці погляди завжди вдавалося привити своїм студентам та аспірантам, які стали їх носіями та продовжувачами.

***

Мій короткий нарис – лише штрих до тієї роботи, що була виконана Ольгою Володимирівною за роки своєї діяльності. За приблизними підрахунками через її лекції пройшло до трьох тисяч студентів, кожен з яких, я певен, виніс для себе цінну зернину її знань. В свою чергу вони пошири їх вже для своїх учнів та студентів і таким чином можемо констатувати, що

викладацько-освітня діяльність проф. Заставецької виконала свою місію – вона навчила своїх послідовників правильно вчитися географії ...

Література

1. Заставецька О.В., Мариняк Я.О., Кузишин А.В. Історичні віхи кафедри географії України та туризму Тернопільського національного педагогічного університету // Історія української географії та картографії. Частина I. Збірник матеріалів Четвертої міжнародної наукової конференції, посвяченої 110-літньому ювілею проф. Володимира Кубійовича, Тернопіль, 18-19 листопада 2010 р. – Тернопіль, 2010. – С. 34-38.

2. Кузишин А.В., Мариняк Я.О. Кафедра географії України і туризму Тернопільського національного педагогічного університету: історія, сьогодення та майбуття. – Тернопіль: Вектор, 2013. – 44 с.

3. Кузишин А.В., Мариняк Я.О. Ольга Володимирівна Заставецька (бібліографія українських вчених). – Тернопіль, 2003. 19 с.

4. Царик Л.П., Садовник О.П., Заблоцький Б.В., Кузишин А.В. Географічний факультет Тернопільського національного педагогічного університету: історичне минуле, сьогодення і перспектива // Географія, екологія, туризм: теорія, методологія, практика. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю географічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (21-23 травня 2015 р.). – Тернопіль: СМП «Тайп», 2015. – С. 7-11.

Богдан Савак,

*директор Денисівського краєзнавчого музею,
Козівський район Тернопільської області*

ОЛЬГА ВОЛОДИМИРІВНА ЗАСТАВЕЦЬКА У СПОГАДАХ ТА ФОНДАХ ДЕНИСІВСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Село Денисів у якому я живу, а село Купчинці, в якому народилася Ольга Володимирівна Заставецька та село Яструбове, у якому її батьки згодом поставили собі хату це – сусідні села, які з висоти пташиного лету виглядають, як один населений пункт, лиш розділяє їх ріка Стрипа. Села Яструбове і Купчинці розміщені на її лівому березі, а Денисів – на правому. Так колись і було, що села Денисів і Купчинці носили спільну назву – містечко Бродилів, які zostали знищеними під час моноголо-татарського нашестя 1242 року. Згодом на тих згарищах і руїнах виникло два нових поселення Купчинці – від слів купці, ченці та Денисів – від його першого

поселенця по імені Денис. Село Яструбове – це порівняно молодий населений пункт, який виник після зведення залізничної колії 1897 року на полях денисівського поміщика Завістовського. Й по-сьогодні Яструбівська залізнична станція носить назву «Денисів – Купчинці». Тому й не дивно, що з давніх-давен по-сьогодні ці сусідні села як родинами так і духовно поріднені. Та оскільки наші населені пункти туляться до купи, то їхні земельні угіддя розтягнулися – купчинецькі та яструбівські на схід, а денисівські на захід, відповідно й за колишнім звичаєм (щоби мешкати ближче до свого поля) і виникали хутірські поселення.

До таких денисівських хуторянських поселенців належали й мої батьки, які мешкали за сім кілометрів від села, аж під селом Плоскою. Тому в молоді роки Ольги Володимирівни я не знав, або знав лише заочно. А познайомився я з нею вже при Незалежній Україні. Правда, до того знав її батька Володимира, який працював агрономом у денисівському колгоспі. Нині, з віддалі часу можу сказати, що це був поважний, спокійний, розсудливий, інтелігентний чоловік. Вразливо запам'ятався мені епізод того часу. Мій батько працював в будівельній бригаді місцевого колгоспу. Оскільки щоденно ходити до села на роботу було далеко, то він виконував колгоспну роботу вдома: робив вікна, двері, ремонтував вози, сани. Та найчастіше робив до колгоспних фір – колеса. Тоді виконану роботу моїм батьком переважно забирав Володимир Ткач – батько Ольги Заставецької. Пригадується, як одного разу він десь відшукав і привіз батькові поржавілі залізні конструкції з польської брочки й попросив, щоби він зробив для неї всі дерев'яні, тобто привів її до обіходу, поставив на колеса. Після відновлення вона мала належати йому – агроному Володимиру Ткачу, для його щоденного користування. За це домовились, що крім зароблених трудоднів, агроном віддячиться йому ще додатково. Батько не любив колгоспних функціонерів, але до Володимира Ткача, завжди ставився з повагою й погодився взятися за цю роботу, оскільки він був усіма шанований чоловік.

Це була досить клопітка робота. За неї з колгоспних столярів ніхто не хотів братися. Тоді все робилося вручну та з твердого і сухого матеріалу: ясеня чи дуба. Я був очевидцем й того як ряд дерев'яних конструкцій батько варив у картопляній шкаралупі, а потім ми всі помагали йому їх розпарених гнути. Оскільки польська вісь, на яку накладалися колеса була тонших розмірів від советських, то потрібно було знайти менших розмірів букші. За ними шукали серед столярів та звалищах металовідходів по навколишніх селах. Я був свідком і події її передачі. Яка то була радість для замовника та виконавця. За декілька днів Володимир Ткач приїхав до нас знову, але як і

колись – на попередньо старій советській бричці. У нього був подавлений вигляд. Він мовчки зайшов у хату й болісно видавив із себе: «Бричку від мене відібрали. Забрало її районне начальство». Ось така вона була тогочасна реальність.

Як вище згадувалось, що в советську добу Ольгу Володимирівну я знав відносно, зате добре знав її чоловіка – вчителя географії Купчинецької школи Богдана Івановича Заставецького. Об'єднувало нас те, що ми обидва мали цінні домашні бібліотеки. Тут варто зазначити, що тоді власні книгозбірні в районі мали лише декілька чоловік: Володимир Хома та Богдан Савка – в с. Купчинцях, Богдан Заставецький – у с. Яструбове, автор цих рядків – у с. Денисові та Ярослав Тучапський – у с. Золотій Слободі.

У 1980-х роках, у моїй домашній добірці було вже декілька сотень книжок і всі вони про князів київських, Запорізьку Січ та класиків української літератури дожовтневого періоду. При зустрічах, розмовляючи з Богданом Івановичем про літературу, про прочитане, з болем часто зупинялися в дебатах над темою про втрату нашої державності. Безперечно, що такі розмови були без сторонніх вух, бо на таку тему говорити було досить-таки небезпечно. Сьогодні, роздумуючи над нашим спілкуванням, можу ствердно засвідчити, що Богдан Заставецький ненавидів советську владу кожною крупинкою свого тіла. А чому? Адже його батько загинув на фронті Другої світової війни. Він свого роду був «воїн-визволитель». Та на ту тему ми чомусь ніколи не говорили. Крім того, я розумів, чому Богдан Іванович не відкриває переді мною свої таємниці сповна, знав що його однодумці, а може й ставленики по духу були в Києві та Львові, куди він часто їздив. Одного разу він по-секрету мені сказав: «Ти більше публічний, по обов'язку праці спілкуєшся із ненадійними людьми тому тобі потрібно менше знати. Бо якби ти десь заломився, то щоб не постраждали інші».

Пригадую, як одного разу, а це був ще советський час, ми обидва їхали із Козови поїздом додому. Того дня він забажав, щоби я відвідав його помешкання та оглянув бібліотеку. Так і сталося. Перед тим він уже бачив мою домашню книгозбірню, а того разу з великим ентузіазмом репрезентував свою, а за той час його дружина Ольга Володимирівна підготувала нам вечірку. Ніколи ніхто не бачив, щоби Богдан Іванович вживав алкоголь, він того соромився. Та оскільки його не вживав, а щоби я себе як гість відчув комфортніше, то для етикету до нашої компанії приєдналася його дружина – Ольга Володимирівна. Того дня за розмовами я зрозумів, що вона зі своїм чоловіком на політичному ґрунті за одно, як у народі говориться: де голка там і нитка.

Пливли роки... Богдан Іванович став засновником кафедри географії України в Тернопільському педагогічному інституті, який тоді носив ім'я Ярослава Галана. Туди пішла працювати й обдарований учитель Купчинецької школи, і його дружина. Як бувало пророкував наш спільний побратим-книголюб Купчинецької школи Володимир Хома, що Ольга Заставецька по науці піде вище свого чоловіка-наставника. І слова його справдилися. 1998 року вона захистила докторську дисертацію. В роки розвалу московсько-більшовицької імперії Богдан Іванович Заставецький та автор цих рядків були обрані депутатами Тернопільської обласної ради. У той час дні наші були перенасичені подіями, громадською працею. Через те, що педуніверситет розміщений віддалено від центру міста, тому я на кафедру географії України, де працювало подружжя Богдан та Ольга Заставецькі навідувався рідше. А коли заходив, то в більшій мірі обговорювали про політичне життя в країні, області та на місцях, про деградований дух людей та їхнє розчарування. Було й таке, що в захваті запальних розмов у нас виникали розбіжності думок, суперечки (наприклад по канівській четвірці), тоді Ольга Володимирівна нас заспокоювала, а в іншому випадку витримувала паузу мовчанки.

В останнє приїжджав до мене додому Богдан Іванович Заставецький у серпні 2000 року. Того разу в справі допомогти йому матеріалом проілюструвати посібник «Рідний край. Тернопільщина. 5 клас». Та нажалі цього видання він уже не побачив, бо 30 вересня 2000 року на 59-му році життя відійшов у вічність. Проте, що Богдан Іванович уже на потойбічному світі, я довідався аж згодом. Скуповуючи свою провину перед пам'яттю побратима по духу 11 листопада 2001 року я до його 60-річчя організував конференцію. Безперечно, що в цьому допомогла мені його дружина. З того часу започаткував у музеї й фонд родини Заставецьких, який на мої запити його поповнювала вже Ольга Володимирівна. Після відходу Богдана Івановича я продовжував приходити на кафедру «Географії України», яку вже очолювала його дружина. Бувало за чашкою кави, ми ділилися спогадами про Богдана Івановича, вона розпитувала про мою зайнятість, моїх дітей, розповідала про себе та своїх дітей. Часом я навіть задумувався над тим: чому вона ділиться зі мною своїми таємницями? Та мабуть тому, бо добре знала, хто був у її чоловіка надійними друзями, яка була скріплена вимірами років. У відповідь, я тішився, гордився тим, що маю за честь спілкуватися з такою високоосвіченою людиною, тягнувся бути гідним її добрим ставленням до мене.

На мої запрошення Ольга Володимирівна була на багатьох заходах які проводились нашим краєзнавчим музеєм, зокрема 40-річчю від часу його

заснування (2007). Я часто приходив у село Яструбове в хату Ткачів, куди бувало на вихідні приїжджала до мами Ольга Володимирівна, щоб допомогти у веденні господарства. Був на заходах, які вона організовувала та проводила в педуніверситеті, наприклад репрезентації книги заслуженого професора Львівського національного університету ім. І. Франка Олега Шаблія «Село на золотому Поділлі: земля і люди» (7.XI.2013), конференціях присвячених географам Богдана Заставецького (15.XI.2016)...

Пригадується мені й перше святкування ювілейних роковин Ольги Володимирівни Заставецької в Денисівському краєзнавчому музеї. На мої пропозиції вона спершу багато разів відмовлялася у його проведенні, зсилаючись на свою зайнятість та стан здоров'я. Та з наближенням ювілейної дати погодилася, вірніше її спонукнули колеги по-роботі. Тоді за погодженням із учителями нашої школи та методистом районного відділу освіти Надією Василівною Борецькою в очолюваному мною музеї був проведений районний семінар учителів-географів.

Рис. 10. Під час районного семінару учителів-географів

Й на здивування усі приїхали як на свято, були одягнені у блузки та сорочки-вишванки. У вишиваній блузці була й Ольга Володимирівна. Під час його проведення вчителі ділилися досвідом викладання предмету, а ювілярка творчими планами на перспективу. Й усі твердо домовились та вірили, що

кожних п'ять років будуть зустрічатися знову. Тоді у Книзі відгуків почесних гостей музею вона зробила такий запис: «Велика вдячністю Богдану Маркіяновичу і Ользі Зіновіївні – подвижникам української культури, працівникам музею від професора Заставецької Ольги. Денисівський музей – перлина української культури у Козівському районі. Бажаю натхнення, творчої наснаги працівникам, добра і злагоди. З повагою Ольга Заставецька. 21.05.13 р. – день проведення зустрічі з учителями географії району».

Та реальність внесла свої корективи – Ольги Володимирівни вже немає серед нас. Наближалася ювілейна дата – 65-річчя від часу її народження. З цього приводу в Денисівському краєзнавчому музеї було влаштовано виставку виданих нею підручників, посібників, фотографій, ксерокопії окремих документів. 27 квітня 2018 року, на пошанування її роковин й урочисте відкриття виставки приїхали родичі Ольги Володимирівни, друзі, колеги з університету, педагоги-географи нашого району та учні старших класів Денисівської школи.

Рис. 11. Поштовий конверт, поштова марка та штампель спеціального погашення поштової марки (с. Яструбово, 2018)

Церемонія заходу в часовому вимірі затяглася, бо кожний присутній хотів мовити тепле слово про прекрасного педагога, наставника, друга. І хоч ця подія мала б бути радісна, весела, бо приурочена ювілейним роковинам

народження, але вийшло навпаки, де радість з болем обнялися. І тому є резон, адже назавжди залишила нас, пішла на потойбічний світ до свого чоловіка щира, доброзичлива, мудра людина, яка користувалася великим авторитетом та повагою не тільки серед колег по роботі, друзів, студентів, але й усіх хто її знав.

У цей день вчителі-географи Денисівської школи Ольга Савак та Марія Вальчишин репрезентували присутнім показ світлин про життєвий і творчий шлях Ольги Володимирівни. Й знову кадр за кадром ще раз сплигло перед присутніми її життя.

До того дня заходом Денисівського краєзнавчого музею здійснено видання клубного поштового конверта, поштової марки та штемпеля спеціального погашення поштової марки із портретом Ольги Володимирівни (художник ескізу штемпеля – Володимир Окрутний). Приємно, що того дня Тарас та Леся Заставецькі подарували нашому музею улюблену мамину блузку-вишиванку, ту в якій вона святкувала своє 60-річчя.

По обов'язку праці я часто буваю в Тернопільському обласному краєзнавчому музеї. Знаю, що у ньому є також фонд Богдана та Ольги Заставецьких, який репрезентується у ювілейні роковини їх народження.

Любов Альтгайм
кандидат географічних наук,
доцент кафедри географії України і туризму
*Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

НАЦІОНАЛЬНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ РОДИНИ ЗАСТАВЕЦЬКИХ

Значення національно-просвітницької діяльності родини Заставецьких вагоме і неоціненне. Вони ще наприкінці 80-их і на початку 90-их років минулого століття враховували тенденції розвитку вищої освіти і зайняли у цьому напрямку активну позицію. Свою місію Богдан Іванович і Ольга Володимирівна вбачали у вихованні не просто вчителя, а культурної та освіченої людини, українця, патріота. І протягом свого життя, своєї наукової і просвітницької діяльності вони ретельно впроваджували, виконували і реалізовували це у всіх напрямках. Українська національна ідея і активна боротьба за її реалізацію були головними у їх діяльності як на побутовому, місцевому, регіональному, так і на найвищому рівні. Вони популяризували ідею про те, що основним завданням для вчителя школи, викладача вищого

навчального закладу на сучасному етапі наряду із інформаційним і теоретичним забезпечення навчальним матеріалом учнів і студентів, важливим є їх поінформованість і безпосередня участь у культурно-просвітницькій діяльності свого навчального закладу, організації, країни.

Національно-просвітницька діяльність у вищому навчальному закладі - це складова виховної системи університету. Вона сприяє розвитку й вихованню моральних якостей особистості, розвиває почуття гуманізму, орієнтації на українську культуру, мову, національно-патріотичні традиції, формує у молоді позитивне ставлення до загальнолюдських цінностей та залучає до читання якісної літератури та періодичних видань. Саме таку ідею пропагували Богдан Іванович та Ольга Володимирівна.

Вони вважали, що основоположною умовою успіху національно-просвітницької діяльності та культурно-освітньої роботи у сучасному вищому навчальному закладі є розуміння того, що нинішні студенти – це освічені, всебічно розвинені люди, які завдяки новітнім інформаційним технологіям мають колосальний доступ до будь-якої інформації і з успіхом це реалізовували у житті. На їх думку, метою і завданням культурно-просвітницької роботи було і є:

- формування культурної особистості;
- формування у молоді позитивного ставлення до національних та загальнолюдських цінностей;
- залучення якомога більше студентської молоді до читання.

Для реалізації цієї мети і завдань була спрямовані всі їх зусилля:

- створення єдиної комплексної системи виховання студентської молоді, використовуючи наукові та літературно-художні інформаційні ресурси бібліотеки кафедри, яку вони впродовж своєї діяльності заснували і постійно поповнювали новими джерелами, оновлювали новими виданнями, які використовували минулі покоління студентів для навчання і наукової роботи і мають таку можливість користуватися нею і сучасні покоління студентів;

- зберігання та примноження культурних і наукових традицій кафедри, факультету та університету реалізовувалось через безпосередню їх участь у великій кількості культурних і освітніх заходів, діяльності наукових товариств, організації у проведення на кафедрі і факультеті наукових конференцій, семінарів різного рангу;

- заохочення студентської молоді до читання шляхом популяризації творів класиків національної та світової науки і літератури, вивчаючи і досліджуючи у наукових працях доробки і діяльність давно забутих науковців географічної науки;

- утвердження у виховній роботі пріоритету національної культури при обов'язковому опануванні загальнолюдських цінностей у пропагуванні всього українського: звичаїв, традицій, свят, вишивки, страв. Всього того, що ідентифікує українську націю, її велич. Це все висвітлювалось як у їх наукових працях, так і у наукових дослідженнях їх учнів.

Рис. 12. Колектив кафедри географії України і туризму, 2005 р.

Реалізовували вони свою місію та ідеї через різноманітні форми національно-просвітницької діяльності та культурно-освітньої роботи: лекції, семінари, диспути, обговорення книг, заходи запитань і відповідей, «круглі-столи», семінари-зустрічі, конференції-портрети видатних особистостей і науковців, тематичні заходи, літературні і наукові читання, тематичні екскурсії, презентації книг, усні журнали, тематичні бібліографічні огляди та огляди-лекції, методичні семінари, наукові конференції.

Національно-просвітницька та національно-культурна діяльність родини Заставецьких загалом істотно прискорила формування і створення української етнонаціональної орієнтації в освітньому процесі не тільки нашого педагогічного університету, але і багатьох інших навчальних закладів нашого регіону. Великий позитивний вплив вона здійснила перш за все у

галузі шкільництва. Видані за їх авторства навчальні посібники і картографічний матеріал для шкіл був знахідкою для вчителів на початку і всередині 90-их років минулого століття і залишаються актуальним, практичними і корисними сьогодні. Вони тим самим зробили відчутний внесок у наукове доведення українського етнічного характеру нашого регіону і України.

Сергій Задворний

кандидат географічних наук, викладач
кафедри географії України і туризму
*Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

ПРОФЕСОР ОЛЬГА ЗАСТАВЕЦЬКА – ЛЮДИНА, НАУКОВЕЦЬ, ВЧИТЕЛЬ-НАСТАВНИК

Професор Ольга Володимирівна Заставецька належала до рідкісної плеяди людей, які, надзвичайним чином, мали природній дар мотивували своїх учнів, на різних рівнях, чи то шкільний, студентський, аспірантський, до позитивних змін у їхньому житті та продуктивного професійного розвитку.

Особисто я можу відверто сказати, що кожного разу коли згадую Ольгу Володимирівну, то на душі завжди стає затишно і тепліше. А саме спілкування з нею завжди приносило емоційну приємність. Це мабуть тому, що вона сама по собі була надзвичайно приємна людина та проста у поведженні з людьми. У спілкуванні ніколи не відчувалось зверхності, а навпаки була присутня неосяжна внутрішня культура і тактовність, доброзичливість і демократичність. Ольга Володимирівна була високоінтелектуальною та всебічно обдарованою людиною, з якою можна було цікаво розмовляти на будь-яку тематику чи то наука, політика, мистецтво чи просто домашні справи.

Моя найтісніша співпраця з Ольгою Володимирівною розпочалася у 2010 році, починаючи із керівництва моєю курсовою роботою, а згодом були магістерська робота, кандидатська дисертація та робота на кафедрі географії України і туризму, під її безпосереднім керівництвом.

Працюючи під її наставництвом я зрозумів, що вона науковець широких поглядів та послідовних рішучих дій, яка завжди добивається бажаного результату. Основними рисами її характеру, на мою думку, були: наполегливість, сміливість, можна навіть й сказати безстрашність, і водночас,

відкритість, шанобливе і доброзичливе ставлення до людей та непереморне бажання творити добро для тих, хто цього потребує.

За час роботи із Ольгою Володимирівною я зрозумів, що вона особливо трепетно ставиться до української національної географії, питань нашої державності, національної пам'яті, історичної справедливості та збереження народної самобутньої культури. І, власне, на пропагуванні цих ідей була зосереджена її виховна педагогічна діяльність як викладача та науковця. Тому і для мене це було прикладом, а згодом стало ключовим вектором моєї наукової і професійної діяльності.

Рис. 13. Кафедра географії України і туризму у 2016 році

Працюючи разом над складними питаннями, вона чітко, зрозуміло і максимально доступно пояснювала сутність і першопричини надскладних явищ і процесів, та, що головне, – людських вчинків. Вона мене завжди, чи то як студента, магістранта, аспіранта або лаборанта, у робочих і повсякденних питаннях, налаштовувала на креативний позитив та, в першу чергу, вчила нівелювати негатив. Тому, я з особливою трепетністю та вдячністю згадую її лекції, керівництво науковими роботами, часті поїздки у Львівський національний університет імені Івана Франка та тисячі і тисячі годин роботи на рідній кафедрі.

Світлий образ постаті Ольги Володимирівни увіковічений у її наукових працях, багатогранному сподвижництві на географічній ниві та безмежній людяності. У моїй же пам'яті, вона завжди залишиться усміхненою людиною, яка повсякчас випромінювала непереборний оптимізм. Ольга Володимирівна, для мене особисто, є взірцем інтелігентності, патріотизму, самовідданості, професіоналізму та високопорядності.

Наталія Грабар
завідувач фондами
Денисівського краєзнавчого фонду
с. Денисів

ВШАНУВАННЯ СВІТЛОЇ ПАМ'ЯТІ ПРОФЕСОРА ОЛЬГИ ЗАСТАВЕЦЬКОЇ У ДЕНИСОВІ

27 квітня 2018 року у житті вчителів, старшокласників Денисівської загальноосвітньої школи I-II ст. та працівників Денисівського краєзнавчого музею був особливим. Цього дня виповнилося б 65 років нашій землячці, доктору географічних наук, професору, завідувачу кафедри географії України і туризму ТНПУ імені В.Гнатюка, виховательці цілої плеяди молодих науковців, добрій людині, щирій подрузі Ользі Володимирівні Заставецькій. Виповнилося б... Але доля розпорядилась по-іншому. Ольга Володимирівна відійшла у вічність 10 вересня 2017 року у віці 64 роки, повна сил та енергії. Вона понад усе любила свій рідний край, любила життя, проте воно обірвалось на злеті творчих наукових планів та ідей, назавжди залишивши незабутній слід для теперішніх і майбутніх поколінь. Не стало прекрасного педагога, хорошої подруги, чудової мами. Хай в серцях і душах людей збережеться про неї добра і вічна пам'ять.

У цей день, у приміщенні Денисівського краєзнавчого музею зібрались рідні, друзі, колеги з університету та вчителі географії Козівського району, щоби вшанувати і згадати добрим словом цю чудову жінку, талановитого та ерудованого науковця, інтелігентну та добропорядну людину з великим серцем, чесною душею, людину з великої літери, бо такою вона була при житті, і такою назавжди залишиться у наших споминах. Про таких, як Ольга Володимирівна, у народі кажуть: «Світла людина», тому що її душевна доброта, порядність та розум додавали натхнення всім, хто знаходився поруч. У затишній атмосфері легкокрилими птахами спливали теплі спогади про Ольгу Володимирівну, кредом життя якої були слова: « Блаженна людина, що насичується від плодів своєї праці і шукає в ній утіху». Наче картина з

окремих мазків, зі спогадів присутніх вимальовувався портрет особистості, що багато років була добрим наставником, щирим і чуйним педагогом, якого поважали і любили колеги та студенти.

"Кажуть, що не замінимих людей не має. Тепер я точно знаю, що такі люди все таки є. Такою людиною була у нас на кафедрі Ольга Володимирівна...". "Про цю жінку дуже важко говорити в минулому. Комунікабельна, легка та скромна у спілкуванні, енергійна, безкорислива. Я вдячна долі, що мені пощастило знати її ...". "Своїми лекціями вона виховувала не просто педагога, а перш за все благородну, інтелігентну, порядну і мудру особистість...". "Мабуть, чимало людей завдячують долі за те, що були студентами Ольги Володимирівни, працювали з нею в університеті. Вона ніколи не йшла супроти власного сумління. Її напрацювання, досвід і мудрі вчинки стануть у нагоді не одному поколінню освітян...". "Добрий наставник, щирий і чуйний педагог, талановитий керівник, який користувався високим авторитетом і повагою серед студентів, аспірантів і колег...".

Рис. 14. Фото з нагоди урочистого відкриття виставки присвяченої проф. О.В. Заставецької у Денисівському краєзнавчому музеї (27.04.2018 р.)

Саме такою згадували Заставецьку Ольгу Володимирівну її рідні, друзі та колеги, кандидати географічних наук Надія Стецько, Любов Альтгайм, Іван Рудакевич, Ткач Дмитро Володимирович (брат), учитель географії Тернопільської Української гімназії ім. І.Франка Оксана Озімко-Бай, методист Тернопільського ОКІППО Лілія Криховець, методист віділу освіти Козівської РДА Надія Борецька, доктор географічних наук Леся Заставецька (дочка), кандидат географічних наук Тарас Заставецький (син), географи місцевої школи та працівники музею. Кажуть, що людина залишається живою доти, доки живе про неї пам'ять. Тож якщо живуть у пам'яті людей настільки теплі, позитивні і чудові спогади про особистість, значить, вона прожила дійсно надзвичайно щасливе і гідне життя. Із особистих спогадів хочеться додати. " У Денисівському краєзнавчому музеї Ольга Володимирівна святкувала своє 60-ти ліття. Зустрічалась із місцевими вчителями та географами Козівського району. Панувала затишна і тепла атмосфера, чудовий настрій, так, як це завжди буває, коли зустрічаються добрі давні друзі, яким є про що поговорити. Обговорювались методи і перспективи викладання географії в школі, проблеми з якими стикається вчитель, визрівали нові ідеї і зароджувалось непереборне бажання зустрітись знову всім разом, в такому ж колі через 5 років. Проте час вніс в ці плани свої корективи. Сьогодні, у день 65 річниці від дня народження Ольги Володимирівни її дочка Леся і син Тарас подарували у фонди нашого краєзнавчого музею своєрідні родинні реліквії: улюблену вишиванку своєї мами (саме ту, в якій вона 5 років тому, святкувала тут свою останню ювілейну дату), та кимось подаровану їй позолочену ручку"

В цей день вчителі географії Денисівської школи Ольга Савак та Марія Вальчишин презентували присутнім відеопроєкт про життєвий і науковий шлях Ольги Володимирівни, а Денисівський краєзнавчий музей видав пам'ятний конверт із маркою і штампом спецпогашення (ескіз штампуналежить тернопільському художнику – Володимирі Окрутному). Пам'ять про Ольгу Володимирівну залишиться назавжди в серцях і душах рідних і близьких людей, її друзів, колег. Вона житиме і у фондах Денисівського краєзнавчого музею, де дбайливо зберігаються усі колись подаровані нею праці, світлини, публікації, а в ці дні експонуються у виставковому залі.

Коротка біографічна довідка. Ольга Володимирівна Заставецька – знаний український вчений-географ, доктор географічних наук (1998), професор (2000), народилася 27 квітня 1953 у с. Купчинцях Козівського району Тернопільської області. З відзнакою закінчила Львівський університет (1975). Працювала вчителькою географії у Купчинецькій СШ (1975—1977). Від 1982 в ТНПУ, де пройшла шлях від асистента, старшого

викладача, доцента; до завідувача кафедри географії України (2000р.). Член ВУСК (2002), Українського географічного товариства, головний редактор всеукраїнського часопису «Історія української географії», член редколегії ТЕС, наукових періодичних видань «Наукові записки ТНПУ: Географія», «Регіональні аспекти розміщення продуктивних сил України», член редакційної колегії 3-томного енциклопедичного видання «Тернопільщина. Історія міст і сіл».

Їм, разом з чоловіком, Богданом Івановичем завдячуємо плеканню і популяризації географічної науки на теренах Тернопільщини, заснуванню всеукраїнських часописів, проведенню перших географічних форумів у краї. Ольга Володимирівна впродовж понад 100 наукових праць, у тому числі монографії «Тернопільська область: Географічні основи комплексного економічного і соціального розвитку» (Т., 1994; Л., 1997), «Географія населення України» (2001; співавт.), навчальних посібників, серед яких «Географія Тернопільської області» (1994, 1996, 1998, 2000, 2003; співавт.), «Рідний край. Тернопільщина» (2000), «Довідник школяра» (2000; усі — Т.), атласів, карт. Вивчала проблеми географії, комплексного економічного та соціального розвитку Західного регіону України, питання географічного краєзнавства і методики викладання географії.

Це лише короткі штрихи з біографії цього науковця. За ними – цікаве, напружене, бурхливе, розмаїте, натхненне життя.

Усі ми розуміємо непоправність втрати, коли з життя пішла така велика й талановита людина. Проте відсутність фізична не означає відсутність духовну. Заставецька Ольга Володимирівна продовжила своє життя у численних наукових працях, публікаціях і підручниках, посібниках та у пам'яті своїх рідних, колег, друзів, студентів й аспірантів. Цього дня семінар присвячений 65-річчю від дня народження Ольги Володимирівни Заставецької відбувся і в ТНПУ, а присвячену їй виставку відкрито також у Тернопільському обласному краєзнавчому музеї.

Катерина Дударчук
кандидат географічних наук
доцент кафедри географії України і туризму
*Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

ПРИКЛАД, ЯКИЙ НАСЛІДУВАТИМУ ЗАВЖДИ

Ольга Володимирівна була Людиною з великої літери у всіх сферах її життєдіяльності.

З малих років я знала її як люблячу та турботливу тітку. Ольга Володимирівна завжди піклувалася про нас, як про рідних дітей. Своєю порадою завжди вміла розвіяти мої сумніви, при нагоді – розрадити, а коли треба – і настановити на правильний шлях.

З маленьких років я бачила поруч із собою жінку, яка була привітною, гостинною, начитаною. Пам'ятаю, коли приходила з сестрою у гості до Ольги Володимирівни, вона завжди знаходила якусь цікаву книгу у своїй великій домашній бібліотеці та давала мені прочитати. Так вона нам прищепила любов до читання. Коли ми приїжджали до села, Ольга Володимирівна завжди хвалила за виконану роботу, а за невиконану могла й пожурити. Так вона прищепила нам любов до праці. Надихала тітка нас на багато речей. Моя любов до подорожування – це теж її заслуга.

Згадую один випадок. Коли я була школяркою, Ольга Володимирівна взяла мене на екскурсію, яку вона організувала для студентів, до Хотина. У той день вона запам'яталася мені навдивовижу щасливою, ідучи поруч із Дітчуком Ігорем Львовичем та милуючись величчю фортеці. Вираз задуманості, притаманний зазвичай її обличчю, змінився усмішкою. Із захопленням викладачі розповідали студентам про місцеві пам'ятки та природу, а студенти слухали їх із задоволенням.

Можливо, саме завдяки цій подорожі, в яку мене взяла з собою Ольга Володимирівна, у мене зародилося бажання пов'язати своє життя та професійну діяльність із туризмом.

Навчаючись на спеціальності «Туризм», я неодноразово зверталася до Ольги Володимирівни за порадою: як правильно написати курсову чи як скласти доповідь. Вона завжди мене вела шляхом працелюбності, казала: «Якщо хочеш чогось досягти, працюй над собою. Багато читай, сумлінно навчайся».

Студенти на географічному факультеті завжди відгукувалися про неї з невимовною повагою як про талановитого, справедливого, чуйного вчителя.

Ольга Володимирівна кожного студена розуміла, кожного поважала, кожного любила, усіх справедливо оцінювала.

Ольга Володимирівна, як педагог, була прикладом для багатьох викладачів, оскільки вміла зацікавити аудиторію навіть, здавалося б, найнуднішим предметом у світі (математичні методи в географії студентам давалися легко після її цікавих лекцій).

Під опікою Ольги Володимирівни я у 2010 році почала працювати н кафедрі географії України і туризму. Відтоді пізнала її не лише як люблячу тітку та безцінного педагога, а й як навдивовижу справедливого і толерантного завідувача. Ольга Володимирівна завжди була вимогливою і справедливою до підопічних. Через своє серце проносила усі успіхи та невдачі своїх колег, переживаючи за кожного з нас.

Щиро радіючи успіхам підопічних, Ольга Володимирівна була щаслива з ними працювати. Вона, як рушій кафедри, штовхала колектив до розвитку, сама завжди перебувала у русі. Прийшовши з лекції, сідала за свій стіл і одразу бралася до іншої роботи: писала відгуки чи статті, займалася кафедральною документацією. Не допускала застійних явищ на кафедрі: пам'ятала, хто ще не вдосконалив робочих програм чи не заповнив журнал взаємовідвідування, вчасно нагадувала про це підопічним.

Ольга Володимирівна була сучасним дослідником. Вона слідувала за останніми новинами не лише в географії, а й в усіх суспільних сферах, тому і її праці завжди мали актуальний характер. Завжди вчилася та самовдосконалювалася, мала насагу до нових звершень.

Ольга Володимирівна постійно працювала, не покладаючи рук. Як на роботі, так і вдома намагалася все встигати, немов потужний двигун. Поспішала жити, все хотіла досягнути, ніяких справ не залишала на завтра... Та передчасно згоріла, як свічка.

Досі не можу повірити, що вона вже рік як не з нами. Іноді на роботі здається, що ось-ось вона відчинить кафедральні двері, зайде усміхнено, як завжди, та попросить гарячої кави. Боляче минати її кабінет, в якому вона провела стільки часу свого життя.

Тяжко описати тугу сім'ї, яка несподівано втратила люблячу матір, тітку, сестру, доньку; студентів, які втратили учителя з великим серцем; колег, які втратили енергійного, надзвичайно освіченого та демократичного керівника. Відхід у вічність Ольги Володимирівни став невимовною втратою для Західноукраїнської суспільно-географічної школи, яка втратила чудового науковця.

Багатогранна Людина назавжди залишиться у моєму серці, її приклад для наслідуватиму завжди.

Наталія Таранова
кандидат географічних наук,
доцент кафедри географії та методики її навчання
*Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль*

СПОГАДИ ПРО ОСОБИСТІТЬ ОЛЬГИ ВОЛОДИМИРІВНИ ЗАСТАВЕЦЬКОЇ

Погодьтеся, тих, хто здатен кардинально, у позитивному контексті, змінювати долю інших людей не так уже й багато. Своїми неквапливими, добре обміркованими порадами вона змінювала долю своїх учнів – аспірантів, здобувачів, яких у неї було чимало.

З Ольгою Володимирівною Заставецькою доля звела мене давно ще в 1995 році. При цьому мене вражало винятково доброзичливе, батьківське ставлення О. В. Заставецької до студентства. Не було жодного випадку, щоб вона, посилаючись на зайнятість чи інші обставини, уважно не вислухала мене чи інших .

Будучи на 5 курсі географічного факультету я писала дипломну роботу під керівництвом О.В. Заставецької. Зі своїм науковим керівником я доволі тісно спілкувався в період з 1999-2000 рр. Ольга Володимирівна завжди говорила: "Досвід та необхідні знання прийдуть пізніше, але для цього необхідно багато працювати". Від усіх зустрічей – позитивні враження, конкретні поради, настанови.

Завжди доброзичлива, уважна до аспірантів, здобувачів, студентів могла пригостити чаєм, розповісти історії з власного життя, вислухати співбесідника, вносячи конструктивні пропозиції до написання дипломної роботи, а пізніше і дисертації.

Кабінет, в якому вона працювала, мав характерну наукову атмосферу: робочий стіл завжди заповнений стосом робочих матеріалів. Ольга Володимирівна могла одночасно працювати над десятком різноманітних проектів: власні статті, редагування підручників та монографій, опрацювання розділів дисертаційних досліджень своїх аспірантів.

Вона працювала від ранку до вечора, на роботі та вдома, читала лекції для географів, всюди встигала і допомагала як словом, так і ділом. Я дивувалася: звідки у неї така життєва енергія та позитивний настрій. Хоча можна сміливо стверджувати: Ольга Володимирівна жила для географії, жила заради географії.

Зустрічі відбувалися не лише в робочій, а й домашній обстановці. Та навіть вдома відчувався той неповторний "професорський" настрій Ольги Володимирівної, якому вдавалося поєднати домашню гостинність із філіжанкою кави та розмови про наболілі теми аспірантів, здобувачів тощо.

Ольга Володимирівна взагалі була людиною дуже коректною та ввічливою, спокійною, урівноваженою. Я ніколи не чула, щоб вона підвищувала голос, як то кажуть, виходила із себе. Хоча бували, звичайно, різні ситуації.

Інтелігентна, начитана, порядна, скромна, доброзичлива... Ольга Володимирівна вражала своїм спокійним характером, пунктуальністю в роботі, вимогливістю й справедливістю. А ще пам'ятаю її очі, які завжди променилися усмішкою, батьківською теплотою. Про неї впевнено можу сказати: справжня Людина.

Світла пам'ять про видатного вченого і прекрасну людину назавжди залишиться з нами.

Вдячна долі, що мені пощастило спілкуватись з Ольгою Володимирівною, отримувати допомогу й багато чому навчитися в неї, у моїй пам'яті назавжди залишаться найкращі спогади про цього Великого Вченого, Добру й Чуйну Людину.

II. НАУКОВА ШКОЛА ОЛЬГИ ЗАСТАВЕЦЬКОЇ

Ярослав Мариняк

кандидат географічних наук
доцент кафедри географії України і туризму
*Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

НАУКОВА ШКОЛА ПРОФ. О.В. ЗАСТАВЕЦЬКОЇ

В останні роки появилось ряд цікавих наукових напрацювань [5-12] у питанні наукового виміру наукових шкіл. У радянські часи жорстко встановлюється вплив російських географів – московської та ленінградської шкіл. Жодного інформативного матеріалу про школи в українській географії не було мови аж до розвалу СРСР. Звичайно, що дуже важко було перетнути комплекс боязливості щодо формування цієї проблеми у радянський період функціонування географічної науки, адже українська географія цілковито залежала від російської (радянської) науки, у фарватері якої власне вона знаходилися. Нажаль до сьогодні так звані фундатори окремих радянських шкіл не піддалися справедливій науковій критиці, або хоч б реалістичного аналізу. Власне період незалежності створив передумови, осмислення цієї проблеми. Питаннями поняття наукових шкіл почали цікавитися представники різних наукових напрямків, особливо у галузі наукознавства. Встановлення наукометрії дає цілу низку об'єктивних показників якісної оцінки наукових шкіл. Вихідним положення є те, що національна географічна школа сформувала у наприкінці XIX початку XX ст. Становлення наукових шкіл у українській географії пов'язано із період після другої світової війни. Кінець 90 – х років XX ст. і початок XXI ст. дає сильний поштовх для розвитку географічної науки в Україні, що сприяло створенню наукових шкіл, які спільністю наукової діяльності.

Поруч із загальнонауковими визначення цієї проблеми, слід відмітити і напрацювання українських географів. Дуже важливими на цьому етапі досліджень є напрацювання українських вчених Я. Олійника, С. Шевчука, О. Шаблія та ін. Досить важко погодитися, що у багатьох публікаціях присутній страх перед терміном український вчений, українські наукові школи замінюючи вітчизняний хоч зрозуміло, що ці слова є синонімами, однак не слід забувати у якій країні знаходимося.

Не ставимо собі за ціль детально визначення наукових шкіл на загальнонауковому рівні, однак зупинимося на визначеннях школи у табл. 1.

Рис. 15. Під час попереднього захисту чергового аспіранта проф. О.В. Заставецької

Таблиця 1.

Поняття географічної школи

Визначення школи	Ознаки школи
За Я. Олійником	
Наукова школа в суспільній географії – це неформальне творче співробітництво висококваліфікованих дослідників, об'єднаних спільністю підходів у вирішенні наукової парадигми.	<ul style="list-style-type: none"> - значимість отриманих результатів у певній галузі науки, високий авторитет у певній галузі науки і суспільне визнання; - оригінальність методики дослідження, загальні наукові погляди; - наявність наукових лідерів – відомих вчених, які володіють умінням підібрати наукову молодь і навчити її мистецтву дослідження, створювати в колективі творчу, ділову, доброзичливу обстановку, заохочувати самостійність мислення й ініціативу; - висока наукова кваліфікація дослідників, об'єднаних навколо лідера; - школа має певні результати, які ми бачимо у відтворенні фахівців вищої кваліфікації – докторів географічних наук.

За О. Шаблієм	
<p>Наукова школа – передовсім система оригінальних наукових ідей та їхніх втілень у принципи, теорії і концепції, а також конструктивні розробки групою (неформальним колективом, кафедрою, інститутом тощо) учених, переважно однодумців на чолі з визначною особистістю.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - людська складова – наявність групи учених – однодумців або тих, хто працює у певному спрямуванні і має неформального (іноді формального) лідера; - наявність організації наукових пошуків, організаційних структур (кафедри, відділи, лабораторії, інститути та ін.), які являють собою ” виробничу ”, соціальну та організаційно-управлінську інфраструктуру; - наявність фундаментальних теоретичних і часто практичних розробок, їх відмінних від інших шкіл.

Науковою школою слід вважати творчу співдружність вчених, які працюють в одній країні або в одному місті в певній галузі науки, об'єднаних спільністю підходів до вирішення проблеми, стилю роботи, спільністю наукового мислення, ідей і методів їх реалізації.

Головними ознаками наукової школи є:

- наявність наукового лідера - видатного вченого, який володіє умінням підбирати творчу молодь і навчати її мистецтва дослідження, створювати в колективі творчу, ділову, доброзичливу обстановку, заохочувати самостійність мислення й ініціативу;
- високу наукову кваліфікацію дослідників, згуртованих навколо лідера;
- значущість одержаних результатів, високий науковий авторитет у певній галузі науки та громадському визнанні;
- оригінальність методики досліджень, спільність наукових поглядів.

Тематика дослідження зазвичай формується за профілем вищого навчального закладу, його факультетів та кафедр на договірних засадах з підприємствами, організаціями або у формі державного замовлення. Результати наукових досліджень запроваджуються в практичну діяльність установ, організацій галузі, за їх матеріалами проводяться науково-практичні конференції, наукові семінари, захищаються кандидатські, докторські дисертації.

Майже за всіма вище зазначеними ознаками існування наукової школи проф. О.В. Заставецької не ставиться під сумнів. Запозичуючи думки зазначених авторів необхідно відмітити, що такими основними ознаками школи О. Заставецької є:

- регіональна школа (Тернопільська, сформована на базі кафедри географії України і туризму, географічного факультету Тернопільського педагогічного університету ім. В. Гнатюка);

- школа певного порядку, якщо взяти за аксіому Я. Олійника (2015) про генетичне дерево економічної та соціальної географії (С. Рудницький, П. Ващенко, О. Шаблій, О.Заставецька), тобто це школа 3 порядку, як активно формувалася упродовж 1999 р. до 2017 р.;

- процес формування наукової школи перервався доточно, тобто фактично у пік свого розвитку, що дає можливість проявлятися і через певний час після смерті її лідера;

- домінантною ознакою є суспільна популярність і визнання, тобто має певний результат, а саме підготовка фахівців кандидатів наук (17 осіб);

- широка географія поширення учнів у межах України (Вінниця, Хмельницький, Рівне, Івано-Франківськ, Мукачеве), тобто Поділля, Волинь, Карпати, Закарпаття;

- наявність кількох поколінь дослідження (Л.Б. Заставецька);

- приналежність до національної наукової школи (в першу чергу проявилось через видання та редагування наукового часопису ” Історія української географії ”, публікації серії статей, рецензій, відгуків та повідомлень про історію розвитку географії в Україні, видання підручників та серії посібників для середньої школи, шкільних атласів серія ” Мала Батьківщина ”, навчально-методичних розробок, шкільних програм з географії.).

Тематика дослідження наукової школи: проблеми комплексного і соціального розвитку обласних регіонів, трансформація суспільства у перехідний період, географія населення, математичні моделі в географії, історична географія, географічна освіта, географічне краєзнавство.

Дискусійними питаннями, щодо існування школи проф. О.В.Заставецької є певні канонічні ознаки наукових шкіл, а саме :

1) приналежність її у такій послідовності, як зазначено вище, адже кандидатську дисертацію вона виконувала під керівництвом відомого вченого акад. М.М. Паламарчука, навчалася в аспірантурі у Київському національному університеті ім. М. Драгоманова. Звідси можна стверджувати, що вона зуміла увібрати кращі риси сучасних шкіл першого порядку, а саме Львівської та Київської. Це відбилося і на її науковій діяльності головним чином через улагодження стереотипів та заангажованість тієї чи іншої школи. Власне таким посередником і був акад. М.М. Паламарчук. Знання кухні цих шкіл дало їй впевненість у подальшій своїй науковій кар’єрі. Гібридний характер наукової діяльності О.В. Заставецької дозволив досягнути вершин суспільно географічної думки;

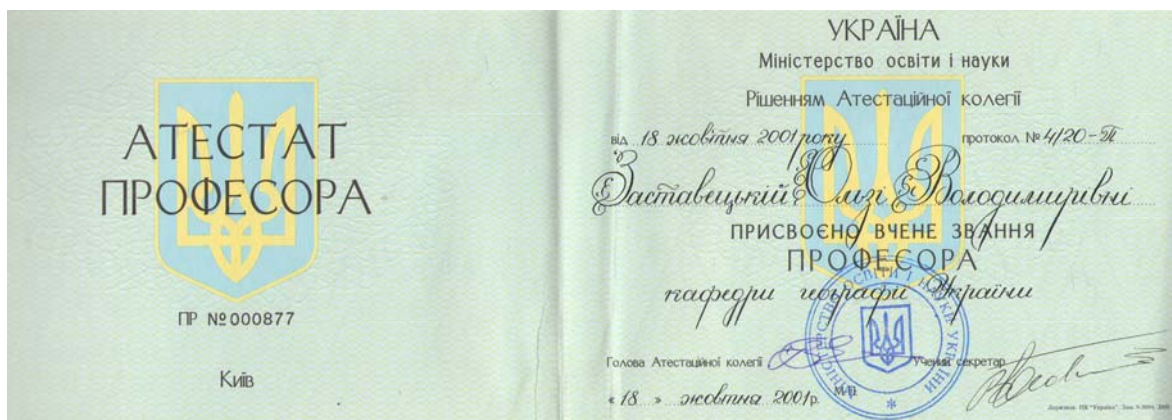
2) відсутності послідовників, які б захистили докторські дисертації під її керівництвом.

Життєвий шлях професора Ольги Заставецької – Дійсного члена Наукового товариства імені Шевченка, члена Українського географічного товариства, академіка Академії соціального управління. Після закінчення Купчинецької середньої школи, поступила до Львівського університету. Після його закінчення певний час працювала у школі. Навчання у очній аспірантурі при Київському інституті ім. М. Горького (нині Київський університет ім. М. Драгоманова), де у 1980 р. захистила кандидатську дисертацію на тему ” Географічні основи комплексного економічного і соціального розвитку території ”, за спеціальністю 11.00.02. економічна та соціальна географія (науковий керівник – акад. М.М. Паламарчук. З цього ж року свою трудову діяльність пов’язала з Тернопільським педагогічним інституту ім. Я. Галана (нині Тернопільський педагогічний університет ім. В.Гнатюка), де пройшла шлях від асистента до професора. З 1995 р. до 1998 р. прикріплена до докторантури Львівського національного університету ім. І. Франка. У 1998 р. в Спеціалізованій раді із захисту дисертацій у Київському університеті ім. Т. Шевченка захистила докторську дисертацію ” Соціально-економічний комплекс обласного рівня: теоретико - методологічні основи розвитку і територіальної організації ” – науковий консультант проф. О.І. Шаблій.

Рис. 16. Диплом доктора наук, присуджений О.Заставецькій у1998 р.

Рис. 17. Атестат про присвоєння вченого звання професора, 2001 р.

Автор навчального підручника для учнів 9 класів ” Фізична географія України ” (з грифом МОН України), чотирьох монографій, навчальних посібників для учнів ” Географія Тернопільської області ” (1994, 2000, 2012), ” Географія Хмельницької області ”, ” Географія Закарпатської області ”, ” Географія України ”, (8 і 9 класи), ” Рідний край Тернопільщина ”, 5 клас та ін.

Рис. 18. Творчий та науковий доробок проф. О.В. Заставецької

Нагороди Заставецької О.В.

Рис. 19. Нагороди проф. О.В. Заставецької

Під керівництвом О. Заставецької виконано 17 дисертаційних робіт, прорецензовано багато монографій і навчальних посібників, була опонентом дисертаційних досліджень.

Для аналізу діяльності школи проф. О. Заставецької було використано матеріали дисертаційних робіт (власне дисертації, автореферати) її учнів. Слід уточнити, що автору публікації довелося працювати поруч із основоположницею впродовж 1986 р. по 2017 р. спочатку на природничому факультеті (з 1990 р.) на різних кафедрах (економічної та соціальної географії і відповідно фізичної географії). З 1992 р. почали працювати на одній кафедрі географії України при її формуванні ставились досить амбітні плани щодо розвитку, де завідувачем був її чоловік і науковий соратник Б. Заставецький. У багатьох дисертаційних дослідженнях приходилося бути кафедральним опонентом, тобто бачити всі етапи створення цього дослідження. Зрозуміло, що на початку було велике хвилювання та відповідальність за рівень рекомендованих кафедрою дисертацій до Спеціалізованих рад захисту дисертацій університетів Львова і Чернівців. До часу захисту першого учня О. Заставецької, а власне Кузишина А.В. (нині доцент кафедри географії України і туризму і декан географічного факультету), кафедра мала певну історію захисту подібних робіт, так як уже на той час під керівництвом тодішнього завідувача Б. Заставецького захистили дисертації Ткач Д.В. та Стецько Н.П. (перша випускниця географічного

факультету, яка зуміла захистити дисертацію на ступінь кандидата географічних наук, нині працює доцентом кафедри геоєкології та методики викладання геоєкологічних дисциплін на географічному факультеті). А першим кандидатом економічних наук став випускник спеціальності географія 1987 р. Б.М. Данилишин нині академік НАНУ.

Ольга Володимирівна завжди уважно ставилася до молодих науковців, цікавилася їхніми проблемами та ідеями, допомагала порадами – і результати не забарилися. З білою заздрістю було спостерігати за цими відносинами так як певний час ми працювали в одному кабінеті. О. Заставецька ніколи не відносилася до своїх аспірантів зверхньо, не ставилася якість зарозумілі наукові проблеми, а деколи у дуже прості, дохідливі формі доносила до них високі наукові теорії та концепції. Коли навіть приходили аспіранти, які навчались у інших вчених, вона зуміла докласти максимум зусиль, щоб довести інколи дуже важкі або не дисертабельні роботи до логічного кінця. Навколо О. В. Заставецької сформувалася група членів наукової школи, які під впливом її наукових ідей дослідницької програми. Подаємо список осіб, які захистили кандидатські дисертації під керівництвом проф. О.Заставецької див. табл. 2.

Таблиця 2.

Кандидати географічних наук (за роками захисту дисертацій),
керівником яких була проф. О. Заставецька

Роки	Кандидати наук
1999	Кузишин А.В.
2002	Журба І.Є.
2003	Питуляк М.В.
2005	Барна І.М., Шепетюк С.М., Царик П.Л.
2007	Яроменко О.В.
2009	Рунців О.І.
2010	Альтгайм Л.Б., Штокало Я.Ю.
2011	Копер Н.Є.
2012	Смочко Н.М.
2013	Горун М.В., Пушкар О.І.
2014	Пушкар Б.Т., Вавринів Л.А.
2016	Задворний С.І.

У 1992 р. в Україні розпочала роботу Вища атестаційна комісія. У роки незалежності в Україні залишилися стара модель підготовки кадрів, коли у 1996 р. Вищою атестаційною комісією (ВАК) України за погодженням з Міністерством освіти і науки України, Державним комітетом у справах науки і технологій України затверджено певну класифікацію галузей наук.

Відповідно до цієї класифікації Основними галузями наук є 27 наукових напрямів, де географія має 11. Географічні науки у ньому було збережено 11.00.02. ” Економічна та соціальна географія ”, а ліквідовано спеціальність 11.00.10. ” Історія географічної науки ”, 11.00.11. ” конструктивна географія і раціональне природокористування ”.

У 2003 р. наказом ВАК України було започатковано нову спеціалізацію для здобувачів наукових ступенів 11.00.13. ” Історія географії ”, а у 2012 р. її було закрито. В Україні залишилися стара модель підготовки кадрів у географічній науці, лише з 2014 р. передбачено упровадження нової європейської моделі, з двома рівнями наукових ступенів – доктора філософії та доктора наук.

Міністерством освіти і науки України введено у 2015 р. в дію Перелік спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів наукового здійснювалося за спеціальністю 103 ” Науки про Землю ”, а економічна та соціальна географія та її складові розкидані по різних науках. У 2016 р. було прийнято Постанову КМУ про виділення спеціальності 106 ” Географія ”.

Основними містами де захищали кандидатські дисертації учні проф. О.В. Заставецької були спеціалізовані ради із захисту дисертацій у Львівському та Чернівецькому університетах за спеціальністю 11.00.02. економічна та соціальна географія, членом яких і вона була. Упродовж 1997 – 2016 рр. кандидатами географічних наук за спеціальністю ” економічна та соціальна географія ” стали 13 осіб., а тематика їх досліджень свідчить про такі напрями суспільно-географічних досліджень : географія природокористування, географія галузей промисловості, суспільно-географічне регіонаознавство, управління розвитком регіону та регіональна політика, соціальна географія (медична географія, поведінкова географія, географія способу життя населення), рекреаційна географія та географія туризму, демо та етнографія див. табл. 3.

Учні проф. О. Заставецької – доц. А. Кузишин є нині діючим членом спеціалізовані ради із захисту дисертацій у Чернівецькому університеті за спеціальністю 11.00.02. економічна та соціальна географія, а доц. М. Питуляк був членом спеціалізовані ради із захисту дисертацій у Чернівецькому університеті за спеціальністю 11.00.11. конструктивна географія і раціональне природокористування. Журба І.Є. у 2013 р. в інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук (і це є шостий випускник нашого факультету, який став доктором економічних наук). Того ж року йому присвоєно звання професора кафедри міжнародної інформації та країнознавства Хмельницького

національного університету. З 2014 року і по теперішній час обіймає посаду завідувача кафедри міжнародної інформації та країнознавства.

Таблиця 3

Кількість дисертацій за географічними спеціальностями,
які виконані під керівництвом проф. О. Заставецької

№	Наукові спеціальності	Кількість
11.00.02. ” економічна та соціальна географія ”		13
1.	Географія природокористування	1
2.	Географія населення та розселення	1
3.	Географія галузей промисловості	1
4.	Суспільно-географічне регіоназнавство	1
5.	Управління розвитком регіону та регіональна політика	1
6.	Соціальна географія (медична географія, поведінкова географія, географія способу життя населення)	4
7.	Рекреаційна географія та географія туризму	3
8.	Демо та етнографія	1
11.00.11. ” конструктивна географія і раціональне природокористування ”		3
1.	Територіальна організація й особливості інвентаризації природних ресурсів; ландшафтне обґрунтування використання природних ресурсів; географічний кадастр природних ресурсів	1
2.	Природно-ресурсний потенціал території: оцінка і прогноз використання природних ресурсів, географічний кадастр природних ресурсів	1
3.	Конструктивно – географічні основи охорони природи і раціонального використання природних ресурсів; заповідні території в системі раціонального природокористування	1
11.00.13. ” Історія географії ”		1
1.	Історія географії	1

За спеціальністю 11.00.11. ” конструктивна географія і раціональне природокористування ” стали 3 осіб, а тематика їх досліджень свідчить про такі напрями:

- територіальна організація й особливості інвентаризації природних ресурсів; ландшафтне обґрунтування використання природних ресурсів; географічний кадастр природних ресурсів;

- природно-ресурсний потенціал території: оцінка і прогноз використання природних ресурсів, географічний кадастр природних ресурсів;

- конструктивно – географічні основи охорони природи і раціонального використання природних ресурсів; заповідні території в системі раціонального природокористування.

За спеціальністю 11.00.13. ” історія географії ” захищена 1 дисертація.

Загальну кількісну характеристику захищених дисертацій із географічних наук школи проф. О. Заставецької із спеціальності 11.00.02. ” економічної та соціальної географії ” становить – 76,5 %; 11.00.11. ” конструктивна географія і раціональне природокористування ” – 17,6%, а за спеціальністю 11.00.13. ” історія географії ” – 5,9 %. Отже у загальному масиві дисертацій суспільно-географічна тематика домінувала. Динаміка дисертацій, як видно з табл. 2., має такі характеристики: немає суцільних рядів розподілу упродовж 1999-2016 рр., є перервними у 2000-2001, 2004, 2006, 2008, 2015 роках;

Кількість досліджень за територіальними межами розділились так: Тернопільська область 8 робіт; Хмельницька 3 роботи; Івано-Франківська, Вінницька, Закарпатська відповідно по одній; одна робота поєднує фрагменти території Тернопільської та Хмельницької областей.

Вивчення наукової школи проф. О.В. Заставецької носить пізнавальний характер і має важливе значення для історії географічних досліджень, а також для регіонального краєзнавства. Світоглядне значення полягає у можливості простежити роль особи в історії розвитку географічної науки. Зазначена місія наукової школи задекларована щодо організації подальшого наукового розвитку, підготовка кадрів і встановлення особистісних норм між членами однієї школи.

Наукова спадщина школи проф. О. Заставецької репрезентована численними монографіями, серіями статей у провідних журналах України, підручників як для вищої школи так і середньої, а особливого відображення набуло у часописі ” Історія української географії ”. Я думаю, що цей напрямок буде досліджений більш детально. Адже у науковій школі є не лише лідер-автор ідей, але і середовище її носіїв.

Не вдаючись у різноманітні ознаки наукових шкіл: топологічні, класифікаційні, ієрархічні рівні, видові, територіальні, еволюційні, тобто ми не акцентуємо (не претендуємо) на повний комплекс цієї проблеми, але і не ставимо під сумнів все зазначене вище, тобто існування наукової школи проф. О. Заставецької.

Список використаних джерел

1. Заставецька О.В., Кузишин А. В., Мариняк Я.О. Кафедра географії Тернопільського державного педагогічного університету: від витоків до сьогодення // Історія української географії: Всеукр. наук.-теорет. часопис. - Тернопіль: Підручники і посібники. 2002. - Вип. 6(2). - С. 43-49.

2. Кузишин А.В., Мариняк Я.О. Кафедра географії України і туризму Тернопільського національного університету: історія, сьогодення та майбуття

/ За заг. ред. О.В. Заставецької : Тернопіль : Вектор, 2013. 44 с.

3. Мариняк Я.О., Кузишин А.В. Ольга Володимирівна Заставецька (бібліографія українських вчених) : Тернопіль : ТНПУ. 19 с.

4. Нагірна В.П., Руденко Л.Г. Тематика дисертаційних досліджень в руслі сучасних суспільних проблем в Україні (спеціальності ” економічна і соціальна географія ”, ” географічна картографія ”, 1992- 2002) : *Укр. геогр. журн.* : 2004. №2. С. 60-74.

5. Олійник Я. Регіональний вимір розвитку української суспільної географії // Львівська суспільно-географічна школа : історія, теорія, українознавчі студії: матеріали Всеукр. наук. конф. з участю закордонних вчених, присвячено 70 річчю, кафедри економічної географії Львівського національного університету імені Івана Франка (м. Львів, 19-20 листопада 2015 р.). ЛНУ ім. І. Франка. 2015. С. 7-17.

6. Олійник Я.Б., Шевчук С.М. Методологічні основи розвитку суспільної географії в Україні у ХХ столітті : навч. посіб.: Київ : ВГЛ, 2011. 168 с.

7. Олійник Я.Б., Шевчук С.М. Наукові школи як об’єкт дослідження в історії географії : *Історія української географії*. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис . – Тернопіль, 2013. –Вип. 27. – С. 23-33.

8. Олійник Я., Шевчук С. Підготовка та захист дисертаційних досліджень із суспільної географії в Україні : Економічна та соціальна географія. – Київ, 2016. Вип. – 76. С. 3-18.

9. Шаблій О.І. Львівська суспільно-географічна школа: Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2004. 168 с.

10. Шаблій О. Львівська суспільно-географічна школа : дискусійні питання зародження та становлення і сучасні проблеми. Львівська суспільно-географічна школа : історія, теорія, українознавчі студії: матеріали Всеукр. наук. конф. з участю закордонних вчених, присвячено 70 річчю, кафедри економічної географії Львівського національного університету імені Івана Франка (м. Львів, 19-20 лист. 2015 р.). ЛНУ ім. І. Франка. 2015. С. 17-31.

11. Шевчук С.М. Комплексний аналіз дисертаційних робіт із суспільної географії в Україні (1936-2012 рр.) : *Укр. геогр. журн.* : 2015. №2. С. 31-38.

12. Ярошенко О.В. Суспільно-географічні дослідження наукової школи академіка М.М. Паламарчука : автореф. дис. на здобуття канд. геогр. наук : 11. 00. 13. - Львів. 2007. 20 с.

АВТОРЕФЕРАТИ ДИСЕРТАЦІЙ, НАУКОВИМ КЕРІВНИКОМ ЯКИХ БУЛА ПРОФЕСОР О.В. ЗАСТАВЕЦЬКА¹

1. Кузишин А.В. Науково-географічні основи управління обласним соціально-економічним комплексом (на матеріалах Тернопільської області) : автореф. дис. на здобуття канд. геогр. наук : 11. 00. 02. – Львів, 1999. 20 с.

2. Журба І.Є. Економіко-географічні засади раціонального природокористування в регіоні (на прикладі Хмельницької області) : автореф. дис. на здобуття канд. геогр. наук : 11. 00. 02. – Львів. 2002. 20 с.

3. Питуляк М.В. Природний агроресурсний потенціал Тернопільської області : автореф. дис. на здобуття канд. геогр. наук : 11. 00. 11. – Чернівці.

2003. – 20 с.

4. Барна І.М. Етногеографічне дослідження регіону (на матеріалах Тернопільської області) : автореф. дис. на здобуття канд. геогр. наук : 11. 00. 02. – Львів. 2005. 19 с.

5. Шепетюк С.М. Рекреаційно-туристичні ресурси Івано-Франківської області: структура та сучасний стан використання : автореф. дис. на здобуття канд. геогр. наук : 11. 00. 11. - Чернівці. 2005. 18 с.

6. Царик П.Л. Регіональна екологічна мережа: географічні аспекти формування і розвитку (на матеріалах Тернопільської області) : автореф. дис. на здобуття канд. геогр. наук : 11. 00. 11. - Чернівці. 2005. 18 с.

7. Ярошенко О.В. Суспільно-географічні дослідження наукової школи академіка М.М. Паламарчука : автореф. дис. на здобуття канд. геогр. наук : 11. 00. 13. - Львів. 2007. 20 с.

8. Рунців О.І. Територіальна організація ринку туристичних послуг у регіоні (на матеріалах Тернопільської області) : автореф. дис. на здобуття канд. геогр. наук: 11. 00. 02. - Львів. 2009. 20 с.

9. Альтгайм Л.Б. Територіальна організації сільського населення Хмельницької області : автореф. дис. на здобуття канд. геогр. наук : 11. 00. 02. - Львів. 2010. 20 с.

10. Штокало Я.Ю. Рівень життя населення регіону (суспільно-географічні аспекти дослідження на прикладі Тернопільської області) : автореф. дис. на здобуття канд. геогр. наук: 11. 00. 02. - Львів. 2010. 20 с.

11. Копер Н.Є. Соціальна спрямованість промислового регіону (суспільно-географічне дослідження на прикладі Вінницької області) : автореф. дис. на здобуття канд. геогр. наук : 11. 00. 02. - Львів. 2011. 20 с.

12. Смочко Н.М. Географічні передумови розвитку і трансформації господарського комплексу Закарпатської області : автореф. дис. на здобуття канд. геогр. наук : 11. 00. 02. - Львів. 2012. 20 с.

13. Горун М.В. Територіальна організація Гусятинського – Сатанівського рекреаційного району : автореф. дис. на здобуття канд. геогр. наук : 11. 00. 02. - Львів. 2013. 20 с.

14. Пушкар О.І. Територіальна організація закладів охорони здоров'я Тернопільської області : автореф. дис. на здобуття канд. геогр. наук : 11. 00. 02. - Львів. 2013. 20 с.

15. Пушкар Б.Т. Територіальна організація рекреаційного господарства регіону (на матеріалах Тернопільської області) : автореф. дис. на здобуття канд. геогр. наук : 11. 00. 02. - Львів. 2014. 20 с.

16. Вавринів Л.А. Суспільно-географічне дослідження соціальної поведінки молоді Тернопільської області : автореф. дис. на здобуття канд. геогр. наук : 11. 00. 02. - Львів. 2014. 20 с.

17. Задворний С.І. Територіальна організація культурно-мистецької сфери регіону (на матеріалах Хмельницької області) : автореф. дис. на здобуття канд. геогр. наук : 11. 00. 02. - Львів. 2016. 21 с.

¹ список подано у хронологічній послідовності.

III. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕОГРАФІЇ

Оксана Яроменко

кандидат географічних наук,
доцент кафедри географії і туризму

*Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука,
м. Рівне*

НАУКОВА ШКОЛА ЯК ОБ'ЄКТ АНАЛІЗУ У СУСПІЛЬНО- ГЕОГРАФІЧНИХ ВИВЧЕННЯХ

Процеси трансформації, що відбуваються у суспільно-географічних дослідженнях вимагають перегляду теоретико-методологічного статусу географії як науки з врахуванням хронологічного підходу. При історичному аналізі науки одним із об'єктів вивчення виступає наукова школа. Генетичною основою для формування наукової школи та виокремлення результативності школи за напрямками слугує аналіз досягнень учнів (представників), визначеної когорти вчених, що відповідно диктує з'ясування поняття наукова школа як об'єкту аналізу у суспільно-географічних вивченнях.

Наукова школа [2] – це неформальна творча співдружність висококваліфікованих дослідників, у межах будь-якого наукового напрямку, об'єднаних спільністю підходів до розв'язання проблеми, стилю роботи, спільного наукового мислення, ідей і методів їх реалізації. Поняття «наукова школа» є історичним, воно зазнавало зміни упродовж свого розвитку. Елементи колективної форми творчості й наукові школи типу відносин «учитель – учні та послідовники» (елементарне розуміння структури наукової школи) виникли в античну епоху. В умовах науково-технічної революції наукова школа, щоб зберегти свій прогресивний характер (без чого вона не може відігравати будь-якої ролі в розвитку науки), повинна володіти передовою методологією, виявити інтерес до дослідження в інших наукових напрямках. Із часом оцінка ролі й місця поняття «наукова школа» змінювалось.

В сучасних умовах наукова школа (НШ) – це професійна співдружність людей, що сформувалася під егідою особистості – ученого-лідера, вона займається активною дослідницькою роботою в новому актуальному напрямі та у діяльності якої реалізуються такі основні функції: виробництво наукових знань (дослідження і навчання), їх поширення (комунікація), підготовка обдарованих вихованців (відтворення) [1].

Водночас складність новизни проблеми вивчення наукових шкіл зумовила розмаїтість підходів і численність її трактувань. Багатозначність поняття «наукова школа» проілюструємо різними дефініціями.

У наукознавчій літературі проблемою наукової школи багато займався К. Ланге. Йому належить аналіз класичної наукової школи, на зміну якої в ХХ столітті прийшла так звана сучасна наукова школа. За визначенням К. Ланге, класична наукова школа формується на базі університету при великому вченому. Її основна функція – навчання науковій творчості, виховання нових талантів. А сучасна наукова школа, на думку вченого, формується на базі дослідницької установи при великому вченому для розроблення деякої висунутої ним наукової проблеми. М. Семенов визначив «наукову школу як своєрідний спосіб мислення і дії в науці, в підході до розв’язання будь-яких наукових проблем». М. Ярошевський охарактеризував школу як «посвячення в науку, засвоєння її концептуального й методичного апарату, ціннісних орієнтацій і категоріального ряду». В. Галісов зазначав, що «наукова школа – це співтовариство вчених різних статусів, компетенції і спеціалізації, що координують під керівництвом лідера свою дослідницьку діяльність, роблять внесок у реалізацію і розвиток дослідницької програми, і здатних активно уявляти мету і результати програми». Зокрема, Ю. Саушкін зазначав, що «наукова школа – це один із важливих об’єктів вивчення при історичному аналізі науки, процесі її становлення і розвитку. Наука розвивається групами взаємопов’язаних вчених, їх помічників, тобто просувається вперед тими чи іншими колективами однодумців, найперше засновниками шкіл, їх учнями і послідовниками ...» [5].

Я. Олійник та Н. Краснопольська під науковою школою розуміють неформальне творче співробітництво висококваліфікованих дослідників, об’єднаних спільністю підходів до розв’язання наукової парадигми [4]. На сучасному етапі О. Шаблій дає таке визначення науковій школі: «наукова школа – це передусім система оригінальних наукових ідей і їх втілень у наукові принципи, теорії і концепції, а також у конструктивні розробки групою, (колективом чи науковими інституціями тощо) учених, переважно однодумців на чолі з визначною особистістю... » [3]. У нас склалося своє бачення сутності поняття «наукова школа». Під науковою школою ми розуміємо сукупність ідей, впроваджених у дослідження вченим-лідером та його однодумцями, наукових результатів, отриманих за певною тематикою, що відзначаються науковою новизною, якістю і фундаментальністю (за О. Ярошенко).

Часто одним терміном «наукова школа» позначають різні за метою та завданням наукові колективи, оскільки типологія науково-дослідних

об'єднань потребує удосконалення. Щоб відрізнити власне наукову школу від інших наукових колективів, зазначимо, що поняття «наукова школа» характеризується чотирма основними ознаками: розробка нового оригінального напрямку в науці; спільність основного напрямку в науці; спільність основного кола завдань, які розв'язуються в школі, для всіх її представників; спільність принципів і методичних прийомів розв'язання представлених завдань; навчання молодих учених наукової творчості в широкому розумінні цього слова завдяки безпосередньому й тривалому науковому контакту керівника школи та його учнів.

На основі підходу класифікації наукових шкіл за Д. Зербіно запропоновано типологію наукових шкіл у суспільній географії. Названо територіальні наукові школи, особисті наукові школи, наукові школи навчальної та академічної установи, предметні школи наукових досліджень. Науково-освітня, школа-дослідницький колектив та школа як напрям у певній сфері знань розроблена М. Ярошевським. Сучасною є типологія наукових шкіл у суспільній географії пропонована С. Шевчуком. Він виділяє наступні типи: протошколи як наукові системи нагромадження об'єктивних знань у галузі суспільної географії; школи-напрями, як найбільш ефективні і досконалі форми колективної пізнавальної творчості; науково-освітні школи – формуються за наявності оригінальної дослідницької програми і передбачають підготовку наукових кадрів вищої кваліфікації; школи як дослідницькі колективи (персональні наукові школи) та школи парадигмального типу, що поєднують теорію, методологію та практику досліджень [4].

Наукові школи розглядаємо як об'єкт наукового аналізу, оскільки вважаємо їх головною «структурною одиницею» суспільної географії, що сприяє її формуванню та розвитку. На нашу думку, підготовка наукових кадрів, формування дослідницьких програм тощо, для всіх типів наукових шкіл здійснюється в процесі «вчитель» – «учень», «науковий керівник (консультант)» – «дисертант». Проблематика наукових досліджень учнів може бути пов'язана з тематикою вчителя, слугувати основою для виділення нового наукового напрямку, мати географічну дислокацію як одну з ознак школи інше.

Актуальним, вважаємо, ідентифікацію саме персональних наукових шкіл у сучасній суспільній географії, оскільки результати роботи лідера, його учнів і послідовників формують теоретичні й методологічні засади наукових напрямів суспільно-географічних досліджень та водночас є основою для розвитку регіональних шкіл та наукових шкіл парадигмального типу. Яскравим прикладом формування персональних шкіл у суспільній географії є

наукові школи академіків С. Рудницького, К. Воблого, М. Паламарчука та інших.

Проте, в умовах сьогодення необхідним є аналіз суспільно-географічних досліджень із сучасних позицій, що дозволить об'єктивніше оцінити вектор і рівень розвитку суспільної географії. Своєчасним є вивчення персональних наукових шкіл О. Заставецької, С. Іщука, Я. Олійника, М. Пістуна, В. Руденка, Л. Руденка, О. Топчієва, О. Шаблія та багатьох інших вчених з потужним науковим доробком, який стимулював становлення і розвиток суспільної географії як науки в незалежній Україні.

Список літератури:

1. Зербіно Д. Д. Наукова школа: лідер і учні / Д. Д. Зербіно // – Львів: Евросвіт, 2001. – 208 с.
2. Українська радянська енциклопедія / Головна ред. УРЕ ім. М.П. Бажана. – К.: 1982. – Т. 7 (8). – С. 289.
3. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії / О. І. Шаблій // – Підручник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 444 с.
4. Шевчук С.М. Суспільна географія в Україні (теорія та практика досліджень) / С.М. Шевчук. – Полтава. 2017. – 481 с.
5. Ярошенко О. В. Теоретико-методологічні засади вивчення наукової школи при історичному аналізі науки / О.В. Ярошенко// Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ: збірник наукових праць. – № 1 (13). – Рівне: РВЦ МEGУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2015. – 345. – С.198–204.

IV. НАТУРГЕОГРАФІЧНІ ТА ГЕОЕКОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Мирослава Питуляк,

кандидат географічних наук,
доцент кафедри географії і методики її навчання

Микола Питуляк

кандидат географічних наук,
доцент кафедри географії і методики її навчання

Тернопільського національного педагогічного університету ім. В.Гнатюка

СУЧАСНИЙ СТАН СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЛАНДШАФТІВ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ПРИДНІСТЕР'Я

Важливою проблемою сьогодення є використання земельних ресурсів на засадах сталого розвитку, що виключає поширення деградаційних процесів. Проте, у процесі реформування сільськогосподарської галузі часто виникає ситуація, що призводить до погіршення стану земельних ресурсів внаслідок використання застарілих технологій і досить високого рівня розораності території.

Сільськогосподарське землекористування є одним із наймасштабніших видів впливу на природні ландшафтні комплекси. Земельні ресурси з одного боку виступають як просторова база для будь-якої діяльності людини, а з іншого – є головним джерелом одержання матеріальних благ.

Тернопільське Придністер'я належить до територій давнього освоєння тому, рівень і масштаби сільськогосподарського природокористування тут значні.

У структурі сільськогосподарських ландшафтів Тернопільського Придністер'я найбільшу площу займають польові ландшафти, яким відповідають в земельному фонді орні землі. Їх частка в структурі сільськогосподарських ландшафтів становить 81,7%. Максимальні площі зайняті цими ландшафтами є у Борщівському і Заліщицькому районах. Значно меншою є частка лучно-пасовищних ландшафтів – 16,4% і садових – 1,9%.

Важливим показником дослідження стану сільськогосподарських ландшафтів Тернопільського Придністер'я є визначення коефіцієнта антропогенної перетвореності, який враховує як площу виду землекористування так і глибину перетвореності ландшафту.

Слабо перетвореними (4,51- 6,5) є сільськогосподарські ландшафти Монастириського району, зокрема на території таких сільських рад як: Велеснівська, Швейківська, Вербківська, Горішньослобідська, Гранітненська,

Горожанська, а також у Блещанській сільській раді Заліщицького району. Також низький показник антропогенної перетвореності в м. Борщів та смт. Скала-Подільська Борщівського району.

Середньоперетворені сільськогосподарські ландшафти (6,51-7,0) займають найбільші площі у Бучацькому районі, зокрема у Возилівській, Сновидівській, Озерянській та інших сільських радах, а також у Монастириському районі, зокрема у Підліснлянській, Висоцькій, Тростянецькій, та інших сільських радах. Середньоперетвореними є сільськогосподарські ландшафти у південній частині Заліщицького району.

Сильно перетворені сільськогосподарські ландшафти (7,01-7,5), здебільшого у східній частині Бучацького району, північній і південній частинах Заліщицького району.

Дуже сильно перетворені сільськогосподарські ландшафти (7,51-7,9) практично тільки в одному районі – Борщівському, відповідно в таких сільських радах: Кривченській, Бабинецькій, Висічанській, Жилинській, Циганській, Сапогівській, Ниврянській, Пилипчинській, Шупарській, Горошівській, Вільховецькій, Вигодській, Панівецькій, Кудринецькій, Турильченській, Урожайнівській та Устянській а також в Соколівській сільській раді Бучацького району, м. Бучач, м Борщів, м. Монастириська та м. Заліщики.

Отримані значення коефіцієнта антропогенної перетвореності сільськогосподарських ландшафтів свідчать про переважання у їх складі середньоперетворених та сильноперетворених.

Значний рівень антропогенної перетвореності є наслідком тривалого господарського освоєння території із переважанням сільськогосподарського землекористування, розвиток якого зумовили сприятливі мікрокліматичні особливості долини р. Дністер, родючі ґрунти, наявність достатньої кількості трудових ресурсів у сільській місцевості. Далеким від оптимального знаходиться співвідношення площ земель різних за функціональним призначенням. Досить високим залишається рівень розораності цієї території (58,3%).

Тривале сільськогосподарське природокористування в області призвело не просто до збільшення частки сільськогосподарських ландшафтів, а й до значних змін у їх структурі, динаміці, до виникнення ряду екологічних проблем.

Екологічні проблеми виникають безпосередньо при використанні сільськогосподарських угідь. Вони пов'язані із внесенням органічних і мінеральних добрив, вапнування кислих ґрунтів, застосування хімічних методів захисту рослин, із способами обробітку ґрунту тощо. Через

недостатнє застосування ґрунтозахисних заходів, площа еродованих орних земель в Тернопільському Придністер'ї становить зараз 40,1 тис. га.

Найбільша площа еродованих земель у Борщівському районі – 15,7 тис. га, що становить 42,3% території району. В інших районах цей показник значно нижчий і коливається від 6,6 тис. га у Заліщицькому, до 9,5 тис. га у Монастириському районах. Частка еродованих земель у Монастириському районі є найвищою і становить 54,7% території, що пов'язано з особливостями рельєфу цього району.

Загальну характеристику стану родючості ґрунтів можна оцінити за еколого-агрохімічним балом. Такий бал земельної ділянки враховує не лише наявність у ґрунті поживних речовин, важких металів, пестицидів та радіонуклідів, а й поширені ґрунти, їх змитість, кислотність та інші фізико-хімічні властивості, які впливають на родючість ґрунту.

Аналізуючи якість ґрунтів сільськогосподарського призначення Тернопільського Придністер'я [1] бачимо, що всі чотири райони мають майже однакові показники якості ґрунтів, зокрема в Бучацькому середній бал становить (56), в Заліщицькому (46), Монастириському (54) та в Борщівському (49). Зокрема, в Бучацькому районі на ґрунти високої якості припадає 30%, середньої – 63% та на ґрунти низької якості – 7%. У Заліщицькому районі найвищий відсоток – 85% припадає на ґрунти з середньою якістю. В Монастириського районі частка ґрунтів середньої якості є найвищою і становить – 70%, а в Борщівському районі – 67%. Найменшою є частка ґрунтів з високою якістю в Монастириському районі і становить тільки – 3%. Частка ґрунтів з низькою якістю в цьому районі теж доволі велика – 20%. Загалом можна зробити висновок, що у Тернопільському Придністер'ї переважають ґрунти з середньою якістю, частка яких становить від 63% у Бучацькому районі до 85% у Заліщицькому районі. Також, у всіх чотирьох районах немає ґрунтів дуже високої якості, ґрунтів дуже низької якості та непридатних земель.

З метою оптимізації використання сільськогосподарських ландшафтів Тернопільського Придністер'я важливим є зменшення у їх структурі частки польових ландшафтів, а також формування збалансованої структури всіх класів антропогенних ландшафтів.

Список використаних джерел

1. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Тернопільській області [Електронний ресурс]. Режим доступу - www.menr.gov.ua/content/article/.

Наталія Лісова
кандидат біологічних наук,
доцент кафедри геоекології та
методики викладання екологічних дисциплін
*Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК «КРЕМЕНЕЦЬКІ ГОРИ» ЯК ЕКОТУРИСТИЧНИЙ ОБ'ЄКТ

Національний природний парк «Кременецькі гори» є цікавим об'єктом для розвитку екотуризму в Тернопільській області. Особливий інтерес становить національний природний парк у зв'язку із зручним місцем розташування та наявністю великої кількості раритетних видів живих організмів. Особливу цінність становить рослинний покрив парку як автотрофний компонент, що забезпечує за допомогою фотосинтезу енергією та разом з гетеротрофним компонентом є запорукою нормального функціонування екосистем.

В природних екосистемах рослинний покрив представлений великим різноманіттям видів та життєвих форм. У всіх екосистемах рослинність відіграє особливо важливу середовищотвірну та самоорганізуючу роль. Вона визначає просторові, зорові кордони, їх структуру, внутрішній клімат, особливості ґрунтів, набір та розподіл тварин і мікроорганізмів, коректує та перетворює зовнішні взаємодії, врівноважує й гасить їх та направляє енергетичний обмін в цілому. Зелена рослинність є єдиним утворювачем первинної органічної речовини і основним нагромаджувачем енергії, на базі якої відбуваються хімічні реакції, фізичні та біологічні процеси в екосистемах [1].

З екологічної точки зору вивчення рослинності важливе перш за все в аспекті тієї специфічної, тільки притаманної їй роботи, яку вона виконує в екосистемі в якості матеріального компонента. Особливо важливе значення мають такі функції рослинного покриву, як вбирання із інших компонентів екосистем різноманітних речовин та енергії й синтез їх в первинні органічні речовини, що використовуються для побудови тіл рослин та на їхній внутрішній катаболізм; виділення рослинністю продуктів життєдіяльності, а з ними частини захопленої енергії при їх формуванні; повернення в атмосферу та ґрунт частини акумульованої енергії та речовини при відмиранні органів чи цілих рослин; перетворення рослинним покривом властивостей і станів інших компонентів екосистем в процесі росту, вбирання, нагромадження та виділення речовин та енергії [4].

Національний природний парк «Кременецькі гори» площею 6951,2 га розташований на півночі Тернопільської області у межах Кременецького та Шумського районів, межує з Рівненською областю, входить у склад Волино-Подільської височини.

У геологічній будові беруть участь осадові породи морського походження крейдового періоду мезозойської ери, третинного періоду кайнозойської ери та континентальні відклади четвертинного періоду.

В основі гір залягає потужна товща білої твердої крейди з включеннями чорного кременю. У складі верхньої крейди виділяється сеноманський, туронський, коньякський і сентонський яруси. Найбільш поширені серед них відклади сеноманського ярусу. Літологічний склад їх різноманітний: глауконітові піски та пісковики, вапняки та мергелі. Туронські відклади характеризуються одноманітним складом і представлені в основному білою крейдою і крейдоподібними вапняками.

Формування морфоскульптур на досліджуваній території тісно пов'язане з розвитком морфоструктур, яке почалося після відступу сарматського моря та встановлення континентального режиму і триває до тепер. Поступово звільняючись від моря, морфоструктури потрапляли під вплив екzogенних процесів, піддавалися їх обробці, внаслідок чого виник складний комплекс морфоскульптур. Головну роль у формуванні сучасного рельєфу даної території відіграли річкові та поверхневі текучі води. Вони створили найголовніші морфоскульптури – річкові долини, балки, яри [3].

Досліджувана територія дронується верхів'ями рік, у межах яких слабо розвинені тераси. Ріки мають неглибокий вріз, пологі схили з м'якими обрисами. Днища долин часто заторовані, заплави порівняно широкі. Врізані меандри відсутні.

Тераси найбільш повно виражені в долинах Горині та Ікви. Крім річкових долин з морфоскульптур, на даній території поширені яри та балки. Балки найбільш давні з названих форм ерозійного рельєфу. На Кременецькому горбогір'ї вони переважно (до 1 км), з крутим нахилом днища. Схили балок часто терасовані, покриті шаром делювіальних утворень різного літологічного складу й потужності. Звичайно у них переважає щербенисто-уламистий матеріал, піски та супіщано-глинисті осадки покриті зверху відносно однорідною товщею лесових порід [2].

Досить поширені в межах досліджуваної території форми рельєфу, створені гравітаційними процесами: зсуви, обвали.

Температурний режим національного парку «Кременецькі гори» сприяє поширенню на його території мезотермних видів, таких як: *Thalictrum aquilegifolium* L., *Fumaria officinalis* L., *F. parviflora* Lam., *Hypericum*

perforatum L., *Fragaria viridis* Duch., *Alchemilla gracilis* Opiz., *Polygala podolica* DC та ін.

На території національного парку прокладені еколого-туристичні маршрути. Зокрема, ботаніко-орнітологічний маршрут «Гора Вовча», яка розташована у гряді Гологоро-Кременецького кряжу в межах Тернопільської області і входить до Кременецького горбогірного лісового району. «Гора Уніас» - цей маршрут знаходиться на відстані 5 км від села Стіжок в сторону Малої Іловиці. «Данилова гора» - цінна пам'ятка історії та геологічна пам'ятка природи місцевого значення. Має зрізано-конічну форму з плоскою овально-витагнутою вершиною. «Гора Божа», до вершини цієї гори, де залягають потужні вапняки, приурочені дубові ліси з домінуванням дуба скельного – *Quercus petraea* (Mattuschka) Liebl., до нього приєднується *Pinus sylvestris* L., *Carpinus betulus* L., *Acer platanoides* L. «Замкова гора» - висота її сягає 397 метрів. Вона є цінною геологічною та історико-археологічною пам'яткою. Тут поширена формація *Koelerieta glaucae*. Домінує келерія сиза яка є едифікатором. Розсіяно тут ростуть *Vincetoxicum hircynicum* Medik., *Minuartia aucta* Klok., *Alissum gmelinii* Jord., *Stachys recta* L., *Dianthus deltoides* L., *Anthericum ramosum* L. тощо.

Територія національного парку характеризуються унікальністю рослинного світу. Досить відмітити, що вона багата рідкісними і зникаючими видами. Найбільш чисельні такі види червонокнижних рослин родини: *Orchidaceae* – 15 видів (40,5% від загальної кількості червонокнижних рослин); *Poaceae* – 3 види (8,1%); *Lamiaceae* – 3 види (8,1%); *Betulaceae* – 2 види (5,4%); *Solanaceae* – 2 види (5,4%). Є 5 видів (0,6% від загальної кількості видів) рослин занесених до ЄЧС, а саме: *Crataegus ucrainica* Pojark., *Chamaecytisus blockianus* (Pawl.) Klaskova, *Salvia cremenecensis* Bess., *Senecio besseranus* Minder, *Tragopogon ucrainicus* Artemcz.; 3 види (0,4%) занесених до ЧК МСОП: *Crataegus ucrainica*, *Chamaecytisus blockianus*, *Vincetoxicum rossicum* (Kleop.) Barbar.; 4 види (0,5%) занесених до БЕРН: *Pulsatilla latifolia* (L.) Mill., *P. grandis* Wend., *Dracocephalum austriacum* L., *Cypripedium calceolus* L. На території Голицького ботанічного заказника є 2 види (0,7% від загальної кількості видів) рослин занесених до ЄЧС: *Senecio besseranus*, *Carlina cirsioides* Klok.; 1 вид (0,3%) занесений до ЧК МСОП – *Carlina onopordifolia* Bess. ex Szaf., Kulcz. et Pawl.; 3 види (1,1%) занесених до БЕРН: *Pulsatilla latifolia*, *P. grandis*, *Carlina onopordifolia*.

Загалом, національний природний парк «Кременецькі гори» вирізняється багатством і унікальністю ландшафтів, різноманіттям природних ресурсів, рослинним світом, своєрідністю фауни, які доповнюються історичним і культурним насліддям.

Список використаних джерел

1. Андрієвський І.Д. Природно-ресурсний аспект розвитку України / [під. ред. І. Д. Андріївського, Ю. Р. Шеляг-Сосонка]. – К.: Academia, 2001. – С. 40–75.
2. Лисова Н. Роль природно-заповідних територій в формування сучасної особистості / Н. Лисова // Scientific letters of Academic Society of Michal Valudabsky. – 2016. – № 4 . – С. 72-75.
3. Лісова Н.О. Екосозологічні засади збереження рослинного покриву природно-заповідних територій Опільсько-Кременецького округу / Н.О. Лісова // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія. – № 2. – С. 198-201.
4. Falińska K. Ekologia roślin / K. Falińska. – Warszawa: Wydaw. Naukowe PWN, 1997. – 454 s.

V. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ СТУДІЇ

Оксана Романів

кандидат географічних наук,
доцент кафедри менеджменту і туризму
*Житомирський державний
технологічний університет*

ДІТИ-СИРОТИ ТА ПОЗБАВЛЕНІ БАТЬКІВСЬКОЇ ОПІКИ В УКРАЇНІ: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ

Стаття 27 Конвенції ООН про права дитини надає кожній дитині право на «рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку», і вказує, що батьки або інші особи, які виховують дитину, «несуть основну відповідальність за забезпечення в межах своїх здібностей і фінансових можливостей умов життя, необхідних для розвитку дитини» [3]. Та у кожній країні світу є діти, які опинилися у важких життєвих ситуаціях: діти-сироти та діти, які позбавлені батьківського піклування.

У документах ЮНІСЕФ з середини 1990-х років, коли пандемія СНІДу призвела до загибелі мільйонів батьків у всьому світі, прийняли широке визначення поняття сирітства: сиротою називають дитину віком до 18 років, яка втратила одного або обох батьків через будь-яку причину смерті. За цим визначенням у 2015 році в світі було майже 140 мільйонів сиріт (у тому числі 61 мільйон в Азії, 52 мільйони в Африці, 10 мільйонів у Латинській Америці та Карибському басейні, 7,3 мільйона у Східній Європі та Центральній Азії). З усіх сиріт світу 15,1 мільйона не мали обох батьків. Чисельність дітей-сиріт у світі з 2000 року зменшується (рис. 1), проте навіть останні дані свідчать про те, що для світу й далі є актуальним глобальне явище соціального неблагополуччя дітей: мільйони серед них потребують нової сім'ї, притулку і допомоги.

В Україні чисельність дітей, які за різними обставинами не можуть виховуватись у власній сім'ї, у 2016 році становила 71178 осіб. Але статистичні дані формують доволі своєрідну картину по регіонах. Зрозуміло, що сама лиш числова інформація не може змінити ситуацію на краще, але допомагає визначити проблему та напрям, у якому потрібно рухатися для її вирішення. Тому суспільно-географічне вивчення проблем сирітства в Україні є важливим і актуальним.

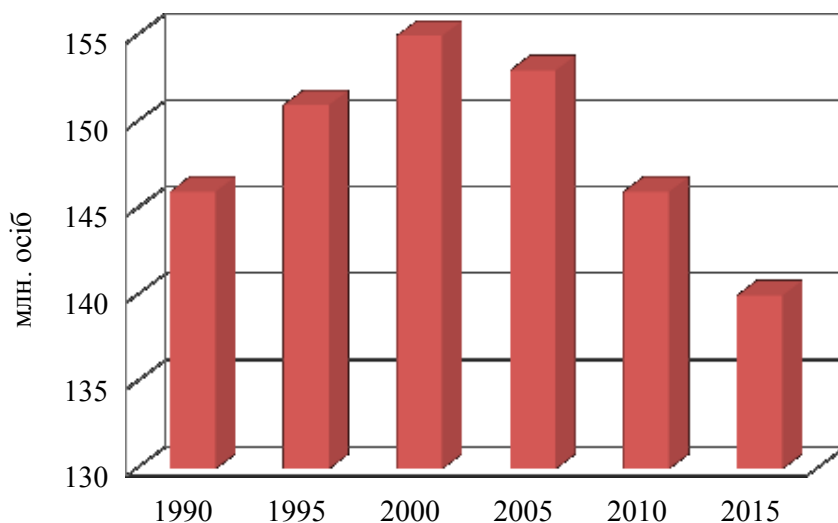

Рис. 1. Чисельність дітей-сиріт у світі (за даними [6])

Чинники виникнення сирітства можна поділити на внутрішньосімейні та загальнодержавні. До внутрішньосімейних належать безвідповідальне ставлення батьків до виконання своїх обов'язків, вживання батьками алкоголю або наркотичних засобів, злочинна діяльність та агресивна поведінка батьків.

До причин, що мають загальнодержавний характер, відносяться такі: низький рівень життя сімей з дітьми, відсутність дієвих соціальних програм підтримки сімей з дітьми, підвищення рівня смертності та захворюваності населення, а також зниження морального рівня населення країни, оскільки багато соціальних негараздів набули суттєвого поширення у нашому суспільстві завдяки толеруванню їх проявів значною частиною громадськості.

Відповідна статистична звітність про дітей-сиріт та соціальних сиріт в Україні була запроваджена з 2003 року. До цієї категорії віднесено дітей, які за різними обставинами не можуть виховуватись у власній сім'ї: діти-сироти (батьки яких померли чи загинули) та діти, позбавлені батьківського піклування (батьки яких позбавлені батьківських прав; визнані безвісно відсутніми чи недієздатними; відбувають покарання в місцях позбавлення волі чи перебувають під вартою; батьки невідомі чи відмовились від дитини). Чисельність таких дітей в Україні, починаючи з 2009 року до 2016 року зменшувалася (рис. 2).

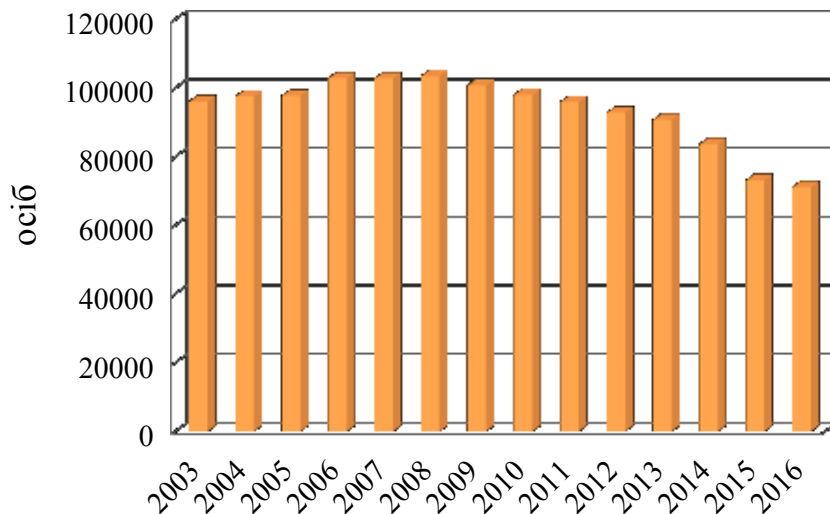

Рис. 2. Чисельність дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (за даними [2])

У зв'язку з тим, що із районів проведення АТО було евакуйовано до інших адміністративно-територіальних одиниць України заклади, де перебували діти, що потрапили у складні життєві обставини, найнижчою часткою дітей-сиріт серед осіб віком 0-17 років відзначаються Луганська та Донецька області. Менше 1% дітей у віці 0-17 років мають такий соціальний статус у регіонах заходу України та Київській області з містом Києвом включно (рис. 3).

Додатково проблему дитячого сирітства висвітлюють дані обстеження домогосподарств України. В державі 18,8% домогосподарств з дітьми не мають одного або двох батьків. Найбільше таких домогосподарств у Дніпропетровській (34,8%), найменше – у Волинській (7%) областях (рис. 4).

Водночас в Україні переважає простий (нуклеарний) тип сім'ї. Така сім'я складається із батьків та дітей, або тільки із подружжя. Нуклеаризації сімейної структури сприяли потреби постіндустріальної епохи та зростання мобільності життя, зміна цінностей суспільства споживачів, а також ускладнення ситуації на ринках праці, житла і кредитів, емансипація жінок, зростання розлучуваності та збільшення безшлюбної народжуваності, яка орієнтована на меншу кількість дітей у неповній сім'ї. Таким чином, в Україні в усіх регіонах різко переважають малодітні сім'ї (які мають одну – дві дитини) [4]. Слід відзначити й досить значну частку домогосподарств, де взагалі немає дітей — таких є понад 60% [5, С. 60]. Ще близько мільйона подружніх пар не можуть мати дітей. При цьому щорічно 8-10 тисяч дітей стають сиротами за живих батьків.

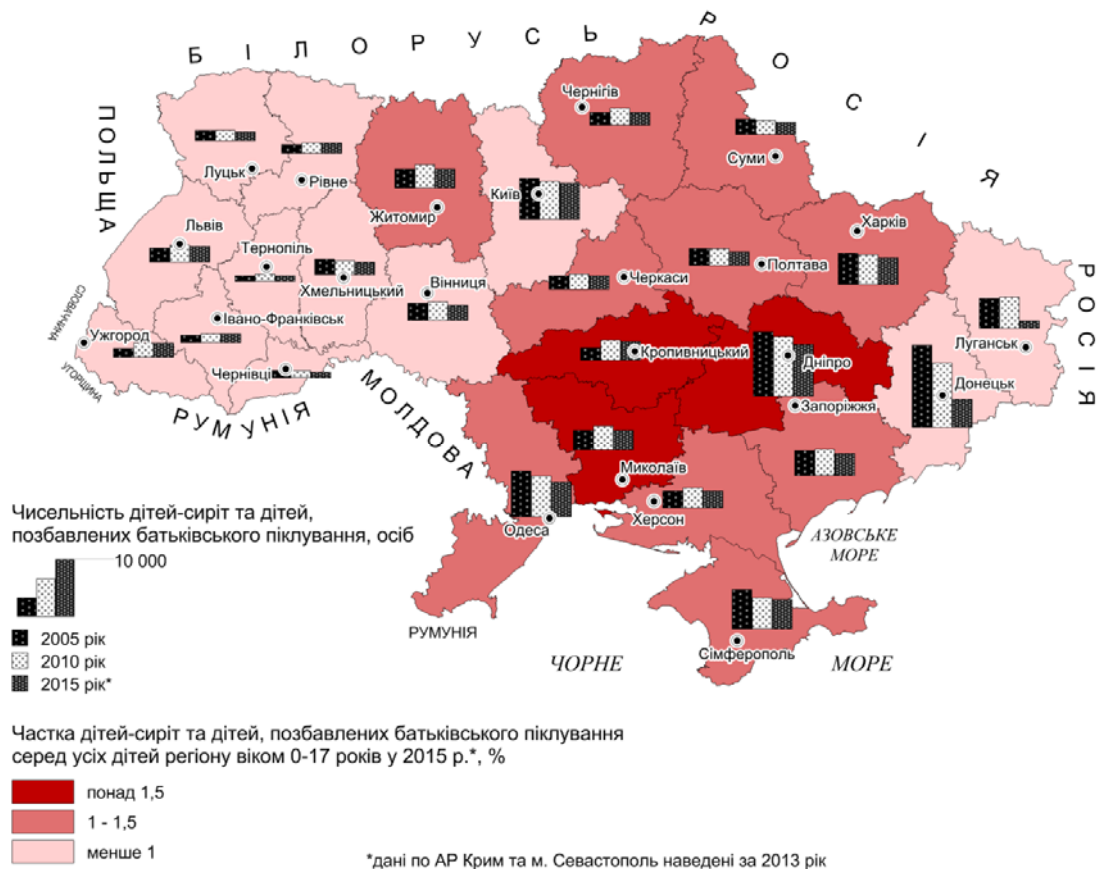

Рис. 3. Загальна кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування за регіонами (укладено за [2, С. 14])

У дитячих будинках та інтернатах перебуває лише п'ята частина дітей-сиріт та позбавлених батьківської опіки. Решта виховуються у родичів, у прийомних сім'ях, в дитячих будинках сімейного типу. Але при такій кількості сімей, що не мають, але бажають мати дітей, здавалося би сиротинців узагалі не повинно бути в країні. Та факти інші: близько 80% дітей-сиріт та позбавлених батьківського піклування мають живих батьків, які відмовилися від них добровільно або були позбавлені батьківських прав, найчастіше - за невиконання батьківських обов'язків унаслідок зловживання алкоголем або наркотиками, або ж через психічні захворювання.

На думку більшості фахівців, які працюють з проблемами дітей-сиріт, пріоритетність всіх можливих форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, слід визначити наступним чином:

- 1) усиновлення;
- 2) опіка (піклування) в сім'ях родичів;
- 3) інші сімейні форми утримання та виховання (прийомні сім'ї, дитячі

будинки сімейного типу, патронат);

4) інтернатні заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

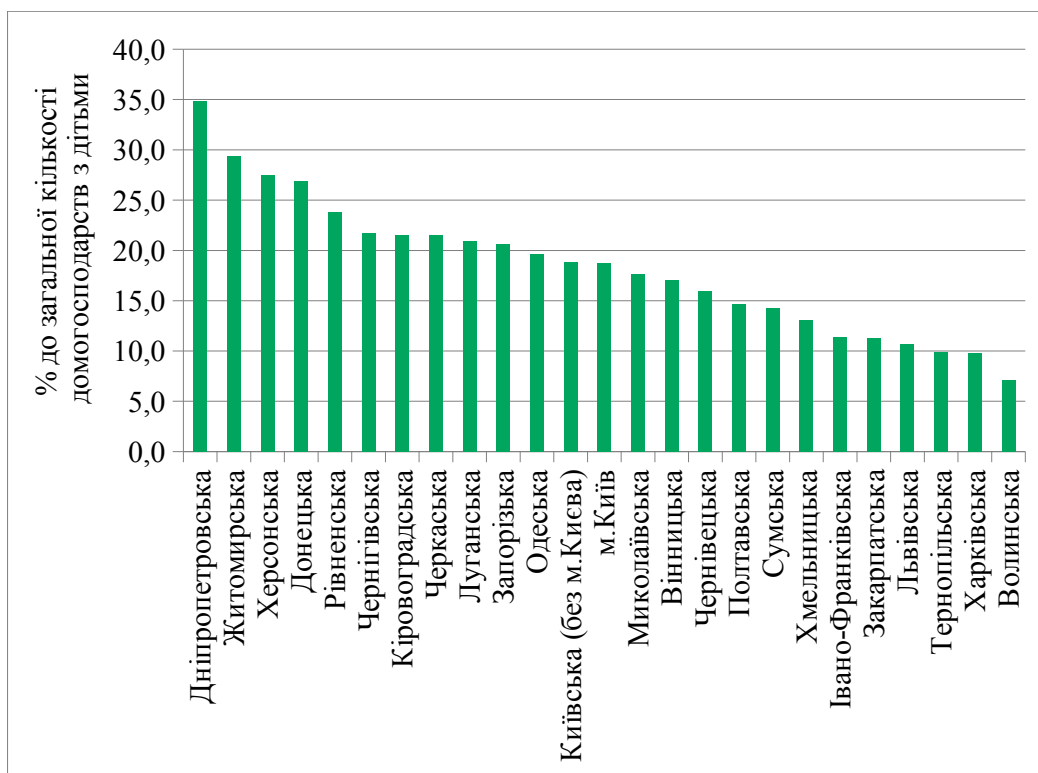

Рис. 4. Домогосподарства, у складі яких є діти, що не мають одного чи обох батьків у 2016 році (побудовано за [5, С. 18])

В Україні чисельність усиновлень суттєво менша, ніж десятиріччя тому. І переважно за рахунок зменшення частки іноземних усиновлень. До 2006 року іноземці всиновлювали більше українських дітей, ніж самі громадяни України. Але потім ситуація змінилася, оскільки іноземцям закон заборонив усиновлення українських дітей віком до 5 років (за винятком сиріт з важкими хворобами). Таким чином, українці переважно усиновляють або немовлят або дітей до 6 років, а іноземці – дітей віком від 5 до 17 років або тяжкохворих. Станом на 1 лютого 2013 року понад 21,5 тис. усиновлених українських дітей проживали в 34 країнах світу, найбільше — у США, Франції, Іспанії, Ізраїлі [1].

У світі в цілому з 1960-х рр. спостерігається збільшення кількості міжнаціональних усиновлень. ЮНІСЕФ підтримує міждержавне усиновлення, коли його проводять відповідно до стандартів та принципів Гаазької конвенції 1993 року Про захист дітей та співробітництво щодо

міждержавних усиновлень. Цей документ в даний час ратифікований у 95 країнах. ЮНІСЕФ зосереджує увагу на запобіганні основним причинам жорстокого поводження з дітьми, експлуатації та насильства.

Є проблеми, на які потрібно звернути увагу усього українського суспільства. При всьому комплексі заходів, які українська держава здійснює для сиріт, в Україні недостатньо уваги приділяють головному – попередженню появи соціальних сиріт, тобто боротьбі з бідністю, алкоголізмом, наркоманією. Насамперед має йти мова про відродження сімейних цінностей; створення умов для формування сім'ї, орієнтованої на народження та виховання двох і більше дітей, здатної самостійно забезпечувати власний розвиток; формування сімейно-дружньої політики на ринку праці; підвищення рівня життя і поліпшення соціально-економічного становища населення, і щонайбільше – молоді.

Сьогодні, усвідомлюючи традиції українського народу, звертаючись до світового досвіду, враховуючи особливості сучасного етапу розвитку держави, наше суспільство повинно зробити все можливе, щоб допомогти дітям, яким у цьому світі не вистачає найважливішого: родинного тепла.

Список використаних джерел

1. Григор'єва Т. Усиновлення іноземцями, або як Україна захистить сиріт. URL: <http://ua.for-ua.com/analytics/2013/04/19/081638.html>
2. Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2016. 200 с.
3. Конвенція ООН про права дитини. URL: https://www.unicef.org/ukraine/ukr/convention_small_final.pdf
4. Романів О.Я., Романів А.С., Онопрійчук А.Ф. Шлюбно-сімейна ситуація Рівненської області у дзеркалі всеукраїнських та загальноєвропейських трендів. *Часопис соціально-економічної географії*. Випуск 23 (2). Харків: Вид-во ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2017. С. 187-206.
5. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2016 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств). Статистичний збірник. Державна служба статистики України. Київ, 2016. 87 с.
6. The State of the World's Children reports. URL: <https://www.unicef.org/sowc>

Іван Рудакевич
кандидат географічних наук,
викладач кафедри географії України і туризму
*Тернопільського національного педагогічного
університету ім. В. Гнатюка*

ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МІСТА ТЕРНОПІЛЬ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

В останні роки значна увага органів влади, громадськості та місцевого бізнесу м. Тернополя звернена на розвиток туристичної галузі. Цьому сприяє вигідне географічне положення міста, а також проведення різних масових подієвих заходів (змагання з водно-моторного спорту, музичні та етнофестивали). На території Тернополя також наявний значний туристично-ресурсний потенціал як природних, так і історико-культурних об'єктів. Однак він повною мірою не використовується через недостатню дослідженість і освоєність.

Тематиці дослідження туристичного-ресурсного потенціалу Тернополя присвячено багато наукових праць. Окремі аспекти вивчення природних туристичних об'єктів на території міста досліджували І. Дуда, К. Дударчук, О. Заставецька, А. Івченко, Я. Мариняк, Л. Царик та інші. Багато описів туристичних об'єктів міста є у краєзнавчих нарисах і розвідках польських і німецьких авторів: Ч. Бліхарського, Г. Фріке, Т. Кунзека, А. Чоловського.

Метою даної публікації є дослідження потенціалу природних туристичних ресурсів для забезпечення розвитку різних напрямків туристичної галузі у м. Тернополі.

Тернопіль – місто у центральній частині Західного регіону України, обласний і районний центр. Розташований у центрі Тернопільської області на берегах річки Серет, яка є притокою Дністра. Тернопіль розміщений за 420 км від столиці України Києва та 130 км від Львова – найбільшого міста Заходу України. Місто є значним вузлом автомобільних і залізничних шляхів, а поблизу нього розташований тимчасово недіючий міжнародний аеропорт. Площа Тернополя становить близько 59 км². Населення міста – 218,1 тис. осіб (станом на 1.01.2017 р.).

Територіально м. Тернопіль поділяється річкою Серет на дві частини – правобережну (колишне с. Загребелля – масив «Дружба», мікрорайони «Кутківці» і «Пронятин») та лівобережну (центральна і південна частини міста, промислові зони, житлові масиви «Сонячний», «Східний» і «Новий світ»). На правобережній частині міста розташовані переважно житлові масиви як садибної, так і багатоповерхової забудови, а також освітні заклади

(два університети), об'єкти соціальної інфраструктури і торгівлі та значні площі зелених насаджень (ландшафтний парк «Загребелля»). Більшість населення і економічного потенціалу м. Тернополя зосереджені на лівобережних просторах. Тут розміщені найбільші промислові підприємства, адміністративні заклади та сфери послуг, а також головні житлові масиви міста.

Тернопіль належить до числа небагатьох великих міст України, які мають значний природно-ресурсний потенціал для розвитку туризму. На території міста розташовано багато об'єктів, які належать до природних туристичних ресурсів.

Далеко за межами Тернополя відомі його водні туристичні об'єкти. Головним серед них є Тернопільський став. Серед обласних центрів України лише у Тернополі в центрі міста розташована велика штучна водойма. Площа Тернопільського ставу становить близько 3 км², а середня глибина 5-7 метрів. Водойма створена на річці Серет, займаючи значну площу її долини в межах міста. Історія ставу починається в рік заснування міста – 1540 р., коли пану Тарновському надано привілей на спорудження водойми з метою рибництва.

На сьогодні Тернопільський став використовується переважно для рекреаційних потреб. На північно-західному березі водойми облаштований міський пляж, який відповідає державним санітарним нормам. Відпочивальників до пляжу підвозять прогулянкові катери. У 2016 році поблизу мікрорайону «Новий світ» відбудована оновлена набережна «Циганка» за сучасними архітектурними трендами із спортивними майданчиками та відновленим пляжем. По Тернопільському ставу в навігаційний сезон (переважно з квітня по жовтень) здійснюються перевезення відпочивальників, жителів і гостей міста двома катерами і приватними яхтами.

На поверхні водойми сформувалися унікальні умови для розвитку вітрильного спорту, аквабайку та віндсерфінгу. Вже кілька років на Тернопільському ставі проводяться міжнародні змагання з водно-моторного і веслувального спорту. На місці впадіння р. Серет у став споруджений гребний канал, на берегах якого розбудовується центр водних видів спорту. Із розвитком водного і спортивного туризму пов'язане майбутнє рекреаційне використання Тернопільського ставу.

Нижче ставу в межах міста протікає річка Серет через мальовничі ландшафти парку «Топільче». Вздовж її русла прокладені пішохідні доріжки, по яких часто прогулюються мешканці міста і туристи. На річці Серет планується створення траси для змагань з водного слалому і екстремальних

видів водного спорту, що буде додатковою туристичною принадою міста. У тернопільських парках розміщені також кілька джерел з питною водою, які є важливими рекреаційними об'єктами місцевого рівня.

Важливим чинником, що впливає на сезонність і плинність туристичного руху є кліматичні характеристики місцевості. Помірно-континентальний клімат території м. Тернополя теж сприяє розвитку рекреації та туристичної сфери. Середньорічна температура повітря становить $+7+9$ °С, сума активних температур 2400-2600 °, а кількість опадів – 590 мм/рік [2, с. 283-284]. Особливий мікроклімат на території міста створює водойма Тернопільського ставу, яка протягом року пом'якшує температурні показники.

В геоморфологічній будові територія Тернополя є досить розчленованою, а коливання абсолютних висот становить від 295 до 374 метрів над рівнем моря. Наявність крутих схилів зумовила розвиток гірськолижного спорту і туризму в північно-східній частині міста (масив «Сонячний»). Вже кілька зимових сезонів на схилах в районі вулиці Тарнавського функціонує гірськолижна траса з витягом, а також школа лижних видів спорту. Поєднання хвилястих горбогір'їв і водного дзеркала ставу створюють мальовничий ландшафт Тернополя, який приваблює численних туристів.

На території міста розташовані також значні площі зелених насаджень. Загальна їх площа у Тернополі становить понад 1800 га, що займає близько 30 % міської території [3]. В місті для рекреаційних потреб використовуються чотири парку відпочинку («Топільче», ім. Т. Шевченка, Національного відродження, парк Слави) та дендропарк «Загребелля». На західній околиці Тернополя розташований регіональний ландшафтний парк «Загребелля», який створений з метою охорони природних комплексів і рідкісних рослин. У парках «Топільче» та «імені Т. Шевченка» разом з рослинними насадженнями поєднуються численні штучні водойми – ставки, фонтани та струмки. У парку Слави розміщений меморіал загиблим воїнами у роки Другої світової війни, а в парку Національного відродження – пам'ятники льотчикам-визволителям, воїнам-інтернаціоналістам і пам'ятний хрест УПА. У 2016 р. в частині дендропарку «Загребелля» створений невеликий парк «Здоров'я» із спортивними і відпочинковими зонами.

До зелених насаджень міста належать також численні сквери. Наймальовничіші з них розміщені переважно у центрі міста – біля пам'ятників Т. Шевченку, І. Франку, О. Пушкіну, Д. Галицькому, А. Шептицькому, В. Гнатюку; на бульварах Т. Шевченка і Д. Галицького; на вулицях Миру, С. Крушельницької, Р. Купчинського. Околиці міста межують із кількома невеликими лісовими масивами із західної та південної сторін.

Ще двадцять років тому Тернопіль належав до числа «найзеленіших» обласних центрів України. Однак в останні роки площа зелених насаджень у місті скорочується внаслідок ущільнення забудови. Тому важливим завданням місцевої влади і громадськості є збереження існуючих зелених

насаджень та розширення їх площ, що також сприятиме зростанню туристичної привабливості міста.

З об'єктів представників тваринного світу на території м. Тернополя цікавими для туристів є три звіринці – зоокуток у парку «Топільче», міні-зоопарк при церкві Петра і Павла (вул. В. Великого) і ресторану «Ноїв ковчег». У зоокуточку парку проживають переважно копитні ссавці (олені, коні, осли) та птахи (водоплавні, фазани, страуси). Міні-зоопарки заселені переважно свійськими тваринами (вівці, кози, кролики, голуби). На водоймищі Тернопільського ставу поселяються численні колонії водоплавних птахів (дикі качки, лебеді, мартини). У воді цієї водойми водяться різні види прісноводних риб і раки, які приваблюють численних рибалок. У планах міської влади є проведення міжнародних змагань на ставі з риболовлі, розвиваючи таким чином рибальський і водний туризм.

Одним із чинників, який приваблює туристів до Тернополя, є також сприятлива екологічна ситуація в місті. За чистотою повітряного басейну Тернопіль займає лідерські місця порівняно з іншими обласними центрами України. Сприятливу екологічну ситуацію доповнюють також порівняно чисті водойми, парки та вулиці міста.

Загалом Тернопіль є одним з небагатьох обласних центрів України з багатим природно-ресурсним потенціалом, придатним для туристичної діяльності. Головними об'єктами природи, які приваблюють туристів до міста, вважаються Тернопільський став і парки міста. Однак загальну картину туристичної привабливості Тернополя доповнюють також інші природні об'єкти.

Література

1. Бойцун Л. С. Тернопіль у плині літ: історико-краєзнавчі замальовки / Л. Бойцун. – Т. : Джура, 2003. – 391 с.
2. Географічна енциклопедія України. — К. : «Українська Енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1993. — Т. 3 : П–Я. – С. 283-284.
3. Інвестиційний паспорт міста Тернопіль [Електронний ресурс]. — Режим доступу:http://rada.te.ua/app/webroot/files/Struktorni_pidrozdily/i_pasport_2015%20.doc. Дата використання: 08.05.2015.
4. Рудакевич І. Р. Геопросторові аспекти підготовки туристичної інфраструктури міста Тернополя до «Євро-2012»/ І. Р. Рудакевич // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : географія. — Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка. — Вип. 1. — 2011. — С. 113 — 118.
5. Туристична презентація міста Тернопіль [Електронний ресурс]. — Режим доступу:http://www.rada.te.ua/predprinimatelstvo_i/Презентація_ТУРИСТИЧНА.pdf. Дата використання: 30.04.2015.

VII. МЕТОДИКА ГЕОГРАФІЇ ТА ГЕОГРАФО-КРАЄЗНАВЧІ СТУДІЇ

Сергій Коротун

кандидат географічних наук, доцент,
зав. кафедри туризму та готельно-ресторанної
справи НУВГП,
*Національний університет водного
господарства та природокористування,
м. Рівне*

Наталія Хойна

вчитель географії та економіки
Рівненський НВК «Колегіум», м. Рівне

ПОВТОРЕННЯ, ПЕРЕВІРКА ТА ОЦІНКА ЗНАНЬ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

Повторення учбового матеріалу. Для повного засвоєння учбового матеріалу велике значення має правильно організоване та сплановане повторення вивченого учбового матеріалу. В процесі повторення під керівництвом учителя школярі повинні відтворювати в пам'яті отримані раніше знання, глибше осмислювати факти та розкривати нові сторони питань, що вивчаються, уточнювати поняття і висновки. При поверненні кілька разів до одного і того ж матеріалу учнями виявляються глибші зв'язки між досліджуваними явищами і предметами.

Окрім цього, повторення дає вчителеві можливість висувати на перший план істотно важливе, пов'язувати між собою окремі частини дисципліни і приводити знання учнів в систему. Таким чином, повторення сприяє вдосконаленню знань, умінь і навичок.

З цією метою вкрай важливо, щоб учні при повторенні самостійно робили порівняння нового матеріалу зі старим, наводили приклади, що підтверджують правильність зроблених висновків, проводили практичні роботи, дослідження і вправи.

При вивченні географії, як і інших предметів, використовують різні форми повторення: 1) поточне, 2) узагальнююче і систематизуюче, 3) завершальне. Кожен з цих видів повторення має свої завдання, в той же час вони тісно пов'язані між собою, складаючи у своїй сукупності систему.

Поточне повторення закріплює знання школярів за раніше засвоєним учбовим матеріалом і забезпечує встановлення зв'язків між новим і раніше вивченим. Поточне повторення – це постійне звернення при

вивченні нового до раніше освоєного, відновлення його в пам'яті і подальше закріплення.

При поточному повторенні широко застосовують прийоми порівняння і зіставлення, що вивчаються з раніше пройденим. Наприклад, при вивченні географічного положення і природних умов Євразії учні порівнюють їх з географічним положенням і природними умовами Північної Америки. При вивченні річок Європи учні порівнюють їх з річками Азії. Подібні порівняння дають можливість не лише краще засвоїти новий матеріал, але повторити і закріпити раніше пройдений. Наприклад, вивчаючи природні зони в початковому курсі географії, доцільно повторювати матеріал по темам «Рельєф», «Клімат» і «Ґрунти».

Питання щодо реторного повторення учитель планує при підготовці до уроку.

Узагальнююче і систематизуюче повторення проводять після вивчення великого розділу або теми (наприклад, «Атмосфера», «Первинний сектор господарства», «Країни Європи» тощо). Мета такого повторення – систематизація знань, оскільки учні під керівництвом учителя шляхом бесід і проведення самостійних робіт відтворюють в строго логічній послідовності основний матеріал теми.

При повторенні окремих розділів учитель ставить школярам питання, що вимагають активної розумової діяльності та узагальнення вивченого. Наприклад, в курсі «Географія світу» рекомендується поставити наступні питання:

1. Які особливості географічного положення США?
2. Порівняйте природно-ресурсний потенціал Східного та Західного економічних регіонів США?
3. Які природні багатства для розвитку важкої промисловості мають США?
4. Порівняйте Західний, Південний та Східний райони США за спеціалізацією сільського господарства.

Подібні питання активізують мислення учнів, вимагають застосування порівнянь і зіставлень, самостійних висновків та узагальнень.

Завершальне повторення застосовують, коли програмний матеріал вивчений. У цей період школярі повторюють найбільш важкі розділи курсу або ті теми, які за спостереженнями вчителя засвоєні слабше за інші. Для завершального повторення дисципліни відводять, зазвичай, або значну частину уроку, або ряд уроків у кінці навчального року.

Повторення подібного характеру рекомендують проводити шляхом розгорнутої бесіди. Причому питання слід ставити так, щоб вони вимагали

самостійної роботи з картою, досліджень і порівнянь, узагальнень і висновків.

Наприклад, при повторенні особливостей географічного положення усіх частин світу і найважливіших держав можна поставити наступні питання:

1. Які частини світу розташовані тільки в північній півкулі, які – тільки в південному?

2. Які частини світу перетинаються екватором, які – північним полярним колом і північним тропіком, які – південним полярним колом?

3. Якими океанами омиваються частини світу?

4. Які частини світу мають загальні сухопутні кордони? Які частини світу найбільш віддалені від інших?

Подібного роду питання активізують думку учнів і дають можливість не лише повторити загальні відомості про географічне положення кожної частини світу, але і сприяють закріпленню самого поняття «Географічне положення».

У завершальному повторенні істотну роль грає також самостійна робота учнів за картами і матеріалом підручника. Наприклад, під час завершального повторення по курсу географії України можуть бути запропоновані учням наступні роботи: відмітити на контурній карті України родовища кам'яного вугілля, що мають республіканське значення; позначити умовними знаками райони, де випускають текстиль, і вказати найбільші центри текстильної промисловості; показати на контурній карті райони, в економіці яких значну роль грає суднобудування і рибальство.

При виконанні подібних завдань школярі повторюють найважливіші розділи програми. Важливе значення для повторення і закріплення знань має виконання різних графічних робіт, складання систематизуючих таблиць.

Велике значення при повторенні необхідно приділяти правильному і виваженому використанню наочних посібників. Показ презентацій, відповідних Інтернет-сайтів, фільмів і географічних картин, використовуючи сучасні засоби навчання, сприяє відновленню і закріпленню в пам'яті учнів компонентів природи тієї або іншої природної зони та окремих географічних об'єктів. Розгляд колекцій і роздаткового географічного матеріалу, робота з таблицями, схемами і діаграмами систематизують і закріплюють знання і вміння учнів.

Не менш важливу роль грають при повторенні і підсумкові комплексні екскурсії, що проводяться у кінці року на природу, на місцеві промислові і сільськогосподарські виробництва, а також, для закріплення навчального матеріалу, виконання під час екскурсій різних практичних робіт.

Облік і оцінка знань. Міцне і свідоме засвоєння школярами учбового матеріалу забезпечується правильно організованим систематичним обліком їх знань, тісно пов'язаним з вивченням нового матеріалу і повторенням.

Облік знань проводять з метою: перевірити засвоєння учбового матеріалу; сприяти його систематизації; повторити і закріпити вивчене; вчасно виявити пропуски в знаннях і вжити заходи до їх усунення. Не можна недооцінювати і виховного значення обліку знань. Правильно організований і спланований облік привчає школярів систематично працювати та розвиває почуття відповідальності за якість засвоєного матеріалу.

Основними формами обліку знань учнів на уроках географії є:

1. Усне опитування: а) відповіді на поставлені питання; б) розповідь або опис географічних об'єктів і явищ, що супроводжуються показом на карті; складання за однією або декількома картами географічних описів окремих територій.

2. Письмова або комп'ютерна перевірка: а) географічні диктанти; б) виконання на контурних картах окремих завдань, складання письмових географічних характеристик різних територій; в) тестовий контроль знань.

3. Перевірка результатів різноманітних спостережень, практичних вправ за картами атласу, робіт з цифровими показниками і графічним матеріалом.

При усному індивідуальному опитуванні школяру зазвичай ставлять одне основне запитання, що вимагає систематичного викладу матеріалу, і два-три додаткові запитання для перевірки знання карти, розуміння географічних взаємозв'язків, а також раніше вивченого матеріалу. Наприклад, при проведенні обліку знань по темі «Природні зони України. Зони мішаних і широколистяних лісів» по географії України учневі пропонується охарактеризувати географічне положення зони і розповісти про склад рослинності за картами атласу. Мета завдання – перевірка знання основного матеріалу. Додаткові питання:

1. Чим відрізняється клімат зони мішаних лісів від клімату степової зони (перевірка розуміння взаємозв'язку між кліматом і рослинністю і раніше вивченого матеріалу)?

2. Показати і назвати річки, що протікають через зону лісів (виявлення знань карти).

Іншому учневі можна запропонувати показати межі хвойних, мішаних і листяних лісів і розповісти про листяні ліси. Мета запитання – перевірка знання основного матеріалу. Додаткові питання:

1. Які височини в Україні вкриті листяними лісами (виявлення знань карти і повторення)?

2. Які особливості клімату в зоні мішаних лісів (перевірка розуміння зв'язку між кліматом і рослинністю)?

При усному опитуванні широко практикуються питання, що вимагають порівняння. Наприклад, даючи оцінку географічного положення Австралії, можна порівняти її положення з географічним положенням Африки; подібні запитання вимагають зіставлення учбового матеріалу декількох тем курсу, що дозволяє не лише перевірити знання школярами окремих тем, але і сприяє повторенню засвоєного раніше матеріалу.

Після закінчення вивчення великих розділів курсу в процесі перевірки знань ставлять запитання по узагальненню матеріалу. Ці питання повинні виявити і знання школярами карти. Зразкові завдання такого типу : «Покажіть найважливіші морські порти країн Західної Європи і розкажіть, що з цих портів вивозять»; «Покажіть райони Закавказзя, що потребують штучного зрошування, і розкажіть про причини нерівномірного розподілу опадів в Закавказзі».

Відповідь на питання, що вимагає зіставлення і узагальнення різних розділів учбового матеріалу і пов'язана з географічною картою, цілком достатня, щоб учитель міг поставити учневі оцінку, не пропонуючи додаткових запитань.

Фронтальна перевірка знань учнів може поєднуватися з вивченням нового матеріалу, якщо він спирається на раніше вивчений. Учителю ставить школярам питання по темі, а потім пропонує одним учням відповісти на них, іншим – доповнити, виправити і уточнити відповідь. Учням, які показали найповніші знання, можна поставити відповідні бали, але негативних оцінок при фронтальному опитуванні краще не ставити. Якщо учитель помітить, що якийсь учень слабо знає матеріал або карту, його треба персонально опитати або дати самостійну роботу по цій темі.

Подібна організація обліку знань дає змогу частіше контролювати засвоєння учнями учбового матеріалу і привчає їх до систематичної праці.

Для письмової перевірки знань шляхом географічного диктанту використовують контурні карти. Цю роботу проводять без особливої попередньої підготовки з боку учнів. По контурній карті в усіх класах перевіряють передбачені програмою знання номенклатури і розміщення географічних об'єктів. Наприклад, при вивченні географії частин світу пропонується позначати на контурній карті моря, острови і півострови, річки і гірські хребти або відмітити річки Азії, з напрямом течії з півдня на північ і з півночі на південь, а також позначити напрям гірських хребтів тощо.

У старших класах проводять письмові самостійні роботи по контурних картах. Вони можуть складатися не з одного, а вже з двох-трьох питань. Наприклад, по загальному фізико-географічному огляду України кожен з варіантів включає: 1) завдання по орієнтуванню на карті; 2) позначення умовними знаками корисних копалини.

В економічній географії пропонуємо наступні загальноприйняті завдання: нанесення на контурну карту умовних позначень корисних копалини, центрів гірничодобувної промисловості, сільськогосподарських культур; дати коротку письмову економіко-географічну характеристику окремих територій і районів.

Іноді бажано проводити письмову перевірку знань учнів за картками або тестами, коли кожен отримує індивідуальне завдання по найважливіших великих розділах курсу, що включають як усне освітлення одного з розділів теми, так і виконання роботи на контурній карті, складання географічних характеристик, викреслювання графіків і діаграм.

Слід використовувати відповідні комп'ютерні тестові програми з використанням картографічного та графічного матеріалу, що є окремою темою дослідження.

Критерії оцінки знань школярів. Для отримання 10-12 балів з географії потрібно:

1. Точне знання фактичного матеріалу в об'ємі, вказаному в програмі, уміння послідовно викладати матеріал по певному плану.
2. Розуміння зв'язків між різними елементами природи – в молодших класах; між природою і людським суспільством – в старших класах; старшокласники повинні розбиратися і у виробничих зв'язках.
3. Тверде знання та впевнене орієнтування по карті.
4. Правильне вживання географічних термінів і назв.
5. Наявність твердо засвоєних практичних умінь і навичок.
6. Ретельне виконання практичних робіт на контурній карті і в робочому географічному зошиті.

Для отримання 7-9 балів учень повинен:

1. Знати фактичний матеріал в об'ємі, вказаному в програмі, і викладати його за планом з окремими відхиленнями.
2. Розуміти зв'язки і взаємовідносини, але недостатньо повно їх розкривати.
3. Знати карту і правильно використовувати географічні терміни і назви.
4. Володіти практичними вміннями і навичками при роботі над матеріалом курсу.

5. Правильно виконувати практичні роботи на контурній карті і в робочому географічному зошиті.

Для отримання 4-6 балів від учня потрібно:

1. Знання основного матеріалу теми, хоч би при недостатньо послідовному його викладі і деяких помилках фактичних даних, а також в показі об'єктів по карті та у вимові географічних назв.

2. Виявлення зв'язків і взаємовідносин за допомогою контекстних питань учителя.

Відповіді учнів, що не відповідають вищезгаданим вимогам, оцінюються 1-3 балами.

Учитель перевіряє та оцінює всі виконані учнями практичні роботи по контурним картам і в географічному зошиті, по проведенню спостережень і оформленню їх результатів. При виставлянні оцінки враховується правильність зроблених завдань, акуратність оформлення і грамотність написання географічних назв і термінів.

Наталія Мариняк

вчитель – методист Тернопільської

ЗОШ I-III ступенів № 28

м. Тернопіль

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ І ФОРМ СУГЕСТОПЕДІЇ ТА РЕЛАКСОПЕДІЇ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Сугестивне навчання (з латини *suggestio* — навіювання) — це відносно нова система навчання, яка використовує засоби навіювання з навчально-виховною метою.

Технологія сугестивного навчання, базується на розширенні прихованих можливостей людини, що в свою чергу дозволяє поглибити та зробити більш ефективним навчальний процес. Доречі, такі напрямки, як сугестопедія та релаксопедія стрімко розповсюджуються серед педагогів.

Сугестивне навчання досить широко використовується в методиці викладання багатьох шкільних предметів. Ще в 60-ті рр. XX ст. болгарський педагог, психолог Г. Лозанов запропонував своєрідну технологію сугестивного навчання — цілеспрямоване навіювання на основі релаксації (розслаблення, зменшення напруження) у звичайному стані свідомості, що приводить до виникнення ефекту гіпермнезії (над запам'ятовування). Учений створював на своїх сугестопедичних заняттях своєрідний «концертний» настрій, звертаючись до яскравих образів, міміки, музики та ін.

Технологія, яку запропонував Г. Лозанов, надзвичайно гуманна і ґрунтується вона на таких п'яти принципах:

- ніякого зубріння;
- навчання без перевтоми;
- основою навчання є мотивація та пізнавальний інтерес учнів;
- проведення навчання великими блоками;
- комплексність виконання завдань.

Сугестопедія продовжує розвиватись у США, країнах Західної Європи, та інших країнах. В Україні цю тему в галузі методики фізичної географії досліджував С.С. Пальчевський.

У межах реалізації цього методу на уроках географії, випробовувала застосування релаксації, як способу саморозслаблення на певному етапі уроку, з метою мотивації до навчання та кращого засвоєння нового матеріалу. У стан релаксації учні вводилися за рахунок аутотренінгу. Аутотренінг з дидактичною метою складається з двох частин: розслаблення та навіювання, спрямованих на розв'язання дидактичних завдань.

Особливу увагу слід звернути на те, що метод релаксопедії застосовується лише для інформації, яка повинна відтворюватися на репродуктивному рівні. Це актуально на уроках фізичної географії (6-8 кл.). Наприклад під час запам'ятовування географічної номенклатури; ґрунтів, рослинного, тваринного світу материків та України; відкриття та дослідження материків, дослідження території України і т.д.

Отже, що стан розслабленого ненапруженого фізичного стану в поєднанні з елементами самонавіювання сприяє кращому запам'ятовуванню та відтворенню отриманої інформації.

Наведемо приклад застосування досліджуваного методу на уроці географії у 8 класі під час вивчення теми: **«Рельєф України».**

Зміст аутотренінгу.

Релаксопедична формула, що сприяє розслабленню.

1. Введення учнів у стан релаксації.

Діти, влаштовуйтеся зручно.

Покладіть руки на парти, голови схиліть на руки. (Стишено звучить композиція Моцарта «Симфонія серця»).

Я буду рахувати до 10. Коли скажу 10 – заплющіть очі.

Один-два... Забули що ми в класі.

Три-чотири... Слухаємо тільки мій голос.

П'ять-шість... Повністю заспокоїлись.

Сім-вісім... Розслабились.

Дев'ять-десять... Заплющили очі.

(Виділені фрази вчитель промовляє голосніше).

Усі думки зникають, я занурююся у спокій ... Я лежу на березі океану... Шумлять хвилі... Чути крики чайок... Золотом відливає пляжний пісок... Я спокійний ... Хвилі рівномірно накочуються на берег ... Шелестить, стікаючи з водою морська піна ... Мені легко і спокійно!

1. Сугестопедична формула, що сприяє засвоєнню учнями нової інформації.

Головні форми рельєфу території України визначаються її положенням у межах Східно-Європейської рівнини та середньо високих гірських масивів Карпат і Криму. *Північну частину України займає південь Поліської низовини.*

Я так легко це запам'ятовую!

Південь України зайнятий Причорноморською низовиною, яка має невеликий нахил до моря. На лівому березі Дніпра простягається Придніпровська низовина. Закарпатська низовина з південного - заходу прилягає до Українських Карпат.

Я запам'ятав!

З височин найбільш значними є Волинська та Подільська, що розташовані на заході України. На правому березі Дніпра знаходиться Придніпровська височина, а на лівому березі Дніпра в південно-східній частині України, вузькою смужкою тягнеться Приазовська височина. На сході вона межує з Донецькою височиною.

Я мандрую над просторами своєї Батьківщини, який чудовий мій край!

У межиріччі Дністра і Пруту розкинулась найменша за розмірами, але найвища Хотинська височина з найвищою точкою рівнинної території України – горою Бердою (515м).

Як це легко запам'ятати!

А ось і гірські масиви! На заході України розташовані найвищі гори – Українські Карпати з найвищою точкою г. Говерлою (2061м). На півдні Кримського півострова простягнулись невисокі Кримські гори з найвищою вершиною г. Роман-Кош (1545м).

Як це чудово! Я здійснив подорож над поверхнею України! Я любувався її краєвидами! Я все запам'ятав! Це так легко!

2. Виведення учнів із стану релаксації.

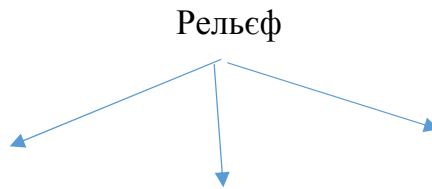
Я добре відпочив. Відчуваю легкість у всьому тілі... Готовий до праці... Переміщаюся у клас... На рахунок 10 розплющую очі.

Один-два... я добре відпочив

Три-чотири ... все запам'ятав

П'ять-шість... тепло з правої руки зникає

Сім-вісім... настрій прекрасний. Хочеться працювати
Дев'ять-десять... очі розплющили, глибоко вдихнули.
Потягнулися і всміхнулися!
А зараз в зошиті запишемо основні форми рельєфу.

Література

1. Киричок І. І., Окремі аспекти використання навіювального впливу у навчально-виховному процесі старшокласників. // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Психолого-педагогічні науки. - 2016. - № 1. - С. 128-133.
2. Карпенчук С.Г. Мотивація навчальної діяльності на основі сугестопедичного підходу, <http://webcache.googleusercontent.com/search?>
3. Покась Л.А., Пінчук Л.В. Методика використання елементів релаксопедичної технології на уроках географії у 7 класі, // Географія та економіка в сучасній школі. -№ 9.-2013.
4. Пальчевський С.С. Сугестопедагогіка: новітні освітні технології. Навч. посібник. – Київ, Кондор, 2005.– 351 с.

Наталія Таранова

кандидат географічних наук,
доцент кафедри географії та методики її навчання
*Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка*

З ІСТОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ТОПОНІМІЇ ЗАХІДНОГО ПОДІЛЛЯ

Актуальність теми. Полягає в тому, що дана тематика ще не була предметом спеціального дослідження. Метою даного дослідження є зібрати і проаналізувати наукові праці, які присвячені вивченню топонімії Західного Поділля.

Топоніми – власні географічні назви, що залежно від видів географічних об'єктів, поділяються на мікротопоніми, гідроніми, ойконіми, ороніми і т. д., є предметом дослідження в першу чергу географів, істориків та мовознавців [9].

До Західного Поділля входить уся Тернопільська область, крім її північних (Кременецького, Лановецького та Шумського) районів, які до 1918 р. адміністративно належали до Волині. Цей регіон охоплює частину

Подільської височини, яку через рівнинну поверхню та значні висоти називають Тернопільським плато. Західне Поділля розташоване між Розтоцько-Опільською географічною областю на заході і Товтровим кряжем на сході [8].

В історії вивчення топонімії Західного Поділля можемо виділити два періоди, кожен з яких має особливі, специфічні риси.

Перший період – до 20-30 рр. ХХ ст. Територія Тернопільської області має свою специфіку формування топонімічної системи, ускладнену до того ж малою кількістю писемних історичних пам'яток, представлених, в основному, польськими джерелами: рукописний фонд А. Шнайдера “Słownik geograficzny królestwa Polskiego...”, праця Й. Залеського “Nazwy miejscowe Tarnopolszczyzny”, багатою є лексична база і в різноманітних “Przewodnikach” (путівниках районами області), “Atlas geologiczny Galicyi”, колекції “Топографічних карт Галичини” кінця ХVІІ - поч. ХХ ст., українськими: піонером української топономастики вважають професора Мирона Кордубу, на якому ми сьогодні найбільше хотіли зосередити увагу [1, с. 131]. Серед праць М. Кордуби, які стосуються географічних назв, вирізняється стаття «Михайло Максимович і перші досліди над українськими географічними назвами» [2]. Ґрунтовно зупиняється на ролі М. Максимовича, наголошуючи на тому факті, що одночасно з чехом П. Шафариком і німцем К. Цойсом, які одними з перших почали залучати географічні назви до своїх наукових досліджень, таку спробу зробив і українець М. Максимович, видавши в Києві розвідку «Откуда идетъ русская земля?» (1837). У ній тодішній молодий професор бере участь у палкій полеміці між прихильниками і противниками так званої норманської теорії, для заперечення якої залучає й географічні назви, зокрема гідроніми.

М. Максимович, за оцінкою Кордуби, «відчуваючи дуже добре велику вагу географічних назв для історичних дослідів, постійно ними цікавився і, мабуть, принагідно визбирував та записував... Крім того, Максимович, будучи визначним філологом, робив перші спроби етимологізації деяких географічних назв.

Аналізуючи праці М. Максимовича, М. Кордуба зазначає, що вже тоді, в 40-х роках ХІХ ст., М. Максимович, а також О. Бодянський вважали, що основним джерелом пізнання автентичних форм географічних назв є місцева народна вимова. Згодом цього принципу послідовно дотримувався М. Кордуба.

До історії української топономастики ввійшов і Ол. Лазаревський, автор відомого «Описанія Старой Малороссіи», підготувавши для свого етнографічного дослідження Чернігівської губернії питальник з 20-ти пунктів, перші сім з якого стосувалися географічних назв.

Цей питальник був надрукований 1863 р. і розісланий священикам та іншим представникам сільської інтелігенції. Хоч результат його був дуже мізерний, та, як наголошує М. Кордуба, значення його в тому, що це була перша програма збирання українських географічних назв [9]. З таким самим задумом одночасно з Ол. Лазаревським із Наддніпрянської України у Галичині виступив В. Площанський, редактор газети «Слово». Він, у 1864 р. попросив читачів присилати матеріали, щоб підготувати питальник, який буде надруковано накладом 3 000 примірників і розіслано «у всі закутки Галичини». У ньому буде звертатись увага на географічні назви. Венедикт Площанський вимагав, щоб, окрім офіційної назви місцевості, записували ще й місцеву (народну), бо ця остання дуже часто відрізняється від офіційної (урядової). Однак результат, як і в Ол. Лазаревського, був мізерним через байдужість громадськості, до якої обидва зверталися. Окремі короткі описи галицьких місцевостей В. Площанський опублікував у «Сборнику Галицко-Руской Матиць» і в «Слові».

Не оминає М. Кордуба своєю увагою і відомого дослідника старовини, збирача географічних назв Антона Петрушевича і, посилаючись на Богдана Дідицького, згадує про його дуже багатий матеріал до історико-географічного словника Прикарпатської України, що зберігається невикористаним у бібліотеці «Народного Дому»[9].

У розвідці про перші дослідження українських географічних назв М. Кордуба згадує «безпретензійну», але багату на цікавий матеріал працю священика Л. Похилевича «Сказанія о населенныхъ местностяхъ Кіевской губерніи» (Київ, 1864. – 763 с.), у якій автор подає велику кількість топонімів – не лише поселень, кутків і хуторів, а й наведених у народних переказах. Цінність праці ще й у тому, що автор збирав свій матеріал між простим народом і «подає назви здебільше у місцевій уживаній серед народу формі, з чого навіть вважає потрібним оправдатися у передмові» [2, с. 7].

На початку ХХ ст. було здійснено нову спробу зібрати українські географічні назви. Так, у 1907 р. В. Гнатюк оголошує «Квестіонар для збирання місцевих переказів», куди було включено й питання про географічні назви. Цей Квестіонар був опублікований у «Хроніці НТШ» (1907, чис. 32). І знову, як у попередніх випадках, за влучним висловом М. Кордуби, «вислід був зовсім негативний» [3, с. 5].

Тоді ж з'являються і публікації М. Кордуби. Його наукова спадщина є багатогранна: він досліджував історію Галицько-Волинської держави, добу Б. Хмельницького, зокрема історію української дипломатії, історичну географію. Як видатний історик він розумів значення для історичних

досліджень вивчення географічних назв, чому присвятив низку цінних праць, а також зібрав великий словниковий матеріал.

Першою публікацією М. Кордуби, присвяченою топоніміці, можна вважати статтю «Кілька слів про руску географічну номенклатуру» [4], де йшлося про переклади іншомовних топонімів в українських шкільних підручниках, картах, читанках тощо. Для М. Кордуби це питання було актуальним, оскільки тоді він викладав географію та історію в Чернівецькій гімназії.

Висловлюючи загальноприйнятий в географічній науці принцип передачі географічних назв (зрештою, як і особових імен) так, як їх вживає поселений на певних теренах народ, М. Кордуба зазначає, що насправді існує ustalена традиція, за якою назви більших міст, столиць, великих рік, гір та ін. вживаються у формі, ближчій духові нашої мови.

Першою працею вченого, що стосувалася вивчення української топоніміки, була стаття «Найдавніші оселі на Буковині» [5], в якій автор пише про час виникнення населених пунктів на основі їх назв і географічного розташування. М. Кордуба справедливо вважав, що найдавніші поселення виникали обабіч торгових шляхів, що переважно пролягали вздовж великих рік. Найдавніші, на думку дослідника, ті поселення, які одержали свою назву за якоюсь особливістю чи прикметою свого розташування, способу заселення, а також поселення, назви яких походять від назв рік. До найстаріших топонімів на Буковині належать назви кельтського походження, а наприклад назви, утворені від особових християнських імен – найновіші.

У 1908-1909 рр. М. Кордуба, працюючи у Чернівецькій гімназії, зі своїми учнями зібрав топонімічний матеріал у формі схематичних планів із майже 60-ти населених пунктів Буковини. Але це були лише перші кроки. Після переїзду до Львова вчений з великим ентузіазмом започаткував акцію зі збору географічних назв у Галичині. На засіданні історично-філософської секції Наукового товариства імені Шевченка 27 лютого 1920 р. він представив план збору матеріалів для історико-географічного словника Галичини. Секція визнала цю справу важливою й актуальною і доручила її виконання Археографічній комісії, на засіданні якої 3 березня М. Кордуба зreferував план історико-географічного словника та 12 березня представив квестіонар (питальник) для збору матеріалів, який був опублікований у газетах «Громадська думка», «Вперед» [6]. Окремим листком його опублікувала Археографічна комісія НТШ. Питальник супроводжувався палким закликком до громадськості збирати місцеві назви і посилати на адресу Археографічної комісії. Вчений наголошував на великій цінності топонімів, які допомагають довідатися, коли і як відбувалося заселення

території, зазначав, що часто це єдина інформація про походження племен, які заселяли ту чи іншу територію.

У 1924 р. М. Кордуба опублікував статтю «Земля свідком минулого. Географічні назви, як історичне жерело» [3], до якої як додаток включив цей квестіонар, доповнений новими пунктами. Він містив 26 запитань. Згодом квестіонар було опубліковано ще декілька разів – у газетах «Нова зоря» (1928), «Діло» (1930) та «Літописі Бойківщини» (1931, чис. 1).

У статті «Земля свідком минулого» вчений підкреслив, що необхідно записувати саме народні назви, яких уживає місцеве населення, оскільки вони мають наукову вартість, адже офіційні назви зафіксовані у різних покажчиках, картах і шематизмах, це «офіційні назви, покалічені та поперекручені на польський, московський, румунський, мадярський, німецький лад» [3, с. 5]. Як приклад наводить офіційну назву села Вирів, яка в устах місцевого населення звучить як «Орів». Тому М. Кордуба вважає дуже важливою справою фахове етимологізування топонімів. Крім того, варто пам'ятати, що назви протягом тривалого часу могли змінюватися, приймаючи іншу форму: «треба знати, як дана назва виглядала в минулих часах, які переміни переходила протягом століть, треба відшукати, як вона записана в давніх літописах, грамотах, судових актах, люстраціях. Треба старатися ствердити генетичний розвій назви і щойно тоді її етимологія матиме міцну підставу» [3, с. 9].

Наскільки великого значення учений надавав вивченню і збиранню географічних назв, свідчить його виступ з доповіддю «Потреба організації збирання географічних назв» [7] на міжнародному з'їзді істориків, який скликало Польське історичне товариство. З'їзд відбувся 27-29 червня 1927 р. у Варшаві і ставив за мету створити наукову кооперацію всіх східноєвропейських і слов'янських історичних установ і товариств. Від Наукового товариства імені Шевченка учасниками з'їзду були І. Крип'якевич і М. Кордуба. У доповіді вчений коротко висвітлив історію збирання топонімів у різних європейських народів, розповів про свою роботу в цій галузі, зокрема про те, що на 1927 р. мав зібраний матеріал із 400 сіл Галичини. [7, с. 107]. Далі вчений пропонує створити окрему комісію, яка б реєструвала всі ономастичні публікації, що стосуються слов'янських земель, та опублікувала їх у формі спеціальної бібліографії, а також видавати окремий журнал, присвячений виключно слов'янській топономастиці.

Загалом, у 20-30-ті рр. минулого століття спостерігається поживлене збирання і вивчення географічних назв не тільки в Галичині, а й в Україні, зокрема вже у 1919 р. в Києві при ВУАН було організовано комісію для складання історично-географічного словника української землі, яку очолив

Олександр Грушевський. Члени комісії виявляли джерельні матеріали, обстежували місцевості, на спеціальних семінарах обговорювали організаційні та методичні питання. Окремі матеріали та монографічні дослідження комісії було опубліковано в «Історично-географічному збірнику» (Київ, 1927-1931. – Т. 1-4).

Проте відсутність єдиної програми, одного загальноукраїнського координаційного центру збору матеріалів, видавничих можливостей, репресії 30-х рр., врешті, війна, не сприяли цій роботі, що з більшим або меншим успіхом здійснювалася по обидва боки кордону, що розмежовував українські землі, фактично синхронно, двома паралельними потоками.

Други період – сучасний (з 1930-х рр. до наших днів). Регіональні дослідження ойконімії України розпочато з вивчення крайніх західних просторів України. Найпершою працею є книга Я. Рудницького «Географічні назви Бойківщини» (Львів, 1939). У післявоєнний період побачила світ аналогічна книга З. Штібера «Топономастика Лемківщини» (Лодзь, 1948) та книга польського мовознавця С. Грабця «Географічні назви Гуцульщини» (Краків, 1950). Традицію вивчення ойконімії України за окремими регіонами продовжили вчені-мовознавці: К.Й. Галас у кандидатській дисертації «Топонімія Закарпатської області. Назви населених пунктів» (Ужгород, 1960).

Новим етапом у регіональному вивченні ойконімії України стали праці, присвячені аналізу назв населених пунктів, Я.О. Пури «Походження назв населених пунктів Ровенщини» (Львів, 1990), Д.Г. Бучка «Походження назв населених пунктів Покуття» (Львів, 1990), В.В. Котович «Походження назв населених пунктів Опілля» (Дрогобич, 2000), В.П. Шульгача «Ойконімія Волині. Етимологічний словник-довідник» (Київ, 2001), М.М. Габорака «Назви поселень Івано-Франківщини (Бойківщина, Гуцульщина та Опілля). Історико-етимологічний словник» (Івано-Франківськ, 2007). Доповнюють цей перелік дисертаційні дослідження М.М. Торчинського «Ойконімія Південно-Західного Поділля» (1993), Н.М. Герети «Ойконімія північної Хмельниччини» (2004).

Топонімія Західного Поділля спеціально не досліджувалася. Окремі власні географічні назви раніше аналізувалися в працях О. Горбача, Я. Рудницького, С. Панцьо та ін. Сучасну гідронімію Західного Поділля студіював Я. Редька.

Мікротопонімію Західного Поділля досліджувала Н. Лісняк, яка вперше здійснила комплексне вивчення мікротопонімії. У науковий обіг введено і проаналізовано понад 5000 мікротопонімів. У процесі аналізу зібраного матеріалу встановлено семантику твірних основ та визначено

структурні моделі мікротопонімів Західного Поділля. Укладено словник, у якому розкрито дотопонімну семантику кожної назви.

Отже, простежуючи довгий шлях розвитку топоніміки, починаючи з перших спроб залучення місцевих назв як доказового матеріалу в історичних дослідженнях і до становлення топономастики як системи, бачимо численні спроби збирання топонімного матеріалу як в Україні, так і на теренах нашої області. Багато матеріалів розпорошено в різних фондах, багато втрачено; лише окремі було опубліковано або збережено в архівах, і тепер вони є важливим матеріалом для сучасних дослідників, тим більше, що внаслідок різних економічних реформ втрачено тисячі мікротопонімів, назви яких у багатьох випадках збереглися тільки на папері.

Список літератури:

1. Бучко Д. Г. Исследования украинской топонимии в трудах М. М. Кордубы / Д. Г. Бучко // Доклады и сообщения Львовского отдела Географического общества УССР за 1966 год. - Львов : Изд. Львов. ун-та, 1969. - С. 131-134.

2. Кордуба М. Михайло Максимович і перші дослідження над українськими географічними назвами / написав Мирон Кордуба // Записки НТШ. - Львів, 1928. - Т. 149. - С. 1-8.

3. Кордуба М. Земля свідком минулого. Географічні назви як історичне жерело / написав Мирон Кордуба // Стара Україна. - 1924. - Чис. 7/8 ; Те саме: Львів : Накл. Археогр. комісії НТШ, 1924. - 14 с.

4. Кордуба М. Кілька слів про руску географічну номенклатуру / Др. М. Кордуба // Промінь. - 1905. - 1 квіт. (чис. 7). - С. 88-89; 15 квіт. (чис. 8). - С. 103-104.

5. Кордуба М. Найдавніші оселі на Буковині / Др. М. Кордуба // Буковина. - 1905. - 17 квіт. (чис. 45/46). - С. 3-4.

6. [Кордуба М.]. В справі збірки топографічних назв // Громадська думка. - 1920. - 25 берез. (чис. 72) ; Вперед. - 1920. - 28 берез. (чис. 73) ; Як записувати топографічні назви? Квестіонар. - Львів : Вид. Археогр. комісії НТШ, 1920. - 4 с. - Без підп.

7. Кордуба М. Потреба організації збирання географічних назв / Др. М. Кордуба // Conférence des historiens des états de L'Europe orientale et du Monde slave. Varsovie. Le 26-29 juin 1927. II-me Partie. Compte-rendu et Communications. — Varsovie: Société polonaise d'histoire, 1928. — P. 101-108.

8. Мікротопонімія Західного Поділля: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук: спец. 10.02.01 - "українська мова" [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://cheloveknauka.com/mikrotoponomiya-zapadnogo-podolya>.

9. Топономастика як історичне джерело в науковій концепції Мирона Кордуби / Т. Кульчицька // [Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника](#). - 2011. - № 3. - С. 520-530. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lnnbyivs_2011_3_30

VII. ГЕОТУРИЗМОЗНАВЧІ СТУДІЇ

Андрій Романів

кандидат географічних наук,
доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи
*Національний університет водного
господарства та природокористування,
м. Рівне*

БІОКЛІМАТИЧНІ РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ НПП “СИНЕВИР”

Погодно-кліматичні чинники можна розглядати як біокліматичні рекреаційні ресурси, що визначають вплив на умови життєдіяльності, відпочинку та лікування населення. Фізіологи вважають, що найсприятливіші для людини умови досягаються при відносній вологості 50%, температурі 16-18°C і швидкості вітру не більше (в природних умовах) 7 м/с. Мінімум метеопатичних реакцій людського організму виникає при хмарності у 0 балів та відсутності добової мінливості атмосферного тиску і температури повітря. Хоча для різних видів рекреаційної діяльності та для різних сезонів критерії оцінки комфортності клімату і погоди не є однаковими.

В Україні за останні 10-25 років метеорологічні параметри відрізняються від значень кліматичної норми і згідно прогнозів продовжуватиметься зростання температури повітря та зміна режиму інших кліматичних показників. Тому вивчення тенденцій змін клімату, його геопросторових та часових особливостей є важливим завданням, а особливо для територій, яким притаманні рекреаційні функції.

НПП “Синеvir” розташований на території Закарпатської області. Здійснено характеристику показників погодно-кліматичних умов у 2008-2017 рр. за даними метеостанції Міжгір'я, яка має найтриваліший період спостережень за погодою у районі розміщення парку.

Одна з найважливіших характеристик погоди – це температура повітря. Вона характеризує тепловий стан приземного шару атмосфери (тропосфери). Середньорічна температура повітря коливалася за 2008-2017 рр. у межах від 6,3°C до 10,6°C. Найтеплішим став 2017 рік. В середньому за 2008-2017 рр. основні температурні показники мали тенденцію до зростання (рис. 1).

Абсолютний мінімум температури спостерігався за період у 2012 році (-24,6 °C у лютому), а абсолютний максимум — у 2013 році (34,9 °C у серпні). Присутня тенденція не тільки до зростання температур, що вказує на зміну клімату в напрямку потепління, але й має місце збільшення амплітуд температур (рис. 2), що засвідчує про трансформацію клімату шляхом зростання його мінливості. Причому, кліматичні відмінності більш помітні у

зимові місяці. Але як середньосічнева, так і середньолипнева температури повітря в цілому зростають (рис. 3-4).

Отже, території НПП “Синеvir” притаманні ті ж тенденції до потепління клімату, які спостерігаються й у глобальному масштабі.

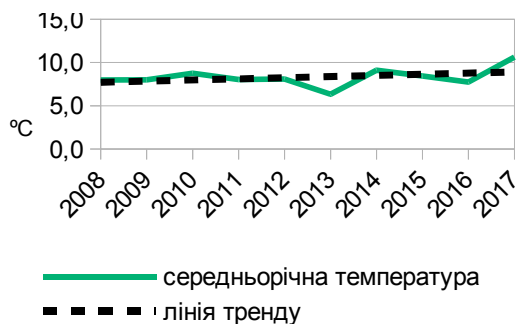

Рис. 1. Динаміка зміни середньорічної температури повітря по метеостанції Міжгір'я

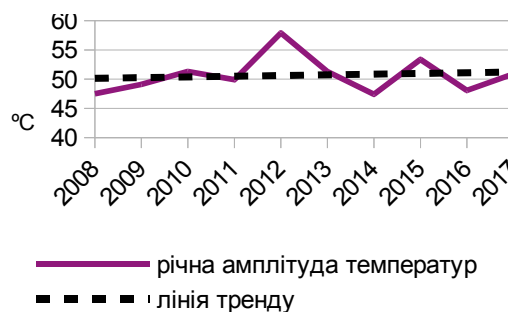

Рис. 2. Динаміка зміни річної амплітуди температури повітря по метеостанції Міжгір'я

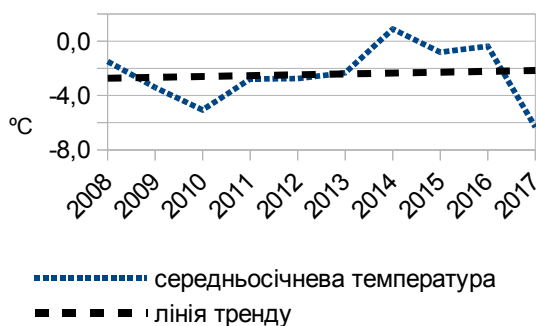

Рис. 3. Динаміка зміни середньосічної температури по метеостанції Міжгір'я

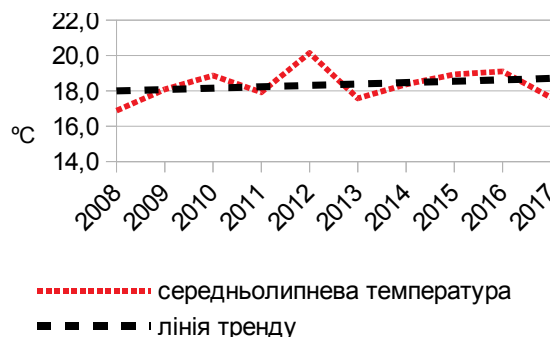

Рис. 4. Динаміка зміни середньолипневої температури по метеостанції Міжгір'я

Наступним важливим параметром, що характеризує кліматичні умови, є вологість повітря та режим опадів. Середня відносна вологість по метеостанції Міжгір'я за період 2008-2017 рр. становила 81%. Найвологіший період - з вересня по січень, коли середня вологість перебувала у межах 83,6%—85,6%. Найнижчі середньомісячні показники вологості повітря фіксуються у весняно-літній період року, проте й вони не виходять за межі інтервалу 71—85 %. Трапляються випадки з максимальною вологістю повітря 100%. Середня мінімальна вологість по місяцях коливається у межах 21,6%—43,1%.

Річна кількість опадів у середньому за період 2008-2017 рр. становила 1385 мм. Середньомісячна кількість опадів представлена на кліматограмі на рис. 5. Загалом річний хід сум опадів не тісно корелює із річним ходом температури повітря (коефіцієнт кореляції 0,55). Найбільша кількість опадів припадає в останнє десятиріччя на липень.

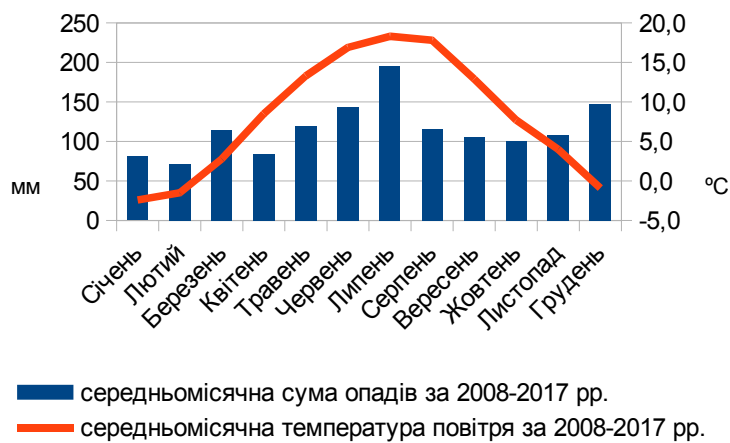

Рис. 5. Кліматограма за період 2008-2017 рр. по метеостанції Міжгір'я

Спостерігається зростання кількості опадів у динаміці щомісяця, за винятком серпня, який став більш посушливим. Таким чином, на території парку середньорічна кількість опадів зросла практично без сезонного перерозподілу. Як і раніше, найбільша частина опадів припадає на літній період та кінець осені-початок зими. Число днів з опадами має тенденцію до зростання у січні-квітні, у той час як у решту частину року кількість днів з опадами зменшилася. Паралельно із зменшенням днів з кількістю опадів зросла їхня інтенсивність, а особливо у липні та грудні. Найбільш сухими місяцями в останнє десятиліття є літні та осінні місяці, а також грудень.

Сніговий покрив відіграє одну з провідних ролей у формуванні метеокліматичних умов зимового сезону і є один із важливіших елементів у туристсько-рекреаційній системі національного парку. Дати першої появи снігового покриву за період 2008-2017 рр. припадають на другу половину листопада, хоча у 2009 та 2017 роках поява снігу фіксувалася уже в другій половині жовтня. Остання поява снігу спостерігається в третій декаді березня. А у окремі роки (як-от у 2015 році) ще й у першій декаді квітня. Стійкий сніговий покрив встановлюється, як правило, з другої-третьої декади грудня і триває до кінця лютого. Середня тривалість періоду стійкого снігового покриву за період 2008-2017 рр. становила 86 днів. В цілому спостерігається тренд до збільшення висоти снігового покриву.

Середньомісячні показники атмосферного тиску на рівні метеостанції Міжгір'я коливаються у межах 720-731 мм рт. ст. і в цілому є вищими в зимовий період, на початку весни та осені. Аналогічний сезонний розподіл мають і максимальні показники атмосферного тиску. Найменш мінливими показники бувають у літній період (амплітуди сягають рівня 10-11 мм). Середньорічний атмосферний тиск впродовж 2008-2017 рр. демонструє тенденцію до зниження.

Роза вітрів місцевості, побудована за середніми показниками 2008-2017 рр., представлена на рис. 6. Переважають вітри південного та північного напрямів. Проте у помісячному розподілі повторюваності румбів вітрів помітні певні відхилення від середньорічних показників. Упродовж 2008-2017 років більш чітким стало переважання вітрів північного напрямку у теплу пору року та південного напрямку – у холодну пору року. Зокрема, у жовтні-січні на вітри південного румбу припадає близько 50%. А з лютого по серпень північні вітри становлять порядку 40% усіх зареєстрованих випадків.

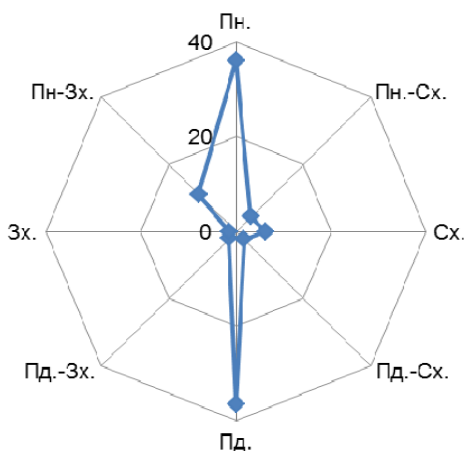

Рис. 6. «Роза вітрів» за 2008-2017 рр. по метеостанції Міжгір'я (повторюваність вітрів різних напрямів на висоті 10-12 м над земною поверхнею у %)

Середньорічна швидкість вітру залишається практично незмінною впродовж періоду дослідження 2008-2017 рр., а зафіксована максимальна швидкість вітру демонструє тренд до зниження. Упродовж року найбільш вітряним є зимово-весняний сезон (рис. 7).

Хмарність впливає на світловий режим атмосфери і є причиною випадання атмосферних опадів. Однозначно по метеостанції Міжгір'я переважають погоди похмурі над ясними та малохмарними. Найбільше ясних днів спостерігається упродовж зимового сезону.

Підсумовуючи аналіз погодно-кліматичних умов на території парку, зауважимо, що збільшилась не лише температура повітря, а й частота аномалій метеопоказників. Причому, зростають максимальні значення як температури, так і показників вологості та суми опадів. Збільшується мінливість метеопоказників, як внутрішньосезонна, так і річна, міждогова.

Такі зміни призводять до розбалансування усталеної кліматичної системи, що може спричинити негативні наслідки. Але незважаючи на те, що погода і клімат є найважливішими компонентами туризму, зазвичай небезпеку виникнення несприятливих погодних умов не вважають чимось надзвичайним. Насамперед її пов'язують з необхідністю акліматизації.

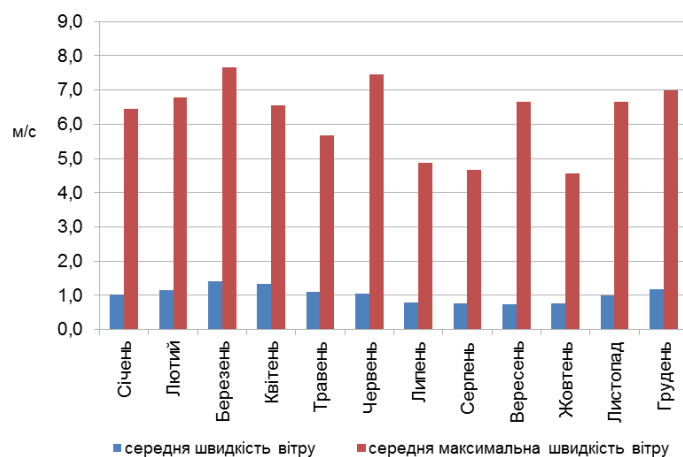

Рис. 7. Помісячний розподіл швидкості вітру за даними 2008-2017 рр. по метеостанції Міжгір'я на висоті 10-12 м над землею поверхнею

Вплив погодно-кліматичних факторів найчастіше здійснюється комплексно. Тому для характеристики клімату рекреаційного регіону необхідне не лише значення окремих метеоелементів, а використання спеціальних інтегральних кліматичних показників, яких на сьогодні зокрема для сфери туризму нараховують близько 200 [1]. У своїх дослідженнях скористалися моделлю визначення туристичного індексу кліматичного комфорту (ТССІ), запропонованою Г. Анделкович із співавторами [2].

Перевагами моделі є доступність інформації, необхідної для визначення індексу, а також прикладний характер інтерпретації отриманих результатів. Формула для обчислення має вигляд:

$$ТССІ = T_m + 0.5AT_m + 0,1(S_m - U_m) - nrd, \quad (1)$$

де T_m - середня місячна температура повітря ($^{\circ}C$), AT_m - місячна амплітуда температури повітря ($^{\circ}C$), S_m - місячна інсоляція або тривалість сонячного сяйва (годин), U_m - середня місячна вологість повітря (%), nrd - кількість днів з опадами у місяць. Для зручності обчислень показники S_m та U_m у формулу підставляються зменшеними в десять разів.

ТССІ вимірюється у балах: менше 0 або понад 40 балів - дуже несприятливі умови; 0-20 та 30-40 - несприятливі умови; 20-30 — сприятливі, а 24-28 — дуже сприятливі умови для туристичної діяльності [2].

Для НПП “Синевир” за даними 2008-2017 рр. було отримано такі результати (рис. 8): 1) більшу частину року у парку переважають субкомфортні та частково сприятливі для розвитку туризму умови, що придатні для екскурсійної діяльності; 2) упродовж п'яти місяців формуються сприятливі та комфортні умови, а у липні та серпні — дуже сприятливі умови

для всіх видів туристичної активності; 3) у динаміці за десятиріччя індекс ТССІ зростає, що сприяє розширенню спектру видів туристичної діяльності, які можуть реалізовуватися у парку, проте зменшується тривалість придатного періоду для зимових видів рекреації.

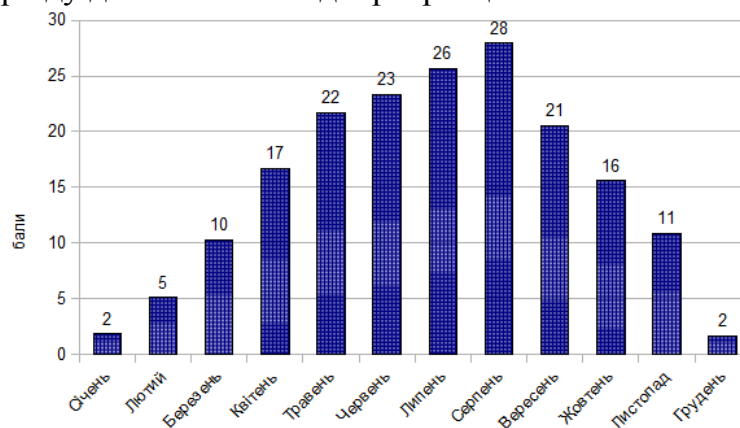

Рис. 8. Туристичний індекс кліматичного комфорту (ТССІ) за даними метеостанції Міжгір'я

Таким чином, отримані результати переконливо свідчать про те, що трансформація клімату є незаперечним фактом для НПП «Синевир» в умовах глобального потепління, а це визначає необхідність подальших комплексних наукових досліджень зміни погодно-кліматичних умов та їхнього впливу на туристично-рекреаційну діяльність й інші складові життєдіяльності населення довколишніх територій.

Використані джерела

1. Amiranashvili A.G., Matzarakis A., Kartvelishvili L.G. Tourism climate index in Batumi. *Modern problems of using of health resort resources – collection of scientific works of international conference*, Sairme, June 10-13. 2010. pp. 116-121
2. Anđelković G., Pavlović S., Đurđić S., Belij M., Stojković S. Tourism Climate Comfort Index (TCCI). An attempt to evaluate the climate comfort for tourism purposes: The example of Serbia. *Global NEST Journal*. Vol 18. No 3. 2016. pp. 482-493. URL: http://journal.gnest.org/sites/default/files/Submissions/gnest_01798/gnest_01798_published.pdf

Надія Копер

кандидат географічних наук., провідний спеціаліст відділу рекреації та благоустрою
НПП «Гуцульщина»

КОНЦЕПЦІЯ НАЛАГОДЖЕННЯ СПІВПРАЦІ НПП «ГУЦУЛЬЩИНА» ІЗ САДИБАМИ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ КОСІВЩИНИ

У багатьох країнах світу національні парки, передусім, асоціюються із зеленим туризмом та сталим розвитком. В Україні усі ці поняття лише набирають популярності, однак помітна та сама тенденція: нацпарки мають значний потенціал для того, щоб стати осередком поширення ідей сталого розвитку та підвищення екологічної свідомості відвідувачів. Окрім цього, НПП є каталізатором гуртування та розвитку сільських громад, одним із її культурних осередків. Про це свідчить те, що більшість парків територіально віддалені від обласних центрів. Тому для навколишніх сіл НПП стає не просто закладом охорони природи, а радше культурним та громадським осередком. Співробітники влаштовують тематичні та календарні свята, фестивалі, проводять освітні заходи з дітьми та дорослими, підтримують туристичні та спортивні ініціативи, розвивають (через туристичний потік) інфраструктуру дотичних населених пунктів, опосередковано сприяючи добробуту селян. Більшість співробітників парків – місцеві мешканці. Усе це дозволяє стверджувати, що НПП розвиває громаду та дуже тісно з нею пов'язаний. Діяльність парків спільно з громадою та малим бізнесом видається найбільш перспективною та сталою.

Національний природний парк «Гуцульщина» створений Указом Президента України від 14 травня 2002 року. Він розташований у межах Косівського району Івано-Франківської області й охоплює площу в 32271 га. Із цієї площі 7606 га земель надані Парку в постійне користування, а 24665 га включені до його складу без вилучення у землекористувачів. Національний природний парк призначений для збереження, відтворення та раціонального використання генетичних ресурсів рослинного і тваринного світу, унікальних природних комплексів та етнокультурного середовища, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історичну, наукову, пізнавальну, освітньо-виховну, естетичну та рекреаційну цінність.

Зважаючи на тенденції сучасності є очевидним, що заради ефективного функціонування туристично-рекреаційної діяльності Національного природного парку «Гуцульщина», необхідно змінювати традиційний підхід щодо збереження природи, керуючись принципами сталого розвитку. Відповідно до цих принципів, використання ресурсів потрібно здійснювати у такий спосіб, щоб задовольнити економічні, соціальні і естетичні потреби, а також забезпечити культурну цілісність, збереження екологічних процесів, та

біорозмаїття. Це, в свою чергу, зумовить створення сприятливих умов для піднесення малого місцевого бізнесу, зокрема, розвитку сільських зелених садиб, який не суперечить основному завданню установи – збереження природи. Окрім того, розвиток сільського зеленого туризму в межах національного природного парку має приносити економічну вигоду як місцевому населенню, яке розвиває дану сферу діяльності, так і парку. Тобто НПП «Гуцульщина» може стати своєрідним каталізатором гуртування та розвитку сільських громад, одним із її рекреаційних та культурних осередків.

Нині, на території Косівського району функціонують 152 заклади розміщення, з яких 132 – це садиби сільського зеленого туризму. Всі садиби розташовані в населених пунктах, що безпосередньо межують із парком. Таке розміщення має певні переваги перед іншими господарськими суб'єктами, але вимагає дотримання встановлених норм і правил поведінки в заповідних зонах. Зокрема, власники зелених садиб та їх гості зобов'язані дотримуватись вимог природоохоронного законодавства в частині охорони навколишнього середовища. А адміністрація парку, у свою чергу, має сприяти традиційній екологічно орієнтованій діяльності господарів сільських зелених садиб.

Отже, в наявних умовах необхідно знайти шляхи розвитку співробітництва між НПП «Гуцульщина» і господарями сільських зелених садиб щодо здійснення як природоохоронних функцій, так і розвитку сільського зеленого туризму та отримання додаткових джерел надходження коштів.

На першому етапі налагодження співпраці, доцільно провести анкетування серед власників садиб сільського зеленого туризму з метою виявлення їх обізнаності про діяльність парку та бажання налагоджувати таку співпрацю. Працівниками відділу рекреації та благоустрою розроблена відповідна анкета, в якій налічується чотирнадцять питань.

Анкета

№ п/п	Питання	Варіанти відповідей			
1	В якому населеному пункті розміщена ваша садиба?				
2	Назва садиви				
3	Впродовж якого терміну Ви надасте послуги гостинності?				
4	Чи знаєте Ви, що ваша садиба розташована поруч із Національним природним парком (НПП)?	Так	Ні	Ніколи не цікавилися даним питанням	
5	На вашу думку, чи сприяє розташування садиви поряд з НПП кращому веденню бізнесу?	Так	Ні	Має не значний вплив	Перешкоджає діяльності
6	Чи знаєте Ви про можливості співпраці з НПП?	Так	Ні		

7	Чи хотіли би Ви налагодити співпрацю з НПП щодо вдосконалення ведення бізнесу в межах природно-заповідних територій?	Так	Ні	Можливо
8	Які аспекти співпраці з НПП вам цікаві?	<p>надання рекреаційних послуг працівниками НПП: проведення екскурсій екостежками, виставковими кімнатами науково-просвітницького центру, а також в ТМК Маєток Святого Миколая, Пасіці Святого Миколая (дегустація та придбання меду, апітерапія, історія ремесла); кінні прогулянки; проведення еколого-пізнавальних заходів тощо;</p> <p>надання консультаційних та методичних рекомендацій щодо організації діяльності сільських зелених садиб в межах природно-заповідних територій (правил поведінки та ведення бізнесу в межах даних територій, створення та реалізація послуг сільського зеленого туризму з урахуванням вимог сталого розвитку, створення баз даних, які містять інформацію, необхідну господарям і споживачам послуг сільського зеленого туризму, сприяння розробленню нових екологічних маршрутів, а також актуалізація краєзнавчо-пошукової роботи, сприяння впровадженню екологічних технологій та формуванню екологічної культури, сприяння об'єднанню господарів сільських зелених садиб у громадські організації);</p> <p>участь у семінарах, тренінгах щодо ведення бізнесу в межах природно-заповідних територій;</p> <p>допомога у виготовленні рекламно-інформаційної продукції садиб;</p> <p>спільна робота з облаштування та благоустрою рекреаційних територій (береги річок, озер, ставків, узбіччя доріг тощо);</p> <p>надання наукових консультацій;</p> <p>сприяння у проведенні презентацій, фестивалів, ярмарків, туристичних та спортивних змагань, зборів, таборів тощо.</p>		
9	Ваші власні пропозиції щодо співпраці			
10	Чи готові Ви до зворотного зв'язку, щодо надання інформації про облаштування та діяльність садиби (кількість відпочиваючих, кількість місць розміщення, вартість проживання, інші платні послуги тощо).	Так	Ні	
11	Чи вважаєте Ви за доцільне розробити спільно з НПП бренд природно-заповідної території та надалі працювати під даним логотипом?	Так	Ні	Можливо
12	Чи зацікавлені Ви у збереженні природних ресурсів на території вашого населеного пункту.	Так	Ні	
13	Чи готові Ви сприяти здійсненню контролю за дотриманням відпочиваючими природоохоронного режиму?	Так	Вже здійснюю такий контроль, нагадуючи відпочиваючим правила поведінки в лісі чи на інших територія ПЗФ	Ні, такий контроль повинні здійснювати працівники природоохоронних структур
14	Дата, ПІБ, тел., email			

Як видно, питання анкети розкривають загальні відомості про садибу зеленого туризму, відображають рівень обізнаності власників садиб про діяльність парку, та їх готовність до зворотного зв'язку і здійснення

природоохоронних заходів. Також в анкеті наводяться основні аспекти співпраці та беруться до уваги пропозиції співпраці з боку власників садиб.

За умови достатньої кількості відповідей та вияву бажання спільної діяльності з боку власників садиб, планується зустріч з метою обговорення аспектів співпраці. Зокрема, доцільним є формування робочої групи та, в подальшому, створення громадської організації щодо координації спільної діяльності парку та садиб сільського зеленого туризму Косівщини. Окрім того, відділ рекреації та благоустрою НПП «Гуцульщина» планує видання методичних рекомендацій для власників садиб, в яких висвітлюватимуться основні аспекти ведення бізнесу з позиції дотримання природоохоронного режиму.

Наталія Флінта

кандидат географічних наук, доцент
кафедри географії України і туризму
*Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка*

СПОНУКАЛЬНІ МОТИВИ ТА РИЗИКИ МЕДИЧНОГО ТУРИЗМУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Медичний туризм з кожним роком набирає обертів, і все більше і більше людей у всьому світі відкривають для себе нові можливості. Велика кількість жителів США, Європи користуються високопрофесійними медичними послугами за кордоном.

Близько 100 млн. доларів, вважають експерти, українці щорічно витрачають на лікування за кордоном. В деяких країнах, наприклад, Росії, Білорусі або Німеччині – прийом пацієнтів з України поставлено на потік, навіть попри те, що лікування там для іноземців коштує набагато дорожче.

Причини, які спонукають людей сьогодні шукати вирішення своїх проблем зі здоров'ям за кордоном, носять найрізноманітніший характер.

До факторів, що призвели до зростання популярності медичних подорожей, відносяться: висока вартість медичного обслуговування, довгий час очікування для певних процедур, простота і доступність міжнародних поїздок, а також розвиток технологій та підвищення стандартів обслуговування в багатьох країнах.

Посередники медичного туризму розробили ефективну систему, щоб об'єднати потенційних медичних туристів з провайдером лікарень та інших організацій. Компанії починають пропонувати глобальні варіанти охорони здоров'я, які дозволять північноамериканським та європейським пацієнтам

скористатися можливостями охорони здоров'я у світі, за часткою витрат на домашній догляд. Компанії, які зосереджені на медичному значенні поїздки, зазвичай використовують послуги керівників-медсестер у випадку допомоги пацієнтам з перед-і післяопераційних питань. Вони також допомагають забезпечити ресурсами для подальшого догляду після повернення пацієнта.

Відповідно до очікувань Deloitte Consulting, опублікованих у серпні 2016 року, прогнозувалось, що медичний туризм, що зазнав розвитку у США, зросте у десять разів протягом наступного десятиліття.

Вартість хірургії в Індії, Таїланді та Південній Африці може бути одна десята того, скільки коштуватиме у Сполучених Штатах Америки або Західної Європи, а іноді навіть менше. аміна серцевого клапана, що обійдеться в \$ 200000 і більше в США, наприклад, проводиться за \$ 10000 в Індії, враховуючи авіаквитки в обидва кінці та короткий пакет відпочинку. Аналогічним чином, безметалевий стоматологічний міст вартістю \$ 5500 в США, коштує \$ 500 в Індії, заміна колінного суглоба в Таїланді, включаючи шестиденну фізичну терапію, становитиме приблизно одну п'яту частини вартості того, що обходиться в США [2].

Ціни на стоматологічні послуги у різних країнах значно відрізняються. Це пов'язано з різними факторами. Передусім, високу ціну на послуги дантистів у США і Великої Британії зумовлюють жорсткі законодавчі вимоги і податкова політика щодо приватної медичної практики. Ще один фактор – висока купівельна спроможність населення і висока вартість стоматологічних матеріалів і обладнання в цих країнах.

Ціна є визначальною, але не єдиною причиною зубного туризму. Мешканці країн, в яких існує Національна система охорони здоров'я (Канада, країни Західної Європи) часто змушені довго чекати для отримання певних стоматологічних послуг у державних лікувальних установах, а за кордоном лікування можна отримати оперативно і скористатись широким вибором клінік і послуг [1].

Найчастіше стоматологічні туристи їдуть за кордон з метою протезування чи косметичної стоматології, так як ці послуги є найдорожчими.

Процес становлення та розвитку медичного туризму в Україні йшов паралельно з європейським. Він був послідовним, хоча й не рівномірним за часом. Виділяють чотири етапи розвитку рекреації і в тому числі лікувально-оздоровчого туризму [3].

Таблиця 1

Світовий спа-туризм в розрізі регіонів* [7]

Вартість стоматологічних процедур у Європі

	Оціночна кількість спа-подорожей (млн.)	Оціночні витрати спа- подорожуючих (млрд. дол. США)
Європа (всього)	47,9	48,4
(міжнародні/внутрішні)	7,4 / 40,5	15,1 / 33,3
Азіатсько-Тихоокеанський region (всього)	53,3	26,9
(міжнародні/внутрішні)	2,8 / 50,5	7,1 / 19,8
Північна Америка (всього)	25,4	17,2
(міжнародні/внутрішні)	1,4 / 24,0	5,8 / 11,4
Середній Схід - Північна Африка (всього)	1,5	2,3
(міжнародні/внутрішні)	1,2 / 0,3	2,1 / 0,2
Латинська Америка - Карибський region (всього)	12,6	10,3
(міжнародні/внутрішні)	4,5 / 8,1	8,9 / 1,5
Африка (всього)	1,3	1,0
(міжнародні/внутрішні)	0,4 / 0,8	0,8 / 0,2
Разом	141,9	106,0
(міжнародні/внутрішні)	17,7 / 124,2	39,8 / 66,2

Оздоровчий відпочинок в СПА і велнес-центрах - бізнес, орієнтований в майбутнє. Як вважають у Європейській курортній асоціації близько 20 мільйонів європейців відвідують курорт, принаймні, один раз на рік. За даними НДІ ринкової економіки у Франкфурті, близько третини туристів з Німеччини відвідують спа- і велнес-центри Австрії, що дає австрійським курортам дохід 17-19 мільярдів євро у рік. В Австрії близько 8 000 000 жителів і близько 700 спа- і велнес-готелів, які приносять щорічний дохід більше ніж 1 мільярд євро. В Австрії відзначено щорічне зростання попиту турів в Спа-центри на 10%, що становить 10% від числа всіх іноземних туристів, а це 11 мільйонів чоловік, які щорічно приїжджають на альпійські курорти за здоров'ям [5].

На сегмент оздоровчого туризму припадає до 15% всього міжнародного відпочинкового ринку (тобто понад 138 млн. осіб подорожували в 2015 році тільки з причин оздоровлення). Тут варто зазначити, що темпи зростання спа- лікувального туризму є найбільшими з-поміж усіх секторів туристичної галузі: Світовий Банк відзначає зростання галузі приблизно на 30% щорічно, тоді як туристична індустрія в цілому щорічно зростає в середньому на 4-5%.

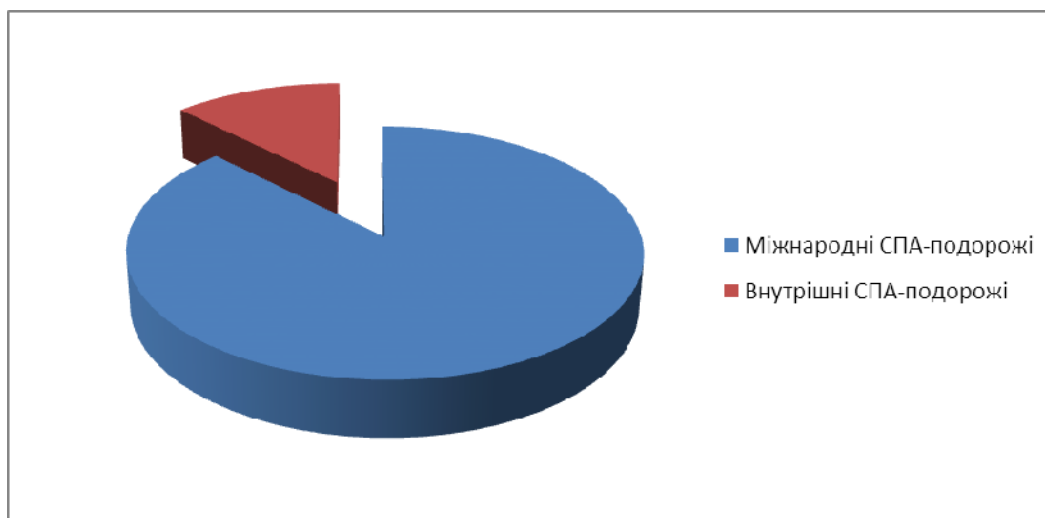

Рис. 1. Спа-лікувальний туризм, 2016 р.

Як випливає зі звітів «The Global Spa Economy» за 2012-2016 роки, доходи від діяльності спа-закладів в середньому протягом року становили близько 4648 млрд. дол. США [6]. Окрім того, спа-лікувальний туризм зарубіжні експерти пов'язують з іншими напрямками економіки, які також сприяють утвердженні концепції здорового способу життя та благополуччя (наприклад, індустрія краси, фітнес, велнес медицина та здорове харчування). Такі галузі представляють глобальний ринковий сегмент, що переважив, починаючи з 2007 року, за 1 трильйон дол. США [6].

Фахівцями The Global Spa Economy зазначається, що близько 88% спа-подорожей (подорожі тривалістю понад одну ніч, мотивацією мандрівників під час яких стало отримання спа-послуг) здійснюються в межах країн проживання туристів, а 12% мають міжнародний характер.

З рис. 1 видно, що внутрішні туристи в світі продовжують залишатися основним ринком для багатьох лікувально-оздоровчих чи спа-велнес закладів. Проте внутрішні туристи зазвичай витрачають менше, ніж іноземні. За оцінками експертів, іноземний спа-турист витрачає в середньому 2 254 дол. США під час однієї подорожі, тоді як внутрішній турист - 533 дол. США [6].

Крім того, інші джерела свідчать, що спа-лікувальна туристична галузь зазнає впливу світової економічної кризи набагато менше, ніж інші туристичні галузі.

Найбільшим сучасним спа-туристичним регіоном у світі за кількістю подорожей є Азіатсько-Тихоокеанський регіон (у 2015/2016 сезоні сюди було здійснено близько 54 млн. спа-подорожей). Проте доходи від спа-подорожей найбільшими є в Європі, що заробляє майже вдвічі більше ніж Азіатсько-Тихоокеанський регіон. Основними міжнародними спа-напрямами (за

кількістю подорожей) в Європі є Іспанія, Італія, Франція, Німеччина, Великобританія та Австрія. Внутрішній туризм в Європі є найбільш розвинутим у Німеччині, Італії, Франції, Великобританії, Росії та Фінляндії [6].

Сумарно діяльність світових спа в 2016 році принесла майже 49 млрд. дол. США та забезпечила роботою 1,25 млн. працівників. Найбільш ваговою при цьому стала діяльність денних спа та спа-готелів/курортів.

Цікавим показником для світової спа-галузі є показник капітальних інвестицій у спа, який виведений The Global Spa Economy у звіті 2016. Показник охоплює обсяг капітальних інвестицій у спорудження нових та реконструкцію існуючих спа-закладів (в 2015 році вони склали близько 31% доходів галузі або 13,2 млрд. дол. США) [6].

Останніми роками прослідковується жорстка конкуренція двох найбільших ринків, а саме азійського, лідера за кількістю подорожей, та європейського ринку, лідера за доходами. В сумі ці два ринки забезпечують рівно дві третини загального обсягу інвестицій у спа-лікувальну галузь світу. Інвестиції продовжуватимуть зростати, що також засвідчило опитування представників галузі, що проводилося на замовлення The Global Spa Economy зазначалося у їхньому звіті для 2016 року [50]. 89% респондентів — представників галузі зазначили, що вони планують інвестувати у розвиток послуг та продуктів, пов'язаних з концепцією велнесу, у наступні 5-10 років. Так дає їм підстави вважати інший показник: 91% опитаних тут представників галузі зазначило, що впровадження таких послуг принесло їм додаткові надходження. Говорячи про, власне, реакцію на нові ринкові тенденції спа-галузі, 76% її представників зазначило, що ними було запроваджено нові продукти/послуги за останні 5 років, 54% - використовували нову маркетингову термінологію, техніки чи канали, 48% - виходило на нові цільові групи споживачів, 48% - навчали працівників, 38% - переформатували існуючі послуги/продукти.

Зазначене свідчить про гнучкість сучасної ринкової пропозиції, її здатність реагувати на зміну попиту й водночас - це свідчення зростаючої конкуренції у світовій спа-лікувальній галузі, що напряду стосується України та її окремих регіонів - Криму, Карпат, південний областей країни.

У поданій нижче таблиці сконцентровані дані щодо функціонування спа-лікувального сегменту галузі як в глобальному, так і в регіональному вимірах. Слід зауважити, що в Україні відсутні подібні спостереження. Однак вказані показники являють собою безспірний інтерес з точки зору професіоналів спа-лікувальної галузі й професійні асоціації спа в Україні могли б вести такі спостереження для співставлення із світовими

тенденціями.

Професіоналізація лікувально-оздоровчого туризму зросла за останні декілька років шляхом створення галузевих асоціацій.

Показово, що професійні асоціації як правило об'єднують і традиційні лікувальні спа, і сучасні спа-готелі/курорти. Це зайвий раз підтверджує наявність єдиного спа-кластеру, для якого виробляється єдина маркетингова політика та менеджерська стратегія.

Таблиця 2.

Порівняльні показники лікувально-оздоровчого туризму 2016 року [4]

Показники лікувально-оздоровчого туризму	Світовий показник	Регіональні показники			
		Азіатсько-Тихо океанський регіон	Середній Схід / Африка	Америка	Європа
Завантаженість лікувального кабінету	34%	37%	27%	32%	31%
Коефіцієнт продуктивності терапевтів	43%	42%	33%	49%	43%
Середня ціна спа-процедури (дол. США)	90\$	77\$	87\$	109\$	111\$
Дохід за хв. роботи (дол. США)	0,41	0,32	0,29	0,59	0,54
Показник залучення гостей готелю	62%	64%	53%	72%	53%

Головною місією професійних асоціацій є гарантування стандартів якості спа-послуг через присвоєння знаків якості, сертифікацію та контроль за дотриманням сертифікаційних вимог. Такими є, наприклад, програма сертифікації Європейської СПА Асоціації (ESPA), яка складається з двох напрямків: сертифікат якості спа-лікувальних закладів (спа-клінік) та спа-готелів та сертифікат якості готелів з послугами велнесу [4].

Список використаних джерел:

1. *Dental tourism* [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Dental_tourism
2. European Travel Monitor [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ipkinternational.com/en/business-sectors/world-european-travelmonitor-data/>
3. Gerl R., L. Boscher, T. Mainil . European Competence Centers for Health & Medical Tourism. [Електронний ресурс] / Режим доступу: Medical Tourism Magazine. - Oct 1, 2009. - Mode of access: <http://www.medicaltourismmag.com/issue=13>

4. Spa Industry Benchmark [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.intelligentspas.com/main/main.asp>
5. Spa Goers Com [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.spagoers.com/spasearch.html>
6. The Global Spa Economy [Електронний ресурс] / Global Spa Summit/ – Режим доступу: <http://www.globalspaandwellnesssummit.org/>.
7. Tourism highlights 2016 Edition, UN WTO [Електронний ресурс] / World Tourism Organization UNWTO. – Режим доступу: <http://mkt.unwto.org/en/content/tourism-highlights>

Петро Царик

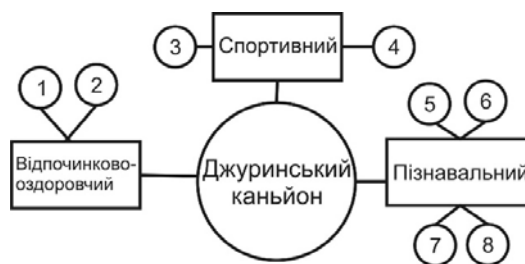
кандидат географічних наук, доцент
кафедри географії України і туризму

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

ДО ОЦІНКИ РЕКРЕАЦІЙНИХ НАВАНТАЖЕНЬ ТА ДИГРЕСІЇ НА ЛАНДШАФТИ ДЖУРИНСЬКОГО КАНЬЙОНУ

Дослідження рекреаційних ресурсів передбачає оцінку інтенсивності їх рекреаційного використання, а тому важливо врахувати рекреаційний потенціал, рекреаційну місткість та навантаження, рівні рекреаційної дигресії.

Унікальною у такому відношенні є місцевість біля с. Нирків Заліщицького району – Джуринський (Червоногородський) каньйон з однойменним замком та водоспадом. Залишки замку початку XIX ст. на сьогоднішній день знаходять у жалюгідному стані, зазнають руйнації. Наразі екскурсійне відвідування замку не рекомендоване через високу ймовірність обвалу споруди. Поблизу замку розташовані руїни костелу, каплички на старовинному цвинтарі. Але головною принадою долини (окрім неймовірних краєвидів) є найвищий на рівнинних річках України Червоногородський водоспад розташований на р. Джурин (висота обох каскадів складає 16 метрів). Долина є місцем масового відвідування рекреантами, кілька років проводився фестиваль «Джурин-фест». Поблизу є кілька печер (Джуринська, Поросячка).

Рис.1. Рекреаційні об'єкти і види рекреаційних занять «Джуринського каньйону»

1. Унікальний мікроклімат та ландшафти каньйоноподібної долини Джурини.
2. Стаціонарний заміський оздоровчий табір «Ромашка».
3. Печери та гроти («Джуринська», «Поросячка», грот «Відлюдника» тощо).
4. Перспективні траси для гірських велосипедів, квадроциклів, мотоциклів тощо.
5. Існуючі та перспективні туристичні маршрути для велосипедних та піших туристів.
6. Екологічна стежка "Устечко-Червоне-Печерки".
7. Руїни замку та костелу.
8. Виходи корінних порід у вигляді відслонень.

Все це зумовило перспективи розвитку різноманітних видів рекреаційних занять, зокрема: пізнавального, пішохідного, кінного прогулянкового туризму, є перспективи розвитку велосипедних, мотоциклетних, квадроциклетних гірських трас через значну пересіченість місцевості, спелеотуризму, наукового, оздоровчого, сільського зеленого, агротуризму тощо.

Однак, значні рекреаційні навантаження на територію Джуринського каньйону та перевищення рекреаційної місткості території сприяють розвитку проявів рекреаційної дигресії. На території Джуринського каньйону в межах НПП «Дністровський каньйон» функціонує еколого-освітня стежка «Устечко-Червоне-Печерки» (рис. 2.).

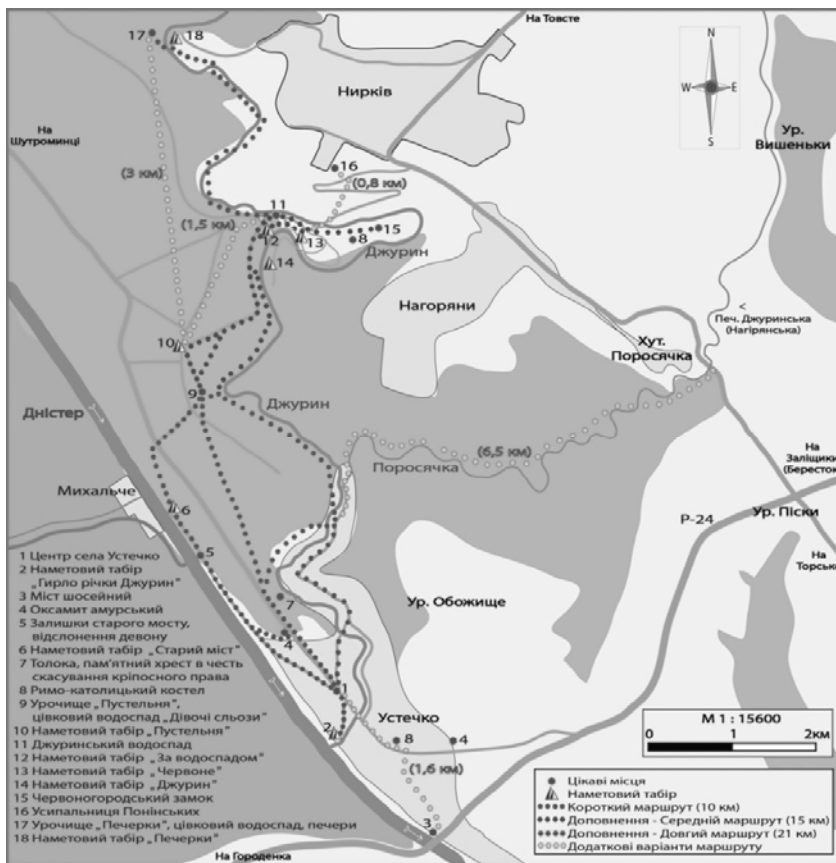
Нами було розраховано ємність еколого-освітньої стежки за формулою:

$$M.P.C. = S * M_{рн} * P_{в}, \text{ де}$$

S – площа еколого-освітньої стежки;

$M_{рн}$ – максимальна рекреаційне навантаження згідно [1];

$P_{в}$ – період відвідування, днів.

Рис. 2. Маршрут еколого-освітньої стежки (Устечко-Червоне-Пилипки)

Довжина еколого-освітньої стежки складає 21 км, середня ширина – 1,5 м. Ступінь стійкості лісових угруповань оцінений як 2 (за 5-и бальною шкалою). Ландшафти мають 2 стадію рекреаційної дигресії. За шкалою Методичних рекомендацій щодо визначення максимального рекреаційного навантаження природних комплексів і об'єктів у межах природно-заповідного фонду України за зонально-регіональним розподілом, 2003 р., с. 20 для лісових ландшафтів Північно-Західного Подільського району встановлюємо максимальне рекреаційне навантаження у 11,8 ос.-день/га. Період відвідування – теплий період року у 160 днів. Звідси:

$$M.P.H. = 3,15 * 11,8 * 160 = 5947 \text{ ос. (не більше 6000 осіб/ рік)}$$

Найбільша кількість відвідувачів припадає на околиці Червоногородського водоспаду (між паркуванням біля бази відпочинку та власне водоспадом). На цій ділянці чітко проявляються ознаки 5 рівня дигресії – повне руйнування рослинного та навіть ґрунтового покриву (у верхній частині стежки відбувається активна ерозія і вивітрювання корінної породи – досить крихких девонських пісковиків). Також істотному навантаженню піддаються схили між водоспадом та с.Нирків, оскільки частина екскурсійних груп спускається до водоспаду від межі населеного

пункту.

Навантаження на частину маршруту між с. Устечко і Червоногородським водоспадом припадає в основному на туристичні групи, що проходять водним маршрутом «На хвилях Тірасу» (чимало груп зупиняється у с. Устечко для ночівлі у наметовому таборі «Гирло річки Джурин» (№2 на картосхемі) та відвідують Червоногородський водоспад № 11, урочище «Пустельня» №9, водоспад «Дівочі сльози» №9). Ці ділянки еколого-освітньої стежки характеризуються 2-3 стадією рекреаційної дигресії.

Найменшим рівнем рекреаційної дигресії характеризується ділянка еколого-освітньої стежки від Червоногородського водоспаду до урочища «Печерки» через значно меншу кількість відвідувачів.

Виходячи з вищесказаного можна дійти висновку, що Джуринський каньйон є однією із місцевостей Тернопільської області, яку масово відвідують туристи. Здебільшого неконтрольовані туристичні потоки вимагають якнайшвидшого впорядкування – встановлення афіш та попереджувальних знаків (там де їх досі немає), у місцях найбільшого «напливу» туристів встановлення огорож та обмежувальних знаків, можливо будівництва мережі доріжок-сходів (дерев'яних) для зменшення негативного впливу рекреаційних потоків на довкілля у місцях найбільшої дигресії.

Література

1. Методичні рекомендації щодо визначення максимального рекреаційного навантаження природних комплексів і об'єктів у межах природно-заповідного фонду України за зонально-регіональним розподілом). – Київ, 2003. – 43с.

2. Царик Л.П. Природні рекреаційні ресурси: методи оцінки й аналізу / Л.П.Царик, Г.В.Чернюк. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2001. – 188 с.

3. Царик П.Л. Регіональний ландшафтний парк "Загребелля" в системі рекреаційного і заповідного природокористування // П.Л.Царик, Л.П.Царик. – Тернопіль: редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2013. – 186с.

4. Чернюк Г.В. Кліматичні ресурси Поділля / Г.В.Чернюк, П.Л.Царик // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія. №1. – Тернопіль: ТНПУ, 2008. – С.53-65.

Ярослав Мариняк
кандидат географічних наук, доцент

ДІЯЛЬНІСТЬ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ У ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОМУ РЕГІОНІ

Виділення Західного регіону України як єдино цілого об'єкта географічних досліджень є досить проблематичним. У схемах соціально - економічного районування Західний район як цілісний організм виступає у схемі проф. О. Шаблія (1994). До його складу він включає Львівську, Івано-Франківську, Закарпатську, Чернівецьку, Тернопільську, Хмельницьку, Рівненську, Волинську області.

Схема соціально-економічного районування України за Долішним М.І. та ін. (1997) також містить гасло Західний соціально-економічний район, однак до нього не входить Хмельницька область.

Цей район займає друге місце за площею (131,3 тис. км. кв.) та чисельністю населення 11,3 млн. осіб. Район об'єднує найбільшу кількість областей (8), ядром виступає м. Львів. У його межах знаходиться найбільша кількість та селищ міського типу. Майже усі області (крім двох Тернопільської та Хмельницької) є транскордонними територіями, що їх об'єднує у перспективі свого розвитку, та визначає їхню спеціалізацію виходячи із взаємодії із цими державами.

Межі цього району сформувались завдяки діяльності первинного сектору економіки, а продукція в основному виробляла засоби виробництва і продукцію для військових цілей.

Наступною складовою первинного сектору економіки є сільське господарство, яке розвинуте недостатньо, але на цьому етапі переорієнтації економіки проходить серйозну переорієнтацію.

Цей район є праценадлишковим регіоном. Серйозною проблемою є покращення стану довкілля.

Стратегія розвитку регіону потребує серйозної коригування третинного сектору економіки, а власне сфери послуг (туризму). Для цього необхідністю є визначати місце туризму у стратегії розвитку, ключовим моментом цієї стратегії є діяльність туристичних підприємств у регіоні.

Розглянемо особливості і виявимо закономірності функціонування туристичної діяльності за допомогою різних методів. Проведено прогнозування тенденцій зміни основних показників діяльності, а також обґрунтуємо пріоритетні напрямки розвитку туристичної сфери у прикордонних областях Західного регіону України.

У зв'язку з тим, що туризм є одним із найбільш популярних видів відпочинку в усьому світі, необхідно детальніше вивчити особливості розвитку даної сфери та її взаємозв'язку з соціальними проблемами в регіонах Західної України, які наближені до країн Європейського Союзу. Це передбачає проведення статистичного аналізу показників, що характеризують результати економічної діяльності сфери туризму з метою оцінювання економічних процесів, визначення основних причин, які впливають на її розвиток на прикладі окремих регіонів.

У той же час сьогодні детальнішого вивчення потребує туристична сфера прикордонних областей Західної України, які є достатньо привабливими для розвитку даного виду діяльності, зважаючи на посилення процесів європейської інтеграції та перспективи розширення співпраці з країнами Європейського Союзу.

Діагностика основних статистичних показників зображено у табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка кількості суб'єктів туристичної діяльності, що надавали послуги (одиниць) за 1999-2017 рр. [3.]

Роки	Західний	Україна
1999	335	1776
2000	465	2448
2005	408	2145
2010	801	4703
2011	888	4773
2012	970	5346
2013	920	5711
2014	758	3886
2015	684	3182
2016	779	3506
2017	776	3469

Початком формування туристичних підприємств припадає на 1992 р., саме у цей період була сформована серйозна організаційно-правова база. Саме на цей період припадає зростання кількості малих підприємств, яке проходило після так званого синдрому їх попередників – масових кооперативів. Часто ці суб'єкти підприємницької діяльності були одноденним, або реєструвались, але не звітували.

Дев'яності роки ХХ ст. проходили свій процес становлення бізнесового туристичного середовища. Так у 1993 р. скасували податок на дохід і почав діяти податок на прибуток. У 1994 року коли прибутки у туристичній сфері оптимізувалися. Криза 1996 р. нанесла перший удар щодо стійкості туристичного бізнесу і наступні 1998-1999 рр.

Прийнятий у 1995 році Закон України "Про туризм", заклав правові основи функціонування туристичних фірм. З 1996 до 1999 рр. в країні збанкрутілими стали понад 800 підприємств. Із 2000 р. йде припинення спаду туристичної активності, який характеризував попередні роки.

Із 2006 р. знову зростає кількість туристичних підприємств, сягнувши рекордної цифри., надалі знову настає чергова економічна криза 2008 р. Проте ця криза суттєво не вплинула стан туристичного бізнесу, так як уже сформувався певний прошарок власне туристів. У 2011р. було внесено зміни до Закону "Про ліцензування видів економічної діяльності" згідно якими було знято з ліцензування 52 видів економічної діяльності в т. ч. турагентської.

Тенденція щодо зростання кількості суб'єктів туристичної діяльності помітно зростала до 2014 р. Анексія Криму та захоплення Донбасу суттєво зменшило їх чисельність. Відповідно з 5711 у 2013р. до 3885 у 2014., а відповідно військові дії та чергова інфляція призвела до 3182 та 3506 відповідно у 2016 р.

Як видно із таблиць 1. та 2. у Західному регіоні чітко простежуються ті самі тенденції, лише із відмінностями у 2013-2017 рр., так як тут не було різких причин.

Розвиток та особливості діяльності туристичної сфери Західної України найкраще відображає аналіз загального обсягу туристів, які були обслуговані суб'єктами туристичної діяльності. Суб'єктами туристичної діяльності у Західних областях України в 2010 році було обслуговано 375369 осіб, найбільша частка належала внутрішнім туристам – 50,95 %, що на 40,7 % , або на 160295 осіб, більше за співпрацю в даній сфері з іноземними туристами і на 10,14 %, тобто на 38071 осіб – за туристів-громадян України, які виїжджали за кордон. Провівши паралель між даним показником за 2010 і 2000 роки, можна сказати, що за цей період зменшилася кількість туристів на 35705 особи, або на 8,69 %. Це відбулося у зв'язку із зниження упродовж аналізованого періоду кількості внутрішніх та іноземних туристів, відповідно на 36965 особу, або 16,2% та на 8338 осіб, або 21,2%.

Розглянувши структуру туристичних потоків у областях Західної України впродовж 2000-2010 рр. можна сказати, що частка внутрішніх туристів переважала 50 % і найбільше її значення було в 2007 р. на рівні 86,27 %, а найвище значення частки іноземних туристів – в 2004 р. – 14,68 %.

Це свідчить, що навіть попри те, що західна частина країни є туристично-привабливою територією за рахунок великої кількості історичних пам'яток (Старе Місто (Львів), Замок Любарта (Луцьк) та ін.), природних особливостей (Карпати, Шацькі озера) та має спільні кордони з європейськими державами не користується популярністю серед іноземних

туристів.

Вирішення цієї проблеми повинно здійснюватися під постійним контролем органів державної влади і місцевого самоврядування.

Розглянемо поширення суб'єкти туристичної діяльності у розрізі прикордонних областей Західної України (табл. 2.)

Порівняння кількості туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності у розрізі областей Західного регіону України за 2016-2017 рр. показано у табл. 3,4.

Таблиця 2

Кількість суб'єктів туристичної діяльності¹ Західноукраїнського регіону у 2016-2017 рр. (одиниць) [9,10.]

Область	2016				2017			
	Усього - го	У тому числі			Усього - го	У тому числі		
		туроператори ²	тур-агенти	Суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність		туроператори ²	тур-агенти	Суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність
Волинська	61	4	48	9	66	4	53	9
Закарпатська	65	16	46	3	63	12	48	3
Івано – Франківська	107	12	81	14	105	10	85	10
Львівська	272	60	171	41	282	63	176	43
Рівненська	66	3	60	3	60	3	54	3
Тернопільська	53	8	44	1	45	6	37	2
Хмельницька	89	1	79	9	90	-	81	9
Чернівецька	66	12	54	-	65	10	51	4
Західний	779	116	583	80	776	108	585	83
Україна	3506	552	2803	151	3469	498	2802	169

¹ Тут у загальній кількості враховані юридичні особи та фізичні особи – підприємці.

² Юридичні особи

Як у Львівській, так і у Закарпатській, Чернівецькій та Івано – Франківській областях найвищого рівня реалізації цієї послуги було досягнуто у 2012 році.

Таблиця 3

Кількість суб'єктів туристичної діяльності – юридичних осіб у

Західноукраїнському регіоні у 2016-2017 рр. (одиниць) [9,10]

Область	2016				2017			
	Усього - го	У тому числі			Усього - го	У тому числі		
		туропе- ратори ¹	тур- агенти	Суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність		туропе- ратори ¹	тур- агенти	Суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність
Волинська	21	4	12	5	23	4	14	5
Закарпатська	35	16	18	1	31	12	17	2
Івано – Франківська	36	12	21	3	34	10	23	1
Львівська	149	60	71	18	159	63	79	17
Рівненська	26	3	22	1	26	3	22	1
Тернопільська	19	8	10	1	17	6	9	2
Хмельницька	27	1	22	4	26	-	21	5
Чернівецька	36	12	24	-	38	10	27	1
Західний	349	116	200	33	354	108	212	34
Україна	1838	552	1222	64	1743	498	1172	73

¹ Юридичні особи

Таблиця 4

Кількість суб'єктів туристичної діяльності – фізичних осіб – підприємців¹ у Західноукраїнському регіоні у 2016-2017 рр. (одиниць) [9,10]

Область	2016			2017		
	усього	у тому числі		усього	у тому числі	
		турагенти	суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність		турагенти	Суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність
Волинська	40	36	4	43	39	4
Закарпатська	30	28	2	32	31	1
Івано –Франківська	71	60	11	71	62	9
Львівська	123	100	23	123	97	26
Рівненська	40	38	2	34	32	2
Тернопільська	34	34	-	28	28	-
Хмельницька	62	57	5	64	60	4
Чернівецька	30	30	-	27	24	3
Західний	430	383	47	422	373	49
Україна	1668	1581	87	1726	1630	96

¹ Тут у загальній кількості враховані юридичні особи та фізичні особи – підприємці.

У 2017 р. у Західному регіоні України у центральній частині суб'єктів туристичної діяльності функціонувало – 779 підприємств; у напівпериферійній – 349 юридичних осіб і 430 фізичних осіб – підприємців. Периферійну підсистему утворювали громадяни, які займалися комерційною діяльністю, але не були зареєстровані як дрібні підприємці. Їхня діяльність у неформальну секторі економіки, не дає можливості їх оцінити. Статистичні збірники, що видавались у попередні роки, давали графу кількість суб'єктів,

які були зареєстровані і тих, що прозвітували. Це давало можливість певним чином, встановити рівень тінізації цього сектору економіки. Однак нині у своїх дослідженнях часто для встановлення об'єктивності, використовують відсоток тінізації економіки у 2017 р. подають 40 % та рівень криміналізації 5%. Таким чином, застосовувати ці показники поки-що не будемо, так як певним чином зрозуміло, що це ще так раз.

Звідси, характерною рисою діяльності суб'єктів туристичної діяльності у Західному регіоні, як і в Україні, є гіпертрофований розвиток напівпериферійної складової їх функціонування у загальній кількості є дуже високим. Отже, можна стверджувати, що діяльність цього сектору економіки не є ознакою цивілізованих ринкових відносин.

Показники роботи суб'єктів туристичної діяльності відображено у табл. 5.

Таблиця 5

Показники роботи суб'єктів туристичної діяльності¹
Західноукраїнського регіону у 2016-2017 рр. (одиниць) [9,10]

Область	2016		2017	
	дохід від надання туристичних послуг (без ПДВ, акцизів і аналогічних обов'язкових платежів)	у т.ч. від екскурсійної діяльності	дохід від надання туристичних послуг (без ПДВ, акцизів і аналогічних обов'язкових платежів)	у т.ч. від екскурсійної діяльності
Волинська	18356,4	744,1	4473,4	528,8
Закарпатська	13174,3	713,4	16701,3	802,3
Івано-Франківська	342071,9	1869,9	282035,8	3381,4
Львівська	273828,0	10709,0	413145,6	8251,3
Рівненська	11417,1	661,5	73322,3	579,9
Тернопільська	30681,8	260,5	8806,7	516,9
Хмельницька	10934,8	2023,5	13718,2	2638,3
Чернівецька	31499,8	1,5	52893,7	641,6
Західний	731964,1	16983,4	905357,6	17340,5
Україна	11935681,7	50460,2	19021629,6	80217,4

¹ Тут у загальній кількості враховані юридичні особи та фізичні особи – підприємці.

Кількість реалізованих туристичних путівок суб'єктів туристичної діяльності Західноукраїнського регіону у 2016 р. та у 2017 р. показано у табл. 6. Серед лідерів є Львівська, Івано-Франківська області, а явними аутсайдерами є Тернопільська, Закарпатські. У структурі реалізованих туристичних путівок безпосередньо населенню є громадянам України для подорожі за кордоном.

Таблиця 6

Кількість реалізованих туристичних путівок суб'єктів туристичної

діяльності ¹ Західноукраїнського регіону у 2017 р. (тис. грн.) [3.]

Область	Усього	іншим органі заціям	у тому числі			
			безпосередньо населенню			
			усього	з них		іноземцям для подорожі в межах України
				в межах України	за кордон	
Волинська	148811,0	1865,3	146945,7	6897,1	135296,4	4752,2
Закарпатська	124487,0	4402,2	120084,8	2752,3	117201,0	131,5
Івано- Франківська	447715,7	13005,1	434710,6	242765,4	177915,1	14030,1
Львівська	1312134,0	152923,3	1159210,7	335908,6	779533,7	43768,4
Рівненська	130324,4	4641,3	125683,1	2171,1	123512,0	-
Тернопільська	76145,8	400,3	75745,5	1094,3	74651,2	-
Хмельницька	140969,1	-	140969,1	4516,8	136439,3	13,0
Чернівецька	184270,7	40,7	184230,0	964,9	183265,1	-
Західний Україна	2564857,7	177278,2	2387579,5	597070,5	1727813,8	62695,2
	27705935,7	4476705,9	23239229,8	144776,2	21587264,3	205188,3

¹ Тут у загальній кількості враховані юридичні особи та фізичні особи – підприємці.

Отже, можна зробити висновок, що на території областей Західної України упродовж 2012-2016 років відбувалися процеси щодо збільшення вагомості величини туристів всіма областями крім Закарпатської. У роки зменшення обсягу реалізації послуг з організації подорожувань було викликане нестабільною фінансовою ситуацією в державі.

Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності Західноукраїнського регіону показано у табл. 7.

Діяльність суб'єктів туристичної діяльності в Україні, так і Західноукраїнському регіоні має певні регіональні особливості, це можна дослідити використовуючи статистичні показники, а саме їх кількість на 10 тис. осіб населення. Станом на 2016 р. на 10 тис. осіб населення в Україні припадало – 2,22 турпідприємств. Лідером за кількістю суб'єктів туристичної діяльності в Україні є м. Київ – 13,97 (туристичних агенцій та бюро подорожей на 10 тис. осіб населення), що перевищує загальноукраїнські показники 34 в областях Чернівецькій – 2,87, Івано-Франківській – 3,82. Низькими ці показники є у областях Рівненській – 0,59, Тернопільській – 0,65, Волинській – 0,72. Кількість зайнятих у туристичних підприємствах України становить 9 852 осіб див. табл. 8.

Таблиця 7

Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності

Західноукраїнського регіону¹ у 2016 – 2017 рр. (осіб) [9,10]

Область	2016			2017		
	Усього	У тому числі		Усього	У тому числі	
		туроператори ²	турагенти		туроператори ²	турагенти
Волинська	15620	7057	8563	26526	14665	11861
Закарпатська	10656	4300	6356	11601	4215	7386
Івано – Франківська	65885	59979	5906	79973	71809	8164
Львівська	112472	42839	69633	181827	109519	72308
Рівненська	6640	1539	5101	9022	669	8353
Тернопільська	6668	1778	4890	7536	1662	5874
Хмельницька	25426	2508	22918	19885	1066	18819
Чернівецька	15662	3373	12289	19415	4810	14605
Західний	259031	123373	135656	192085	143701	147370
Україна	2019576	1151125	868451	2549606	1767801	781805

¹ Тут у загальній кількості враховані юридичні особи та фізичні особи – підприємці.

Частка зайнятих у туристичних підприємствах у загальній кількості у % по Україні становить - 0,107. Це значення перевищують чотири адміністративних одиниць, а саме у областях Чернівецькій – 0,250, Івано – Франківській – 0,234, Закарпатській – 0,159, Львівській – 0,113. Низькими ці показники є у областях Рівненській – 0,032, Волинській – 0,037.

Таблиця 8

Туристичні агентства та бюро подорожей у 2017 р.

	Кількість туристичних підприємств, одиниць	Кількість туристичних підприємств на 10 тис. населення	Кількість зайнятих у туристичних підприємствах, осіб	Частка зайнятих у турпідприємствах у загальній кількості зайнятих, %
Волинська	69	0,72	65	0,037
Закарпатська	65	2,06	190	0,149
Івано – Франківська	107	3,82	227	0,204
Львівська	272	2,26	327	0,103
Рівненська	66	0,59	68	0,032
Тернопільська	53	0,55	61	0,019
Хмельницька	89	1,68	201	0,289
Чернівецька	66	2,87	75	0,210
Західний	698	2,32	1013	0,150
Україна	3506	2,22	9852	0,107

Примітка. Розраховано автором за: [9,10]

Про несприятливий стан функціонування туристичного бізнесу свідчить також значний розрив між зареєстрованими і діючими підприємствами.

Пріоритетним напрямком туристичної галузі в 2016 р., як і у 2015 р. залишається внутрішній туризм на який припадає 75 % туристів.

Список використаних джерел

1. Гнатюк М.Р. Закон України "Про туризм": Постатейний коментар. – К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2006. – 200 с.
2. Захарчин Г.М. Основи підприємництва: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – 437 с.
3. Кудла Н.С. Менеджмент туристичного підприємства: підручник / Н.С. Кудла. - К.: Знання, 2012. - 343 с.
4. Малий бізнес та підприємництво в ринкових умовах господарювання. / За ред. Воротиної Л.І. - К.: Європейський університет. - 2001. - 307с.
5. Мариняк Я. Створення й розвиток туристичних підприємств в Україні / Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича: Збірник наук. праць. Вип. 672 - 673: Географія. - Чернівці: ЧНУ, 2013. - С. 141 - 145.
6. Соціально-економічне районування України / Долішній М.І., Паламарчук М.М., Паламарчук О.М., Шевчук Л.Т. , Львів: Препр. НАН України, Інститут регіональних досліджень. – 1997. – 50 с.
7. Соціально-економічна географія України: навч. посібник / За ред. проф. О.І. Шаблія. – Львів: Світ, 1994. – 608 с.
8. Статистичний збірник. Регіони України . 2017. Частина 1. / За ред. І.Є. Вернера. – К.: 2017. – 323 с.
9. Туристична діяльність у Тернопільській області в 2017 році. Статистичний бюлетень. Тернопіль: 2017. – 38 с.
10. Туропереїтинг: навч. посіб. / За ред. проф. В.Я. Брича. - К.: Кондор-Видавництво, 2014. – 276 с.

Надія Стецько

кандидат географічних наук,
доцент кафедри геоекології та
методики викладання екологічних дисциплін
*Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

ОСОБЛИВОСТІ ЕТНОТУРИЗМУ ЯК СКЛАДОВІ ФЕСТИВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

Туризм стає глобальним чинником розвитку цивілізації, однією зі складових економіки, соціальної сфери, духовної культури. Процеси, що відбуваються в туристичній індустрії світу, позначилися і на розвитку туризму в Україні. В Законі України "Про туризм" держава визначає туризм як одну з пріоритетних сфер розвитку національної культури й економіки. Таке визначення стало досить актуальним після того, як набув популярності етнотуризм як один з напрямків культурно-пізнавального туризму. Світова практика доводить, що саме такий вид туризму здатний задовольнити цілий

ряд духовних потреб людини. Найбільш важливим в організації етнічного туризму є ознайомлення учасників з традиціями та культурою різних етносів.

Теоретико-методологічні аспекти розвитку етнічного туризму упродовж останніх років активно досліджують українські та зарубіжні фахівці. Це історики, політологи, культурологи, туризмознавці, соціологи та інші науковці. Попри це вивчення і розробка теоретико-методологічних основ етнотуризму ще не стали предметом спеціального комплексного дослідження в українській науці. Поза увагою науковців залишаються такі проблемні питання, як створення термінологічного апарату і підходів до класифікації етнотуризму як унікального історико-культурного та соціально-економічного явища.

Етнічний туризм іноді називають також етнографічним, оскільки етнографія ("народознавство") – це наука, що вивчає культурні та побутові особливості різних народів світу, а в даному випадку турист безпосередньо знайомиться з цими особливостями і, певною мірою, вивчає їх. Етнічний туризм виник як засіб, який використовується в багатьох країнах для підтримки економічного та культурного розвитку сільських регіонів і надання допомоги у збереженні культурної спадщини.

Вперше термін "етнічний туризм" було використано у 1977 р. В.Смітом, який визначив етнічний туризм як подорожі для вивчення культури та життя рідкісних чи екзотичних народностей. На прикладі тематичних досліджень індіанців о. Сан-Блас Панами і торайя – плем'я, що живе на півдні о. Сулавесі (Індонезія) – науковець виділив такі елементи етнотуризму як знайомство з умовами побуту та змістом культових церемоній [5].

Причина того, що етнічний туризм часто розглядають як ностальгічний, пов'язана, напевне, з тим, що туристи, які зацікавлені звичаями та культурою певної нації, в першу чергу, хочуть дізнатися про ті народи, з якими в них є хоча б які-небудь генетичні зв'язки. Тому неправильно поєднувати етно- та ностальгічний туризм в один напрям діяльності.

Крім того, для з'ясування сутності етнотуризму доцільно дослідити етимологію самого поняття. Розпочнемо з того, що етнос (грец. *ethnos*) дослівно перекладається з давньогрецької мови як "не грек", "чужинець", "ідоловірець". Етимологічно воно означає стадо, група (натовп) людей, народ, плем'я, рід, іноземне плем'я і т.п. Сьогодні "етнос" вживається як наукове поняття та є еквівалентом давньогрецького слова "демос" (народ) у значенні специфічної міжпоколінної історико-культурної і природної, усвідомленої людьми спільноти. Тобто поняття "етнос" вживається як науковий термін для означення всіх історичних типів етнічних спільнот від племен до сучасних націй. Тому можна погодитися з думкою Л.М. Черчик і

Н.В. Коленди, що етнотуризм – це вид туризму, який передбачає знайомство з історією та особливостями культури, побуту, життя окремого народу чи національної спільноти [68].

Соціологічні дослідження демонструють, що одним із об'єднувачих чинників у суспільстві в регіональному вимірі є культурна та історична спадщина, поширення знань про особливості етнічних груп. Саме ці знання надають етнотуристичні подорожі, які не тільки розширюють уяву на національно-культурні самобутність населення різних регіонів, знайомлять з рівнем сучасної культури, але й запобігають поширенню негативних стереотипів стосовно культурної й мовної ідентичності, щодо відмінностей жителів різних регіонів України. Відзначали низький рівень власної мобільності, вони не могли порівняти свої міста з іншими містами України, оскільки фактично з рідних міст не виїздили. Відповідно низький рівень внутрішньої географічної мобільності населення України є чинником поглиблення регіональних відмінностей ідентичності. Водночас, респонденти наголосили, що отримати знання про громадян, які проживають у різних регіонах краще всього в ході поїздок та спілкування з місцевими жителями. Це дає більш повну інформацію про життя співгромадян в інших регіонах для подолання стереотипів та упереджень.

Зарубіжний досвід організації етнотуристичної діяльності. Країни світу накопичили важливий та цікавий досвід розвитку етнотуризму, форми якого залежить від географічної та історико-культурної специфіки регіонів. Етнічний туризм може бути представлений двома основними видами. По-перше, це відвідування існуючих поселень, що зберегли особливості традиційної культури і побуту певних народів. Зазначені поселення можна назвати демонстраційними або показовими, і вони бувають як постійні, так і тимчасові (наприклад, стоянки кочівників-скотарів або мисливців і збирачів). Туристичні маршрути, що проходять через такі поселення, існують у багатьох країнах. Так, популярним видом відпочинку в Єгипті є сафарі по пустелі, під час якого туристи відвідують стоянки бедуїнів і знайомляться з їх кочовим укладом життя [23].

Перший такий музей під відкритим небом був створений у 1891 р. у Швеції і отримав назву "Скансен" (музей просто неба). У ньому зібрані традиційні будівлі з усієї Швеції, проводяться фестивалі і демонструються національні танці. Музеї під відкритим небом існують в даний час в різних країнах, у тому числі в Україні. Найбільш давніший з українських музеїв під відкритим небом – Національний історико-етнографічний заповідник "Переяслав", створений у 1951 р. на основі краєзнавчого музею, що займав всього три кімнати в родовому будинку друга Тараса Шевченка – місцевого

лікаря А.Козачковського. На сьогодні це один з найбільших історико-етнографічних заповідників України, його площа становить 3050 га. Заповідник зберігає визначні пам'ятки історії та культури, різноманітні музейні колекції, що мають велике історичне й художнє значення. До складу заповідника входять більше 400 об'єктів та пам'яток культурної спадщини. У його складі діють 24 тематичні музеї різних профілів, більшість з яких розміщується у пам'ятках архітектури (церкви, колишні міщанські та поміщицькі будинки, селянські хати та ін.). Основний фонд заповідника налічує більше 180 тис. одиниць зберігання.

У заповіднику щорічно складається "Календар проведення культурно-мистецьких заходів Національного історико-етнографічного заповідника "Переяслав", проводяться численні культурно-мистецькі заходи: вистави, фольклорні свята, творчі та музичні вечори (наприклад, "Етнографічне свято Різдвяне дійство", "Етнографічне свято Масляна", "Етнографічне свято Зелена неділя", "Свято майстрів" та ін.) [39].

За кордоном велику увагу приділяють збереженню історико-культурної спадщини і організації етнічного туризму. Накопичений значний досвід в організації етнічного туризму, вивчення якого видається особливо важливим для України, сприяє пошуку альтернативних рішень в організації даного виду туризму. Серед країн, що розвиваються в даному туристичному напрямку можна виділити Австралію, Канаду, Еквадор.

Канада. Найбільш яскрава і специфічна риса канадського суспільства – це його етнічна мозаїчність. За переписом населення 2006 року визнали себе корінним населенням 1172790 осіб, що становить близько 4 % всього населення, з цього числа 54 % є статусними індіанцями, 31 % – метиси, 10 % нестатусні індіанці і 5 % – інуїти [23].

Конституція Канади визнає три групи корінних народів (яких називають "Першими націями"): 1) індіанці (в даний час індіанців називають "американцями", або по самоназві окремих народів і племен); 2) метиси (нащадки від шлюбів французів і англійців з індіанськими жінками в період початкового освоєння Канади); 3) ескімоси-інуїти, які заселяють узбережжя й острови Льодовитого океану (в даний час ескімосів прийнято називати по їх самоназві "інуїтами").

Слід зазначити, що в Канаді індіанці підрозділяються на статусних та нестатусних. Це поділ має велике значення для самих індіанців, тому статусні індіанці мають в повному обсязі всі пільги і права, надані "Законом про індіанців", в той час як нестатусні індіанці, не мають можливості підтвердити свій статус, такими правами і пільгами не володіють.

Дані останнього перепису (2006 р.) населення Канади показують, що з 1172790 представників корінних народів в резерваціях живе всього 308 490 осіб, поза резервацій проживає 864295 осіб, з них у сільській місцевості 240 825 чол. і 623 470 осіб в містах. Чисельність північноамериканських індіанців – 698025 осіб, з них у резерваціях проживають 300755 осіб Інуїти налічують 50 480 осіб, з них у резерваціях проживає 435 осіб, метисів – 389 780 осіб, з них у резерваціях живе 4320 осіб.

Біля м. Хезелтон в північно-західній частині провінції Британська Колумбія, Канади розташоване "Історичне поселення та живий музей Ксан" корінного народу - "джитксан" (Gitxsan). Територія проживання цього народу охоплює більшу частину області, відомої як Країна Скіна (SkeenaCountry), а назва народу походить від: "Git", що означає "peopleof" – "народ", а "Xsan" означає "theRiverofMist" – "ріка туману". "Історичне поселення та живий музей Ксан" відкриті для відвідин цілий рік. Тут можна за своїм бажанням обрати одне або кілька занять (екскурсій), оглянути різні типи жител, познайомитися зі стародавніми технологіями і знаряддями праці, які використовувалися для виготовлення каное, з технологією обробки хутра, виробництва кошиків. Відвідати музей, колекції якого складається з приблизно 600 найменувань. Елементи матеріальної культури включають: вигнуті коробки, церемоніальні маски, ковдри, вбрання, рибальські снасті, мисливське приладдя та ін. Щорічно в етнічному поселенні готується нова театральна постановка на сюжет стародавніх легенд.

Досить цікавою є співпраця корінного населення Канади з адміністрацією національних парків.

Австралія – континент, ізольованість якого дозволила зберегти самотній етнос. Етнічний туризм в Австралії включає тури на човнах, культурні та екологічні. Ці тури проводяться на землях корінного населення, в національних парках і традиційно племінних землях. Перебуваючи у володінні корінного населення, туристські підприємства мають можливість для збереження культурної та природної різноманітності, а також дають роботу місцевому корінному населенню. Такий етнографічний туризм відповідає всім вимогам, забезпечує стале використання ресурсів і виконує просвітницьку функцію. У ньому беруть участь і великі землевласники, і місцеве населення. Важливу роль у розвитку етнічного туризму відіграє держава. Наприклад, у травні 2012 р. Австралійське державне управління з туризму розробило сайт Aboriginaltourism.australia.com, присвячений виключно етнічному туризму. Сайт покликаний представити всьому світу різноманітні туристські програми за участю корінних жителів [23].

Як наслідок, розвиток етнічного туризму стає популярним напрямком у світовому туризмі. Враховуючи, що етнічне розмаїття стрімко скорочується, даний вид туризму буде затребуваний у зв'язку з його унікальністю і неповторністю.

Потенційні можливості для становлення та розвитку етнічного туризму в Україні. Україна має значний потенціал для розвитку етнічного туризму. На державному обліку в Україні перебуває понад 130 тис. пам'яток, з них: 57 206 – пам'ятки археології (418 з яких національного значення), 51 364 – пам'ятки історії (147), 5926 – пам'ятки монументального мистецтва (45), 16 293 – пам'ятки архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва та ландшафтні (3 541). Функціонує 61 історико-культурний заповідник, в тому числі 13 національних.

Значно поширені в Україні етнографічні музеї які збирають, зберігають, вивчають та експонують етнографічні колекції, які знайомлять сучасників із процесами етногенезу, побутом і культурою різних етнічних спільнот та історичних періодів. Більшість сучасних етнографічних музеїв країни репрезентують відвідувачам тематичні експозиції традиційної культури українського народу (ужитково-побутові й мистецькі предмети XVIII – початку XX ст.) та її локальних варіантів, зібраних з усіх етнографічних земель України (Лемківщина, Бойківщина, Гуцульщина, Буковина, низинне Закарпаття, Західне і Східне Поділля, Волинь і Центральна Східне Полісся, Середня Наддніпрянщина, Слобожанщина, Донеччина, Надчорномор'я). Серед них: Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й.Кобринського і Косівський музей народного мистецтва та побуту Гуцульщини на Івано-Франківщині, Музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАНУ у Львові, Печенізький краєзнавчий музей та Етнографічний музей "Українська слобода" у Харківській області, Музей культури та побуту Уманщини, Національний музей народної архітектури та побуту України у с. Пирогові, Національний історико-етнографічний заповідник "Переяслав" та інші.

На базі державних та приватних етнографічних музеїв України формуються сучасні етнічні тури. Сьогодні туристичні фірми пропонують такі етнічні тури, як "Гуцульські коломийки", етнічний тур "Полтавський колорит", етнічний тур "Трипільська Україна".

Однією з активних форм безпосереднього залучення іноземних та вітчизняних туристів до української етнічної культури є організація фестивалів дійств, фольклорних свят, які проводяться щорічно у зв'язку зі вступом України до Міжнародної Ради з організації фестивалів фольклору й народного мистецтва (CIOFF) відповідно до Положення про Міністерство

культури і мистецтв України, затвердженого Указом Президента України від 9 грудня 1995 року № 1136/95. У цьому документі передбачено визначення порядку організації і проведення в Україні Міжнародних фестивалів народної творчості. Згідно наказу Міністерства культури і мистецтв України від 06.08.98 № 363 "Про затвердження порядку організації і проведення в Україні Міжнародних фестивалів народної творчості" завдання Міжнародного фестивалю полягає у "розвитку культури й культурних традицій народів різних країн; пропаганді народного мистецтва, звичаєвої та традиційної культури, фольклорних скарбів; ознайомлення зарубіжних колективів країн – учасниць фестивалю з українською культурою, фольклорною спадщиною українського народу; обміні досвідом роботи колективів, налагодження творчих та наукових контактів на взаємовигідних умовах; пропаганда культурних набутків української діаспори, зміцнення культурних зв'язків з українцями зарубіжних країн".

До списку міжнародних фестивалів, що проводяться в Україні входять: Міжнародний фестиваль "Поліське літо з фольклором", Міжнародний фестиваль "Калинове літо на Дніпрі", Міжнародний фестиваль "Етновир", Міжнародний фольклорний молодіжний фестиваль традиційної культури "Древлянські джерела" та інші.

Поштовхом до розвитку етнічного туризму і формування загальнонаціональної ідентичності стали державні програми: Програма розвитку краєзнавства на період до 2010 року (затверджена Постановою КМУ від 10 червня 2002 р. № 389), Державна програма розвитку туризму на 2002 – 2010 роки (затверджена Постановою КМУ від 29 квітня 2002 р. № 583). У "Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року" (затверджена Постановою КМУ від 21 липня 2006 р. № 1001) згадується значна кількість пам'яток історії та культури, які можуть привабити іноземних та вітчизняних туристів, наголошується на низькому рівні інформаційно-рекламного забезпечення на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Однак, головними перспективами розвитку етнічного туризму можуть стати наступні кроки: вивчення та застосування міжнародного досвіду державної підтримки етнічного туризму; створення та розроблення кільцевих, лінійних, спеціальних маршрутів на основі етнографічних пам'яток та етнокультурних об'єктів.

Отже, етнічний туризм є одним з основних засобів пізнання власної країни, формуванню гордості за її культурні надбання. Мета етнічного туризму полягає у відвіданні будь-якого етнотуристичного регіону нашої держави для ознайомлення з культурою, побутом, традиціями, діалектами,

кухнею, образотворчим мистецтвом місцевих жителів. Розвиток цього виду туризму в Україні стає новим і провідним напрямом діяльності. За кордоном велику увагу приділяють збереженню історико-культурної спадщини і організації етнічного туризму. Основою зародження, стабільності і розвитку є співпраця місцевого населення з державною владою для розвитку не лише матеріально-технічної бази та маршрутів за напрямками, а й іміджевих брендів та реклами.

Незважаючи на всі труднощі, наш час є періодом розвитку нових тенденцій у культурному житті, для більшості регіонів України і орієнтація на етнічний туризм стає однією з реальних можливостей економічного, соціального й культурного піднесення.

Література

1. Грицку-Андрієш Ю.П. Фестивальний туризм у системі рекреаційно-туристської діяльності / Ю.П. Грицку-Андрієш, Ж.І. Бучко // Науковий вісник Чернівецького університету. - 2010. - Вип.519-520. - С.56-60.

2. Дутчак О. І. Окремі аспекти розвитку етнофестивального туризму карпатського регіону України (на прикладі Львівської області) / О.І. Дутчак // Сучасний соціокультурний простір 2014 : матеріали наукової конференції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://int-konf.org/konf092014/874>.

3. Новик А. Етнічні фестивалі / Анна Новик // Поступ – 9 червня 2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://postup.brama.com/usual.php?what=64415>

4. Офіційний сайт туристичної компанії "Унікальна Україна" // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uu-travel.com/lang/ua/tour/id/poltavaopishne-051/>.

5. Офіційний сайт CIOFF (Міжнародної ради організацій фольклорних фестивалів і народних мистецтв) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cioff.org/contact-section.cfm?id=72>.

6. Петранівський В.Л. Етнокультурний і етнофестивальний туризм: теорія і практика / В.Л. Петранівський, А.С. Лисик // Розвиток етнотуризму : проблеми та перспективи : [Текст] : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. Молодих вчених (Львів, 2-3 березня 2011р.) / – Львів : ЛІЕТ, 2011. – С. 28-41.

7. Про затвердження Порядку організації і проведення в Україні Міжнародних фестивалів народної творчості. Наказ Міністерства культури і освіти від 06.08.98 № 363 // [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0629-98>.

8. Рутинський М. Й. Етнофестивальний туризм: теоретичні засади й етногеографічні аспекти організації / М. Й. Рутинський, М.Я. Топорницька // Географія та туризм: Наук. зб. / Відп. ред. Я. Б. Олійник. – К.: Альтерпрес, 2011. – Вип. 16. – С. 82-93.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА

6

I. ВНЕСОК ОЛЬГИ ЗАСТАВЕЦЬКОЇ У РОЗВИТОК СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ (СПОГАДИ, ЖИТТЄВИЙ ТА ТВОРЧИЙ ШЛЯХ)

Шаблій Олег У моїй свідомості вона живе і творить (суб'єктивні замітки)	6
Ткач Дмитро Родинні витоки та становлення Ольги Заставецької як науковця	18
Мирослав Сивий Спомини про Заставецьких	22
Царик Любомир Ольга Заставецька – організатор і редактор наукового часопису, член спеціалізованих вчених рад з економічної і соціальної географії	25
Стецько Надія Поруч із видатним українським вченим	28
Андрій Кузишин Викладацько-освітня діяльність професора Ольги Заставецької	35
Савак Богдан Ольга Володимирівна Заставецька у спогадах та фондах Денисівського краєзнавчого музею	38
Альтгайм Любов Національно-просвітницька діяльність родини Заставецьких	44
Задворний Сергій Професор Ольга Заставецька – людина, науковець, вчитель-наставник	47
Грабар Наталія Вшанування світлої пам'яті професора Ольги Заставецької у Денисові	49
Дударчук Катерина Приклад, який наслідуватиму завжди	53
Таранова Наталія Спогади про особистість Ольги Володимирівни Заставецької	55

II. НАУКОВА ШКОЛА ОЛЬГИ ЗАСТАВЕЦЬКОЇ

Мариняк Ярослав Наукова школа проф. О.В. Заставецької	57
--	----

III. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕОГРАФІЇ

Яроменко Оксана Наукова школа як об'єкт аналізу у суспільно-географічних вивченнях	70
---	----

IV. НАТУРГЕОГРАФІЧНІ ТА ГЕОЕКОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Питуляк Мирослава, Питуляк Микола Сучасний стан сільськогосподарських ландшафтів Тернопільського Придністер'я	74
--	----

Лісова Наталія Національний природний парк «Кременецькі гори» як екотуристичний об'єкт 77

V. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ СТУДІЇ

Романів Оксана Діти-сироти та позбавлені батьківської опіки в Україні: суспільно-географічні аспекти 81

Рудакевич Іван Природно-ресурсний потенціал міста Тернопіль як основа розвитку туризму 87

VII. МЕТОДИКА ГЕОГРАФІЇ ТА ГЕОГРАФО-КРАЄЗНАВЧІ СТУДІЇ

Коротун Сергій, Хойна Наталія Повторення, перевірка та оцінка знань на уроках географії 91

Мариняк Наталія Використання елементів і форм сугестопедії та релаксопедії на уроках фізичної географії 97

Таранова Наталія З історії дослідження топонімії Західного Поділля 100

VII. ГЕОТУРИЗМОЗНАВЧІ СТУДІЇ

Романів Андрій Біокліматичні рекреаційні ресурси НПП «Синевир» 107

Копер Надія Концепція налагодження співпраці НПП «Гуцульщина» із садибами сільського зеленого туризму Косівщини 113

Флінта Наталія Спонукальні мотиви та ризики медичного туризму в умовах глобалізації 116

Царик Петро До оцінки рекреаційних навантажень та дигресії на ландшафти Джуринського каньйону 122

Мариняк Ярослав Діяльність туристичних підприємств у Західноукраїнському регіоні 126

Стецько Надія Особливості етнотуризму як складові фестивального туризму 134

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ

МАТЕРІАЛИ

всеукраїнського науково-практичного семінару,
присвяченого 65-річчю з дня народження
професора Ольги Володимирівни Заставецької
(м. Тернопіль, 27 квітня 2018 р.)